Grecu Dan-Simion

Judeţul Hunedoara în anii 1939-1949

Un deceniu întunecat - traume colective în timpul războiului şi a perioadei postbelice imediate: refugiaţi, arestaţi, internaţi, deportaţi, prizonieri, dezrădăcinaţi, voluntari, ocupanţi

Corespondenţă poştală expediată la 21 august 1942 de un evreu originar din Mediaş, aflat la muncă obligatorie în cadrul ***Detașamentului C.F.R. Evrei nr. 20*** din Deva (Șoimuş), adresată Comunității Evreieşti din locul de origine. Cartea poştală a fost supusă şi cenzurii în biroul Deva.

Deva 2021

Cuprins.

ISBN 978-973-0-33412-8

Acest volum reproduce textul lucrării de licență la Facultatea de Istorie și Patrimoniu „Nicolae Lupu" din Sibiu (2007), concepută inițial ca bază documentară pentru pasiunile colecționistice ale autorului. Din acest motiv este un material mai degrabă brut, axat pe informații concrete, statistice. Dar marea majoritate a acestor informații sunt inedite, fiind extrase personal din dosarele arhivei devene, motiv pentru care am considerat că merită ca aceste rânduri – așa nefinisate cum sunt -, să fie făcute publice, pentru a servi mai departe celor interesați de cercetarea domeniului.

Introducere

Desfăşurările dramatice ale celui de-al doilea război mondial au adus, pe lângă imense distrugeri şi perderi material-economice, şi perturbări severe în viaţa personală a cetăţenilor şi în relaţiile sociale, profesionale, general umane. Suspendarea, sub imperativul interesului naţional, a drepturilor civile obişnuite şi a cutumelor democratice, privite ca argumente aflate în conflict cu autoritarismul mistic-naţionalist local, au produs răni adânci, nevindecate încă, în sufletul şi trupul unor întregi entităţi etnice sau politice. Acelaşi tip de răni au fost produse, în revanşa ce a urmat consecutiv după instalarea regimului comunist în România, faţă de alte entităţi etnice sau politice considerate responsabile categorial pentru ambianţa autoritaristă amintită, în condiţiile în care suspendarea drepturilor omului a rămas în vigoare pentru încă o jumătate de secol. România a experimentat astfel consecutiv excesele ambelor tipuri de autoritarism - de dreapta şi de stânga. Discriminarea, marginalizarea, diabolizarea, izolarea, şi chiar eliminarea fizică au fost soluţii justificate în ambele regimuri fie prin înalte cerinţe de ordin militar - strategic, etnic - naţional fie politic - 'democratic'. Milioane de cetăţeni - civili sau militari - au fost prinşi în acest angrenaj implacabil, fiind traumatizaţi ireversibil în mod pasiv sau activ: cei ce au fost nevoiţi să-şi caute salvarea în refugiu (polonezi, români din teritorii cedate), cei ce au suferit din cauza etnicităţii lor într-o lume a aberaţiei legislative rasiale (evrei), cei ce au suferit nediscriminatoriu răzbunarea învingătorilor (civilii germani pedepsiţi colectiv ca naţiune de către sovietici, legionarii şi opoziţia internă românească eliminaţi de noii conducători comunişti), cei ce, victime ale unei îndoctrinări manipulatoare, au intrat de bunăvoie într-un joc al morţii (voluntarii SS), militarii care au plătit greşelile 'strategilor' lor, căzând facil în prizonierat şi care au fost apoi eliminaţi ca martori incomozi ai acestei incompetenţe (prizonierii sovietici), ţărani sau locuitori simpli care au fost nevoiţi să suporte mizeriile unei armate aliate, fie arogantă (cea germană), fie primitivă şi crescută în profundul dispreţ al valorii vieţii umane (cea sovietică), toţi aceştia, şi încă mulţi alţii, sunt victime tăcute, şi de cele mai multe ori neştiute ale marelui conflict şi ai anilor postbelici.

În mod ciudat, la 17 (sau poate mai puţini) ani după ce ne-am câştigat dreptul la liberă exprimare, în mare parte aceste drame personale sau de grup par să nu intereseze. Prea puţin s-a scris la noi despre situaţia germanilor (nici înainte de 1944 - când păreau parte a unei naţiuni invincibile, nici după acest an - când au devenit un întreg popor pedepsit) sau despre situaţia prizonierilor de război ruşi din România, în mod paradoxal s-a scris puţin chiar şi despre situaţia evreilor din Vechiul Regat (cvsitotalitatea lucrărilor apelcându-se asupra tragediei evreilor din Basarabia şi Bucovina şi a Transnistriei). O lucrare de sinteză la nivel naţional este un proiect prea ambiţios ce aparţine unui viitor incert, astfel încât este poate folositor un *studiu de caz*: raportarea tuturor acestor traume, personale şi colective, la nivelul unui singur judeţ, Hunedoara, pe baza documentelor, în totalitate inedite, aflate în depozitele filialei Hunedoara a Arhivelor Naţionale. Expunând premergător la fiecare secţiune un scurt istoric general, se încearcă a se oferi o imagine coerentă, cronologică şi documentată asupra câtorva din aceste situaţii traumatizante ce au marcat istoria României la jumătatea secolului XX.

Deva, 2007.

Capitolul I – Refugiaţi în judeţul Hunedoara.

Refugiaţi polonezi în judeţul Hunedoara.

În ordine cronologică, primul val de refugiaţi cu care a avut de-a face România în anii războiului a fost cel al polonezilor, civili şi militari, ce au părăsit Polonia în urma ocupării militare a ţării. Teritoriul polonez a fost divizat între Germania şi U.R.S.S. ca urmare a înţelegerilor secrete din pactul Molotov - Ribbentrop, semnat la 23 august 1939. Germania invadează Polonia la 1 septembrie 1939 (declanşând astfel al doilea război mondial), urmată fiind de U.R.S.S. la 17 septembrie. O mare parte dintre militarii şi civilii polonezi şi-au găsit refugiul în ţările învecinate (unde unii au rămas, alţii şi-au continuat exodul spre vest, mai ales Franţa). Cel mai mare număr de refugiaţi a fost primit de Ungaria şi România, dar şi de Letonia, Lituania, Suedia, Spania, Elveţia, ţări care nu erau la acea dată implicate în război. Trecerea în România s-a făcut pe podul de la Kuty, peste Ceremuş, începând cu data de 17 septembrie. Toţi refugiaţii au fost plasaţi în lagăre (militarii) sau în localităţi desemnate (civilii).

Refugiaţii polonezi militari, pe care România ca stat neutru era datoare potrivit convenţiei a V-a de la Haga să-i interneze şi să-i împiedice de a părăsi România până la sfârşitul conflictului între beligeranţi, au fost internaţi în tabere militare. În perioada **17-22 septembrie 1939** au intrat în România 1087 ofiţeri şi 14.406 trupă, numărul lor a ajuns la 20.815 în 24 septembrie 1939 şi 23.638 la 30 septembrie 1939. La 4 octombrie 1939 se mai găseau 23.035 militari refugiaţi (după alte surse, 21.042, respectiv 24.000, estimare a Crucii Roşii Internaţionale din 11 octombrie), pentru ca numărul lor să scadă la doar 1.665 în 15 ianuarie 1941. Refugiaţii militari au fost cazaţi iniţial în 40 lagăre mici (înfiinţate pe lângă garnizoanele militare româneşti), pentru ca din februarie 1940 să fie concentraţi în 3 lagăre: Târgovişte, Târgu Jiu şi Călimăneşti. Subofiţerii şi soldaţii au fost încazarmaţi, au făcut instrucţie şi au beneficiat de drepturile militarilor români.

Civilii polonezi refugiaţi au fost primiţi în România pe baza Convenţiei de la Haga din anul 1907, specificându-se că ei *'puteau părăsi ţara pentru orice destinaţie'*. În 4 octombrie 1939 erau recenzaţi 26.512 civili polonezi refugiaţi, considerându-se că 40.000 au traversat frontiera. La 10 ianuarie 1940 recensământul întocmit de Comitetul polonez al refugiaţilor releva numărul acestora în principalele localităţi, după cum urmează: 1.300 refugiaţi la Ploieşti, 932 la Buzău, 770 Călimăneşti (din care 300 femei şi 350 copii), Turnu Severin 722 şi Drăgăşani 215 (din care 98 femei şi 38 copii). Pe judeţe, refugiaţii civili erau astfel repartizaţi: Vâlcea 1.649, Prahova 1.300, Buzău 1.185, Dâmboviţa 965, Tulcea 899, Mehedinţi 830, Olt 773, Dolj 561, Argeş 414, Ialomiţa 365, Cernăuţi 350, Vrancea 350, Gorj 350, Brăila 320, Constanţa 264, Suceava 197, Braşov 194, Ilfov 192, Teleorman 187, Galaţi 171, Bacău 156, Caraş Severin 128, Caliacra 89, Cluj 50, Iaşi 10[1].

După cum se poate vedea din cele de mai sus, judeţul Hunedoara nu a participat activ la cazarea şi întreţinerea, nici măcar a refugiaţilor civili - cele mai apropiate localităţi unde refugiaţilor civili li se permitea stabilirea fiind Mocrea (jud. Arad), Lugoj (jud. Severin) şi Târgu Jiu (jud. Gorj). Refugiaţii sunt menţionaţi în documente doar ocazional, astfel cum este cazul plutonierului Zasada Stefan, internat în luna decembrie 1939 la Sanatoriul Geoagiu şi decedat acolo la 18 februarie 1940 (fiind înmormântat în comuna Geoagiu două zile mai târziu)[2]. Pe de

[1] Magazin Istoric nr. 121 / aprilie 1977, pag. 37.

[2] *Adresa Ministerului Sănătăţii şi Asistenţei Sociale nr. 11702 din 29 februarie 1940*, conform *Adresa Comsiariatului General pentru Evidenţa şi Asistenţa Refugiaţilor Poloni nr. 2210 din 7 martie 1940 către Prefectura Hunedoara* (prin care-i solicită acesteia din urmă o copie de pe actul de deces).

altă parte, polonezi refugiaţi au ajuns în final să se angajeze în industriile din Valea Jiului, repatrierea lor fiind un subiect de actualitate încă şi în anul 1947.

Refugiaţi români în judeţul Hunedoara

Mult mai implicate au fost autorităţile judeţului în legătură cu valurile succesiuve de refugiaţi din teritoriile ocupate în 1940 (Basarabia şi Bucovina de Nord, Ardealul de Nord, Cadrilaterul) şi în 1944 (din nou Basarabia şi Bucovina de Nord), organizând birouri de informaţii pentru refugiaţi (la primării, în gări, etc), cantine în gări (organizate de Societatea Doamnelor Române /sau alte societăţi culturale şi de binefacere ale femeilor române/, Crucea Roşie) şi desfăşurând o activitate continuă de recenzare şi plasare a refugiaţilor.

Refugiaţi din Basarabia şi Bucovina de Nord 1940

Refugiaţii din Basarabia (plecaţi odată cu prima ocupaţie de către Armata Roşie a acestei provincii, în iunie 1940), nu puteau coborî decât în *staţiile de primă destinaţie* (Buzău şi Mizil pentru cei sosiţi pe calea ferată, Brăila pentru cei sosiţi pe Dunăre din Basarabia), de unde erau repartizaţi în ţară, cât mai departe de zona armatelor, după cercetarea din partea poliţiei (pentru a împiedica strecurarea eventualilor spioni sovietici). Refugiaţii se puteau stabili numai în zonele fixate de Ministerul de interne, cu excepţia celor cu *'rude ori prieteni de încredere pentru siguranţa Statului'*, care se puteau stabili în oricare alt loc[3]. Organele C.F.R. trebuiau să debarce pe refugiaţi numai în gările capitalelor de judeţ. Dacă debarcă în comune, dispoziţiile privitoare la deparazitare, dezinfecţie se execută de primării şi poliţie, jandarmerie locală. La 8 iulie 1940 au fost stabilite 4 categorii de refugiaţi:

> *a) cari sunt plasaţi într'una din localităţile noastre din judeţ de către organele centrale ale statului, instituite pentru plasarea lor;*
> *b) cari potrivnic dispoziţiilor organelor centrale de plasare, sau cu ocolirea lor să se strecoare în vreo localitate din Ţinut;*
> *c) cari fie cu sau fără ştirea organelor centrale de plasare vin spre a se aşeza la vreo rudă sau persoană cunoscută din Ţinut, şi*
> *d) persoanele indezirabile şi cari periclitează ordinea şi siguranţa Statului*[4].

Prin Decizia M.I. nr. 9392A din 10 iulie 1940 refugiaţii sunt obligaţi să se înscrie la birourile înfiinţate în acest scop (în Capitală la Şcoala Civică, în provincie la Comisiile judeţene sau locale) în termen de 10 zile de la data deciziei. Odată cu Ordinul Ministerului de Interne nr. 10391A din 22 iulie 1940 se distribuie în ţară carnete de identitate speciale care înlocuiesc toate adeverinţele sau buletinele de înscriere eliberate până atunci (în jud. Hunedoara au fost distribuite 50 carnete). Acestea se acordau însă doar celor care au intrat în ţară după 28 iunie 1940[5]. Începând cu luna ianuarie 1941, Prefecturile trimiteau tabele cu situaţia refugiaţilor la M.E.N., iar Direcţia Generală a Poliţiei şi Siguranţei Statului (Director General Stratilescu), ţinea evidenţa mutaţiilor acestora.

Refugiul acestora a luat sfârşit odată cu recucerirea zonei de armatele română şi germană din iulie 1941, situaţia lor ieşind din vizorul autorităţilor. Astfel, după ce deja din 13 septembrie 1941 nu se mai cer Prefecturilor rapoarte despre aceşti refugiaţi, la începutul lunii octombrie se

---

[3] Direcţia Judeţeană Hunedoara a Arhivelor Naţionale (mai departe DJHAN), Fond Prefectura, Dosar 310/1941, f.n..

[4] Ibidem: *Adresa Ţinutului Timiş, Serviciul Cultural şi al ocrotirii sociale nr. 24670 / 1940 bis* către Prefectura Hunedoara.

[5] Şi se eliberau conform cu *Ordinul nr. 11514 din 9 decembrie 1940 al M.E.N., Comisariatul General pentru Asistenţa Refugiaţilor din Basarabia şi Bucovina*

cere: *De aci înainte nu ne mai interesează situaţia acestora [refugiaţii basarabeni şi bucovineni] ci numai a refugiaţilor ardeleni*[6].

Refugiaţi din Ardealul de Nord 1940

Instalarea administraţiei ungare în Ardealul de Nord între 1-13 septembrie 1940 s-a făcut în paralel cu evacuarea autorităţilor civile şi militare româneşti, dar şi a unei părţi a populaţiei civile (refugiaţi şi expulzaţi). În timpul acestor 15 zile guvernul român a pus gratuit la dispoziţia refugiaţilor toate mijloacele de transport necesare. La 4 septembrie au fost înfiinţate la Turda primele birouri de înregistrare şi primire a refugiaţilor. În perioada 31 august - 20 septembrie 1940, refugiaţii au fost ajutaţi într-o măsură limitată de către Rezidenţele regale şi de Prefecturi. Provizoratul a luat sfârşit la 20 septembrie 1940, când a fost înfiinţat *Comisariatul General al Refugiaţilor din Transilvania de Nord*[7] (care colabora în teritoriu cu birourile refugiaţilor de pe lângă Prefecturile judeţene şi cu comitetele de doamne de pe lângă birourile refugiaţilor). La scurt timp, s-au constituit comisii în fiecare localitate cu refugiaţi ardeleni, cu sarcina de a rechiziţiona localuri şi locuinţe pentru găzduire, de a înfiinţa cantine, a face colecte de îmbrăcăminte şi alimente, plasarea în muncă[8]. Refugiaţii erau plasaţi în muncă, refuzul de a munci putea duce, cel puţin teoretic, la repercursiuni, cu trimiterea în detaşamente de muncă: *Muncitorii care vor refuza plasarea vor fi ridicaţi de poliţie şi trimişi la lucru la Soc. Petroşani, din Petroşani, jud. Hunedoara sau la C.F.R. - veţi cere pentru C.F.R. prin telefon dela serviciul de construcţie Gara de Nord, secţiile unde trebuiesc plasaţi*[9].

În cadrul Comisariatului General al Refugiaţilor, serviciul fişierului central a înscris pe toţi refugiaţii, totalul acestora pentru perioada **30 august 1940 - 23 august 1944** fiind de **230.851**, la care pot fi adăugaţi încă 70-80.000 refugiaţi care, din diferite motive nu au trecut prin controlul Comisariatului. Dintre aceştia, repartiţia refugiaţilor înregistraţi pe judeţele de origine este următoarea: Bihor (35.876), Ciuc (5.906), Cluj (55.659), Maramureş (6.709), Mureş (2.2693), Năsăud (10.610), Odorhei (2.193), Sălaj (29.734), Satu-Mare (18170), Someş (25.456), Târnave (526), Trei-Scaune (7319).

Cei mai mulţi refugiaţi s-au stabilit în următoarele centre: Bucureşti (32-35000), Turda (31500), Braşov (15700), Timişoara (11100), Sibiu (8400), Alba-Iulia (6800), Beiuş (6300), ***Deva (5900)***, Vatra Dornei (3300), Piatra Neamţ (3400). De exemplu, în nov.1943 existau în judeţul Hunedoara 4 centre de refugiaţi ardeleni (Orăştie, Brad, Lupeni şi Deva), cu un total de 2743 refugiaţi[10]. Comisariatul a înfiinţat cămine (pentru refugiaţi în trecere, pentru copii, elevi), cantine şi servicii de asistenţă în Alba-Iulia, Arad, Beiuş, Blaj, Braşov, Cernăuţi, Piatra Neamţ, Sighişoara, Timişoara, Vatra Dornei[11]. Din 1941 au început să fie distribuite carnete speciale de evidenţă a refugiaţilor ardeleni. Ca un exemplu, doar în judeţul Hunedoara s-au vizat 3809 astfel de carnete până la 11 august 1942[12]. Reclamaţiile românilor refugiaţi erau examinate la faţa

[6] Idem, Dosar 310/1941: *Adresa nr. 5964 din 2 octombrie 1941 a M.E.N., Subsecretariatul de Stat al Colonizării şi Populaţiei Evacuate, Comisariatul General al Refugiaţilor.*
[7] Fiind ulterior reorganizat prin *Legea 837* (*Decretul-Lege nr. 3326 din 18 noiembrie 1942*, publicat în Monitorul Oficial nr. 272 din 19 noiembrie 1942).
[8] Idem, Dosar 100/1940: *Ordinul nr. 00007 din 26 septembrie 1940 a Subsecretariatului Colonizărilor şi Evacuărilor.*
[9] Ibidem: *Ordinul Comisariatului General al Refugiaţilor din Nordul Transilvaniei nr. 2620 din 6 noiembrie 1940.*
[10] DJHAN, Fond Chestura de Poliţie, Dosar 82/1943, f.106.
[11] Un istoric al activităţii Comisariatului ca şi a feluritelor Asociaţii ale refugiaţilor, la Atanasie Bran - *Lupte şi jertfe pentru Ardeal*, Editura 'Tribuna' Braşov, 1944, pag. 115-158.
[12] Idem, Dosar 28/1942, f.216.

locului, în Transilvania de Nord, de către o comisie mixtă româno-germană ce-şi avea sediul la Braşov (de exemplu în decembrie 1942 aceasta se găsea în judeţul Mureş)[13].

Situaţii centralizatoare: Statistica: refugiaţi în judeţul Hunedoara (capi de familie cu persoane în întreţinere)[14]:

Data	**31.7.41**	**31.8.41**	**30.9.41**	**31.10.41**	**30.11.41**	**31.12.41**	**31.1.42**	**28.2.42**	**31.3.42**
Dobrogea	2 (6)	5 (11)	5 (11)	5 (11)	5 (11)	2 (3)	4 (5)	5 (8)	5 (8)
Basarabia + Bucovina Nord	90 (162)*	77 (123)*	76 (122)	76 (122)	76 (122)	-	-	-	-
Ardeal de Nord	786 (2122)**	697 (1936)**	2080 (4695)	2082 (4697)	2084 (4699)	1584 (4700)	1587 (4703)	2245 (4895)	2247 (4898)

* din care: 65 (125) plasaţi şi 25 (37) neplasaţi, respectiv 22 (35) plasaţi şi 55 (88) neplasaţi. La 30 septembrie 1941: existau şi 7 bucovineni repatriaţi din Germania.
** din care: 662 (1880) neplasaţi şi 124 (242) plasaţi, respectiv 37 (56) neplasaţi şi 662 (1880) plasaţi.

Refugiaţi din Basarabia şi Bucovina 1944.
Desfăşurarea nefavorabilă a operaţiunilor militare şi ameninţarea ocupaţiei sovietice asupra părţii de est şi nord-est a ţării (pentru a doua oară în ultimii 4 ani), au făcut ca, încă din 6 ianuarie 1944 să fie transmise instrucţiuni *'privind pregătirea şi executarea degajării de bunuri din Bucovina'*, primele evacuate fiind instituţiile şi unităţile economice, încă din aceeaşi lună ianuarie. Începând cu luna martie 1944, se refugiază şi populaţia civilă, unii în mod organizat, sub îndrumarea autorităţilor (în număr de 82.580 basarabeni şi 32.958 bucovineni, pentru perioada martie-mai 1944) alţii, mai numeroşi, pe cont propriu. O situaţie totală a refugiaţilor este de aceea greu de stabilit, dar poate fi doar aproximată dacă se consideră că prin judeţul Bacău au trecut, în perioada 31 martie - 17 iunie un număr de 205.697 refugiaţi, iar prin judeţul Covurlui, în perioada 22 martie - august 1944, 498.503 persoane[15]. Refugiaţii din Bucovina de Sud s-au putut întoarce la casele lor după August 1944, în schimb ceilalţi (din Bucovina de Nord şi Basarabia) au rămas victime ale persecuţiilor ulterioare (arestări şi 'repatrieri' în U.R.S.S. cu eventuale deportări ulterioare în Gulagul Sovietic sau deportări în Bărăgan).

La **19 octombrie 1944** existau următorii refugiaţi în jud. Hunedoara: **1.815 din Basarabia, 1.905 din Bucovina, 2.994 din Moldova, 2.770 din Ardealul de Nord**[16]. Dar odată cu populaţia civilă, au luat drumul refugiului şi ***instituţiile statului***. Sunt menţionate astfel refugiate în Deva următoarele[17]: Serviciul Măsuri şi Greutăţi Tighina; Cercul Teritorial Sălaj (Soroca); Garajul Autobuse C.F.R. Odesa; Comitetul de Patronaj Cetatea Albă; Contenciosul Statului Hotin; Liceul de Fete 'Domniţa Elena' Bălţi; Parchetul Tribunalului Hotin; Tribunalul şi Cabinetul de Instrucţie Hotin; Liceul de Băieţi 'Ion Creangă' Bălţi; Regimentul 3 Transmisiuni; Depozitul judeţean M.A.T. Chişinău; Prefectura Cetatea Albă; Subcentrul Pregătire Premilitară Cetatea Albă; Corpul Portăreilor Hotin.

[13] DJHAN, Fond Prefectura, Dosar 91/1942.
[14] Idem, Dosar 92/1942
[15] Constantin Cloşcă - *România în infernul marii conflagraţii*, Editura Sedcom Libris Iaşi, 1997, pag. 69-71, 76.
[16] DJHAN, Fond Legiunea Jandarmi Hunedoara, Dosar 46/1944.
[17] Dosar 60/1944 - sinteză din luna decembrie 1944.

Cap.II. Militari străini în judeţul Hunedoara.

Prezenţa militarilor străini în judeţele României avea loc în două circumstanţe: ca şi militari aliaţi (germani şi italieni în prima parte a războiului, sovietici în cea de-a doua) sau ca inamici, în calitate de prizonieri de război (sovietici, italieni, iugoslavi în prima parte a războiului, germani şi unguri în cea de-a doua). Judeţul Hunedoara a cunoscut tangenţial prezenţa acestor străini (în mai mică măsură ca alte zone ale ţării, cea mai bine documentată situaţie fiind aceea a prizonierilor de război ruşi).

Prizonieri de război în judeţul Hunedoara

În ordine cronologică, primii prizonieri de război ce au staţionat pe teritoriul României au fost cei iugoslavi, capturaţi de germani în cursul campaniei din primăvara anului 1941. Ei au fost concentraţi în lagărele speciale din Timişoara, Olteniţa, Budeşti - Ilfov, Giurgiu şi Turnu Măgurele, aşadar nici un lagăr nu s-a aflat pe teritoriul judeţului Hunedoara. Printre ei se aflau şi prizonieri sârbi de origine etnică română, categorie pentru care autorităţile române plănuiau acţiuni speciale: *E necesar ca timpul cât ei vor rămâne în patrie (până la terminarea operaţiilor de triere şi de îndeplinirea formalităţilor de trimitere la casele lor) să fie folosit pentru a se întreprinde o acţiune de trezire şi întărirea conştiinţei naţionale a acestor fraţi. În consecinţă, vă rugăm să binevoiţi a ordona ca paralel cu propaganda culturală pe care o organizează M.S.M. şi Ministerul Propagandei Naţionale, să se facă de către dvs o intensă propagandă printre locuitorii din localităţile unde sunt cantonaţi şi comunele învecinate, îndemnând pe toţi românii a-şi arăta toată dragostea pentru fraţii noştri nefericiţi din Jugoslavia, aducându-le daruri şi întreţinându-se cu ei. Vă rugăm să binevoiţi a depune toate străduinţele pentru ca aceşti nefericiţi români să se simtă bine atâta timp cât vor rămâne în patria lor adevărată*[18]. La această adresă, prefectul judeţului Hunedoara confirma în rezoluţie faptul că *în judeţ nu sunt lagăre de prizonieri*. Nu s-au găsit documente care să afirme nici ulterior faptul că autorităţile hunedorene ar fi avut tangenţă cu problema prizonierilor iugoslavi, nici chiar după ce M.A.I solicita tuturor prefecturilor din ţară *a da dispoziţiuni organelor în subordine pentru a lua măsuri ca prizonierii sârbi ce sunt ascunşi prin judeţele din ţară să fie prinşi şi dirijaţi lagărului de prizonieri Turnu Măgurele*[19].

Doar angrenarea directă a României în război a adus pe primii prizonieri de război în localităţi din judeţul Hunedoara, fiind vorba despre cei sovietici.

Prizonieri de război sovietici în judeţul Hunedoara
(1941-1944).

Prima parte a războiului antisovietic declanşat la 22 iunie 1941 a fost una relativ facilă pentru aliaţii germani şi români[20]. Un număr impresionant de militari sovietici au fost luaţi prizonieri, mai multe lagăre înfiinţându-se şi în România.

Prima şi cea mai firească întrebuinţare a noilor prizonieri părea a fi în agricultură, unde, urmare a mobilizării tinerilor români, se resimţea o lipsă acută de braţe de muncă. Încă de la începutul lunii iulie 1941, au fost transmise de către Comandantul Forţelor de Apărare Interioară a Teritoriului, către Corpurile 1-6 Teritoriale şi către comandanţii de lagăre Vaslui, Dorneşti şi

---

[18] DJHAN, Fond Prefectura Hunedoara, Dosar 297/1941, f.9: *Adresa M.A.I. nr. 2290 din 16 mai 1941* către Prefecturi.

[19] Ibidem, f.17: *Telegramă M.A.I.* către Prefecturi, datată 29 august 1941.

[20] Vezi teoria lui Suvorov privind nepregătirea U.R.S.S. pentru un război defensiv motivată de intenţia de declanşare a unui atac în direcţia zonei petrolifere româneşti, intenţie devansată doar de germani.

Fierbinţi un set de ***Instrucţiuni asupra întrebuinţării prizonierilor la munci agricole***, din care spicuim mai jos câteva date de interes general (paragrafele omise nu sunt marcate prin puncte de suspensie, pentru a nu îngreuna lectura):

> În baza ordinului Marelui Cartier General *[în continuare M.C.G.]*, eşalonul 2, Nr. 3664/C/1941 şi în conformitate cu art. 150 din Instrucţiunile Provizorii asupra Prizonierilor, puse în vigoare prin Inaltul Decret Nr. 2435/1926, prizonierii ruşi vor fi daţi la munci agricole: proprietarilor de moşii, Camerelor de Agricultură, Obştilor săteşti, etc. Numărul minim de prizonieri ce se dau pentru munci agricole este de 50 oameni. Plata pentu munca depusă de prizonieri: 50 lei pe zi şi hrană. Din cei 50 lei se vor da prizonierilor 10 lei pe zi pentru diferite nevoi prin state nominale, restul de 40 lei se vor vărsa de cei cărora li s'au dat prizonieri cu recipisă regulamentară lagărelor respective. Hrana personalului necesar pazei prizonierilor pe timpul muncilor agricole se dă tot de proprietar. Cazarea se face prin grija celor ce angajează prizonierii, punând la dispoziţie localurile şi cazarmamentul /în lipsă aşternut de paie/. Paza se va face prin grija lagărului de prizonieri care-i dă, destinând în acest scop personalul necesar în raport cu numărul prizonierilor /art. 155 din Instrucţiunile provizorii asupra prizonierilor/. Pentru efective mai mari se vor da comandanţi de gardă, ofiţeri sau subofiţeri. Proprietarul este obligat a destina o încăpere ca infirmerie cu o capacitate în raport cu numărul prizonierilor. Baie pentru efective mici de prizonieri [se face] în baia din garnizoana cea mai apropiată militară sau publică, plata băii făcându-se de către proprietar. Pentru efective mai mari de prizonieri, proprietarul este obligat a instala duşuri de apă caldă, după planuri aprobate de Serviciul Domeniilor Militare dela Comandamentul Teritorial respectiv.
> Comandantul gărzii lagărului este şi ofiţerul însărcinat cu informaţiile şi cenzura şi îşi va organiza astfel serviciul ca să poată cunoaşte în orice moment: atitudinea prizonierilor, starea de spirit, disciplina, acte de sabotaj şi rebeliune dacă se produc eventual local; tentative de evadări. Va lua măsuri pentru a împiedeca: contactul cu populaţia civilă; contactul cu ostaşii români; introducerea în lagăr a diferitelor broşuri, reviste şi ziare. Va cenzura toate scrisorile care vin şi pleacă din lagăr, utilizând interpreţi verificaţi.

Priorităţile la repartizarea prizonierilor erau astfel stabilite: *Conform Ordinului M.C.G. No. 3996 din 20 iulie 1941, repartizarea prizonierilor la munci agricole se va face în următoarea ordine: 1) Familiile morţilor de pe front; 2) Familiile concentraţilor; 3) Văduvelor şi orfanilor; 4) Proprietăţilor Statului sau la proprietatea fără stăpân; 5) Proprietarilor care nu intră în categoriile de mai sus. Pentru lucru se vor forma echipe de câte 10 oameni cu un şef (echipa întreagă intră pe o proprietate, o termină şi trece apoi la altă proprietate. Este vorba de micile proprietăţi). Pentru proprietarii de pământuri prevăzuţi la punctul 1, 2 şi 3 prizonierii se dau gratuit, pentru ceilalţi se va stabili după instrucţiunile no. 295/1941. Hrana în sarcina proprietarului pământului pe care lucrează*[21]*. Puneţi în vedere Prefecturilor şi Camerelor Agricole Instrucţiunile nr. 295a din 20 iulie 1941 şi Ordinul nr. 318a din 22 iulie 1941, prin care se stabilesc condiţiile în care se dau prizonierii la muncile agricole şi ordinea de repartiţie a lor. Daţi cea mai deplină atenţiune intrebuinţării prizonierilor pentru ajutorarea familiilor: morţilor pe front, familiilor concentraţilor, văduvelor şi orfanilor, etc. Domnul General Antonescu doreşte să se execute întocmai Ordinul Nr. 318a, menţionat mai sus*[22].

Pe baza acestor ordine, încă de la sfârşitul lunii iulie 1941, Prefectura trimite primăriilor din judeţ circulare prin care se informează asupra necesităţilor locale în agricultură. La începutul lunii august 1941, sunt consemnate răspunsuri negative (prin care se afirmă că populaţia nu are nevoie de prizonieri pentru munca câmpului) de la Ghelar, Peştişu Mare, Cerbăl (sate în jurul Hunedoarei). De la Bunila se precizează că, deşi este nevoie de braţe pentru munca câmpului, populaţia este prea săracă şi nu dispune de alimente pentru întreţinerea prizonierilor[23]. Probabil un răspuns negativ sau nesatisfăcător s-a manifestat la nivelul întregii ţări, fiind unul dintre motivele pentru care M.C.G.[24] dispune ca aceştia să fie întrebuinţaţi numai la lucrări de drumuri

---

[21] *Ordinul telegrafic al Comandamentului Forţelor de Apărare Interioară no. 318b din 22 iulie 1941*.
[22] *Ordinul telegrafic al Comandamentului Forţelor de Apărare Interioară no. 395a din 25 iulie 1941*.
[23] DJHAN, Fondul Prefectura Hunedoara, Dosarul 126/1941: diverse adrese ale primăriilor.
[24] Ibidem: *Ordinul nr. 5420 din 2 august 1941 al M.C.G.*

şi căi ferate, fără a se mai da vreun prizonier pentru lucrări agricole (şi totuşi, acest lucru nu s-a respectat, prizonierii vor fi daţi în continuare de către lagăre pentru munci agricole, dar contra cost la marile moşii, renunţându-se aparent la frumoasele planuri de a-i pune la dispoziţie gratuit orfanilor, văduvelor de război, ş.a.m.d…).

Un nou set de ***Instrucţiuni generale în legătură cu tratamentul prizonierilor*** au fost elaborate de către Ministerul Apărării Naţionale (în continuare M.A.N.), la începutul lunii octombrie, cu termen de realizare 10 octombrie 1941. Iată din nou extrase de interes (fără marcarea întreruperilor în text):

- Pentru executarea dispoziţiunilor prevăzute în telegrama Nr. 138 din 30 septembrie 1941 a M.C.G. şi în scopul ca prizonierii să fie trataţi cu omenie, iar întrebuinţarea lor să fie în adevăr profitabilă pentru stat, se ordonă următoarele:

1. Cazarea. Prizonierii, în locurile unde lucrează, vor fi cazaţi în clădiri amenajate în şcoli sau fabrici, care nu sunt în funcţiune, iar acolo unde nu se găsesc alte posibilităţi, în baracamente. În Basarabia, se vor construi barăci din stuf şi pământ, în legătură cu primăriile satelor şi cu autorităţile civile locale.
2. Echiparea. Direcţia Intendenţei va distribui în cel mai scurt timp câte un rând complet: îmbrăcăminte (inclusiv manta), bocanci sau opinci şi micul echipament. Efectele vor fi date din cele mai vechi care se pot întrebuinţa, efecte reparate de unităţi şi acelea ce se pot repara în lagăre. În caz că lipsesc, micul echipament se va procura de pe piaţă. Toţi prizonierii vor purta semnul distinctiv ordonat (un cerc imprimat în faţă şi în spate). Reparaţiile se vor completa în atelierele înfiinţate în lagăre.
3. Hrana. Trupă: pentru cei care stau în lagăre şi nu lucrează la căi ferate şosele sau alte munci: 22 lei + 1,80 lei (întreţinere) de om pe zi. Aceste drepturi se achită de M.A.N. Pentru cei ce sunt întrebuinţaţi la munci: 30 lei + 5 lei (întreţinere) + 5 lei (tutun). Aceste drepturi de achită de autorităţile la care muncesc (Dir. Gen. C.F.R.) sau de către proprietarii cărora le sunt daţi pentru munci agricole. Aceste alocaţii se socotesc ca minime. Ofiţeri: 35 lei + 3 lei (tutun) + 2 lei (întreţinere) zilnic de ofiţer. Se achită de M.A.N.
4. Fonduri. Pentru munca depusă de prizonieri se va primi dela Departamentele în folosul cărora lucrează, suma de lei 25 de om pe zi, drept cost al muncii depuse, care se vor vărsa Comandamentelor Teritoriale pentru rambursarea investiţiilor şi materialelor ce se consumă din fondurile M.A.N. (efecte, barăci, uzajul băilor, camionetelor, benzină, medicamente, etc).
5. Serviciul sanitar. În localităţile unde sunt instalate lagărele de prizonieri se vor înfiinţa infirmerii, unde vor fi trataţi prizonierii bolnavi, sau cei răniţi. Se vor lua măsuri ca prizonierii să facă baie. Baie vor face la trenurile-baie ale Dir. Gen. C.F.R. (cum fac cei de la Vlădeni şi Deva), iar pentru cei ce lucrează la drumuri se vor da băile de campanie ale Armatei (din cele 26 băi), 1 baie la 2.000 oameni.
6. Diverse. Comandamentul Forţelor Apărării Interioare va îngriji prin Comandamentele Teritoriale ca să aibă din timp aprovizionate în localităţile unde sunt instalate lagărele, alimente, paie şi lemne, pentru a se face faţă nevoilor din timpul iernii.

Acesta este contextul în care s-au înfiinţat lagărele de prizonieri în judeţul Hunedoara, un judeţ industrializat încă din acei ani, unde existau deci instituţii interesate de aportul în braţe muncă al acestora: C.F.R., minele de cărbuni, industria siderurgică. Pe întreaga perioadă a anilor 1941-1944 a funcţionat în judeţ **Lagărul de prizonieri nr. 9**, având însă două localizări diferite consecutive: **Crăciuneşti** între 1941-1942 (unde prizonierii munceau la linia C.F.R. Deva-Brad) şi **Vulcan** între 1942-1944 (unde munceau în minele de cărbuni). În plus, prizonieri au fost folosiţi, în anii 1942-1944, şi de alte industrii, fără a se înfiinţa lagăre propriu-zise.

Lagărul de prizonieri nr. 9 Crăciuneşti
(august 1941 – august 1942)

Lagărul Crăciuneşti a fost primul înfiinţat cronologic, probabil încă din luna **august 1941**, după cum rezultă din documentul de la sfârşitul lunii, care anunţă izbucnirea unei epidemii de dizenterie printre prizonierii detaşamentului de lucru C.F.R. Brad, în condiţiile în care comandantul de acolo nu are ser şi nu poate face faţă epidemiei. Ca urmare, Serviciul Sanitar al judeţului Hunedoara ia măsuri şi trimite câte 100 fiole ser antidizenteric şi fiole bacteriofag

medicului circumscripţiei rurale Brad şi Luncoiul de Jos. Totuşi, din simptomatologie, se concluzionează în final că nu este vorba de dizenterie ci de o banală enterită[25].

În septembrie 1941 existau 1.000 prizonieri sovietici la lucrările liniei C.F.R. Deva-Brad[26] (alături de 500 evrei din Timiş şi 200 din Hunedoara). O parte din prizonieri proveneau prin repartiţie din lagărul nr. 5 Bălţi[27]. În aceeași lună sosește un nou transport de prizonieri în gara Deva: *astăzi 18 septembrie 1941, orele 1½ a trecut prin gara Deva, unde a staţionat 1½, un tren compus din 43 vagoane cu prizonieri ruşi, cu destinaţia şantierul C.F.R. Deva-Brad. Populaţia din oraşul Deva, aflând de acest tren, s-a prezentat la gară, întâmpinând cu pâine, ţigări şi diferite fructe pe prizonieri. Trenul se afla sub comanda unui sublocotenent român. O parte din aceşti prizonieri vorbeau stricat româneşte şi povesteau populaţiei cum s'au predat chiar din primele zile de bătălie, mai ales atunci când s-au lansat din avioanele româneşti manifeste care cuprindeau următoarele cuvinte: 'Români, nu luptaţi contra noastră; Basarabeni şi Bucovineni, predaţi-vă'*[28]. La data de 20 septembrie 1941 sunt consemnaţi 8 prizonieri evadaţi din *lagărul Deva*[29] (puţini faţă de ce se raportase de către alte lagăre: *15 ofiţeri şi subofiţeri ruşi din lagărul Fierbinţi, prinşi cu multă greutate şi întârziere. Comandantul lagărului trimis în judecată. La lagărul Bolgrad evadaţi 182 prizonieri deodată la 19 octombrie, din care au fost prinşi doar 36 până în prezent*).

Actele oficiale privitoare la regimul prizonierilor aflați în lagărele românești sugerează în general o atitudine corectă, în spiritul convenţiilor internaţionale. Din păcate, corupţia şi necinstea responsabililor direcţi au reuşit să întunece acest tablou optimist, existând şi indicii ale unei mortalităţi destul de ridicate printre prizonieri (fără a se putea face însă o apreciere pe bază de date certe[30]). Astfel s-au petrecut faptele şi la Crăciuneşti, unde abuzurile comandantului au creat condiţii inumane de viaţă prizonierilor şi nemulţumiri subordonaţilor. Epilogul poveştii este redat de o notă a poliţiei: *Înlocuirea col. Stavrescu Nicolae, fost comandant al lagărului de prizonieri Crăciuneşti, a stârnit bucurie atât în rândul prizonierilor cât şi al soldaţilor români din pază […]. 1) În luna decembrie 1941 a primit 2 vagoane cu porci din regiunea Banatului, destinate numai pentru prizonieri şi oamenii însărcinaţi cu paza. Nici un porc n'a fost întrebuinţat pentru lagăr, toţi fiind întrebuinţaţi numai de el. 2) Raţia de pâine care trebuia să se dea prizonierilor a fost redusă numai la jumătate, restul întrebuinţând-o pentru el. Astfel, din cauza subalimentaţiei au murit un număr de 700 prizonieri. 3) S'a primit bani din partea MAN să se construiască barăci bune pentru prizonieri. Aceşti bani au fost întrebuinţaţi numai în parte, făcând adăposturi de locuit ce lasă de dorit în scopul de a-i rămâne bani. De asemenea o sumă de bani a fost destinată pentru scânduri de sicrie pentru prizonierii care mor. Din aceşti bani nu s'a cumpărat nici un sicriu, prizonierii fiind înmormântaţi câte 5-6 într-o singură groapă. 4) Oamenii din jud. Hunedoara, cari în toamna anului trecut au fost rechiziţionaţi cu carele şi vitele pentru a transporta lemnele pentru lagărul de prizonieri Crăciuneşti, n'au primit nici un fel de chirie, deşi erau fonduri destinate pentru aceste cărăuşii. Ceva mai mult, când se duceau oamenii după chirii, erau luaţi la bătaie de susnumitul colonel. Cpt. Popescu I., de acord cu Plot. Nistor şi Ifrim, tot dela lagărul de prizonieri Crăciuneşti, văzând neregulile şi abuzurile făcute de col. Stavrescu E, l-au denunţat M.A.N. În ziua de 27 martie 1942 a primit o telegramă dela Bucureşti de a se prezenta imediat. Numitul colonel plecând, nici până în*

---

[25] Ibidem: *Telegrama Comandamentului 7 Teritorial nr. 13438 din 24 august 1941* către Prefectură.

[26] Formând ceea ce un unele documente este menţionat *Detaşamentul Lucru CF 67 Brad*, în altele *Lagărul de muncă 15 (?) Brad*.

[27] DJHAN, Fond Chestura Poliţiei Deva, Dosar 125/1941.

[28] DJHAN, Fond Prefectura Hunedoara, Dosar 297/1941, f.19: *Poliţia de reşedinţă Deva către Prefect, Adresa nr. 1785 din 19 septembrie 1941.*

[29] Idem, Dosar 128/1941, f.128.

[30] DJHAN, Fond Prefectura, Dosar 126/1941: *Telegrama Comandantului Lagărului Crăciuneşti nr. 1820 din 29 noiembrie 1941*, 'privind extrasele de moarte ale prizonierilor'.

prezent nu s'a mai reîntors, fiind reţinut în interesul cercetărilor[31]. Se pare că fostul comandant, Col. Stavrescu a ajuns în final să fie anchetat pentru *'însuşire de bunuri alimentare'*, ca şi pentru faptul că ar fi executat un prizonier de 19 ani[32].

Noul comandant pare a fi mult mai tolerant, din moment ce acceptă chiar 'întregiri de familii': *Răspuns la nota informativă nr.17 din 21 aprilie 1942 referitoare la răspândirea de ştiri tendenţioase de către soţia unui prizonier rus aflat în lagărul Crăciuneşti. […] În lagărul de prizonieri din comuna Crăciuneşti a sosit în ziua de 3 aprilie 1942 soţia prizonierului rus Postuşenco Ivan Atanasie, anume Senia, care a călătorit cu acte în regulă dela Odesa direct în lagăr. Venirea numitei la soţul său este motivată de a-şi căuta soţul care este suferind. La data de 11 aprilie 1942 a plecat împreună cu soţul său din comuna Crăciuneşti cu un transport de [120] prizonieri ce au fost trimişi pentru munci agricole la moşia Popeşti, din jud. Ialomiţa*[33]. *Pe tot timpul şederii în Crăciuneşti, a domiciliat în lagăr cu soţul său, deoarece a obţinut această aprobare dela dl. comandant al lagărului. Nu s'a constatat să fi răspândit ştiri cu caracter tendenţios, deoarece numita nu cunoştea deloc limba română şi nici n'a luat contact cu persoane străine de lagăr, iar printre soldaţii ce fac paza lagărului nu s'a constatat să se fi zvonit că ruşii ar trata mai bine pe prizonierii români*[34].

Din a doua jumătate a anului 1942 lagărul Crăciuneşti nu mai apare în documente, ultima menţiune pare a fi din luna august 1942, ulterior fiind desfiinţat şi mutat pe Valea Jiului

Lagărul de prizonieri nr. 9 Vulcan
(august 1942 – octombrie 1944)

Primele menţiuni despre prezenţa prizonierilor pe Valea Jiului (fără a se menţiona încă existenţa unui lagăr organizat, doar 'cazarea' în două locaţii din Petroşani şi Lupeni, viitoarele sublagăre) apar doar în luna **august 1942** din notele informative ale poliţiei (care probabil se referă la un singur transport în 10 august pentru Petroşani şi Lupeni şi altul în 12 august doar pentru Lupeni):

- La **10 august 1942** sosesc la Lupeni 250 prizonieri din Galaţi pentru Societatea 'Petroşani', Mina Lupeni, unde vor fi întrebuinţaţi ca muncitori externi. Au fost cazaţi în colonia Jiu *[azi Jiu-Paroşeni, localitate între Lupeni şi Vulcan]*, în fostele grajduri ale Societății Petroşani. Paza este asigurată de Legiunea mobilă Jandarmi Lupeni[35].
- Tot la **10 august 1942** sosesc în Petroşani 400 prizonieri, aduşi pentru minele Societăţii Petroşani ca lucrători de specialitate. În Petroşani au fost repartizaţi 60, cantonaţi în clădirea Societății Petroşani. Din aceşti prizonieri, 2 au murit pe drum spre Petroşani, au fost înmormântaţi în localitate, cu onoruri militare, în ziua de 11 august 1942, după ritul ortodox. În **12 august 1942** dimineaţa un număr de 400 prizonieri au trecut cu destinaţia Lupeni[36].

În luna noiembrie 1942 este menţionat şi 'lagărul Jieţ' (toponim aflată între Petroşani şi Petrila, care se referă foarte probabil la *sublagărul Petroşani*): *În centrul minier Valea Jiului a sosit recent un transport de prizonieri ruşi din Germania. Întrebaţi asupra tratamentului din Germania, s-au plâns că este prea aspru. Prizonierii din Germania sunt foarte aspru trataţi şi pentru cele mai mici abateri sunt bătuţi crunt. În lagărul de la Jieţ au sosit recent un transport*

---

[31] DJHAN, Fond Chestura Poliţiei Deva, Dosar 116/1942, f. 19: *'Notă informativă sigură' nr. 12 din 17 aprilie 1942 a Poliţiei Deva*.
[32] Idem, Dosar 102/1945, f.13.
[33] La 2 martie 1942 s-a hotărât ca 18.000 prizonieri să fie repartizaţi la muncă în întreaga ţară, dintre aceştia 4.500 erau destinaţi judeţului Ialomiţa.
[34] Idem, Dosar 116/1942, f. 28: *Adresa nr. 311 din 3 mai 1942 a Legiunii Jandarmi Hunedoara către Poliţia Deva*.
[35] Idem, Dosar 28/1942, f. 238.
[36] Ibidem, f. 241.

de 110 prizonieri ruşi cari sunt trataţi cât se poate de bine. Primesc de 4 ori la săptămână carne şi când pleacă la lucru în mină, primesc şi şuncă. Faptul a produs chiar nemulţumire în rândurile muncitorilor localnici care se plâng că se umblă prea cu mănuşi faţă de prizonieri. Un soldat din gardă se plângea că, nu înţelege de ce lumea e atât de miloasă şi oferă prizonierilor şi struguri, până când soldaţilor nu li se dă nici măcar un măr[37].

În 1943 **Lagărul de prizonieri nr.9 Vulcan** apare ca atare, subordonând şi două **sublagăre**, unul la **Lupeni** şi altul la **Petroşani**. La 4 octombrie 1943 a fost descoperit un nucleu comunist în sublagărul Lupeni (aici fiind deţinuţi ofiţerii prizonieri). Cu acea ocazie se aminteşte că sublagărul are cca. 800 prizonieri ruşi care lucrează pe schimburi la exploatarea minelor de cărbuni Lupeni, proprietatea Societăţii 'Petroşani'. Tot în 1943 documentele informative aproximează la cca. 1.800 (2.000?) numărul prizonierilor sovietici de pe Valea Jiului.

Din toamna anului 1943 primim şi indicii privind relativa libertate de mişcare de care beneficiau (prin bunăvoinţa santinelelor) prizonierii[38]: *Inspectoratul General al Jandarmeriei cu Ordinul nr. 46078/943 ne informează că pe la sfârşitul lunii August 1943, doi prizonieri ruşi din sublagărul Petroşani, au intrat în restaurantul Schmidt din Petroşani, unde au cerut să li se dea băutură. Aceşti 2 prizonieri ruşi au venit însoţiţi de sentinela care-i aştepta afară. Cazuri similare se întâlnesc foarte des, când prizonierii frecventează localurile periferice unde împreună cu sentinelele şi persoane civile, se dedau la consumul băuturilor alcoolice, uneori cerând să li se servească în mod gratuit. Aceşti prizonieri, posedând limba română se dedau la diferite discuţii cu caracter politic, făcând diferite comentarii referitor la mersul războiului*[39].

O situaţie din noiembrie 1943, recenza 651 prizonieri ruşi în *'Sublagărul de prizonieri No. 9 Lupeni'* (păziţi de 46 jandarmi de la Inspectoratul Jandarmi Craiova şi un agent poliţie) şi 121 prizonieri în *'Sublagărul de prizonieri Petroşani'*, păziţi de 12 jandarmi de la aceeaşi instituţie, ajutaţi de un comisar aj. şi un agent de poliţie[40]. Nu se oferă informaţii tocmai despre lagărul central de la Vulcan, ceea ce poate ridica întrebarea în ce măsură el mai exista la acea dată?

Desfiinţarea complexului de lagăre Vulcan – Lupeni – Petroşani a avut loc probabil în octombrie 1944 odată cu plecarea prizonierilor (vezi mai jos). S-a intenţionat ca în clădirile astfel părăsite să fie înfiinţat un lagăr de internare (pentru cei prevăzuţi de Convenţia de Armistiţiu), mai precis aici să fie transferat *Lagărul pentru internaţi politici Gherla* (probabil proaspăt înfiinţat în Ardealul de Nord şi evacuat de acolo de sovietici la 13 noiembrie 1944). Intenţia nu s-a materializat până la urmă, dar cu această ocazie s-au făcut demersuri şi evaluări care ne lasă o imagine asupra dotării şi condiţiilor din fostul Lagăr nr. 9: *La ordinul Prefecturii nr. 328567 din 6 decembrie 1944 s-a deplasat o comisie pentru a analiza starea clădirilor pentru lagărul Crivedia* (iată, altă denumire pentru lagăr). *Constatări: <u>Construcţii existente</u>: un pavilion cu 52 camere şi 52 antreuri; 5 barăci de 20 / 8 metri; 2 etuve mari în stare de funcţionare; în toate camerele există paturi improvizate comune (555 m.l. scândură). <u>Cazare</u>. Se pot caza 1.500 persoane folosindu-se şi diferitele pavilioane care au fost întrebuinţate de fostul lagăr ca magazii, infirmerie, etc, care se pot reduce la jumătate (sau se pot muta în alte locuinţe rechiziţionate din preajma lagărului). Dacă se cazează în paturi suprapuse, capacitatea poate*

---

[37] Idem, Dosar 116/1942, f. 262: *Nota informativă Nr. 189 din 26 noiembrie 1942 a Poliţiei Deva*.

[38] Se pare ca acestea nu erau acte de indisciplină izolate, din moment ce Marele Stat Major a fost nevoit să trimită în teritoriu *Ordinul nr. 548606 din 25 aprilie 1944* (Idem, Dosar 56 / 1944, f. 59): *Organele din zonă ale jandarmeriei şi poliţiei să exercite un control efectiv asupra prizonierilor repartizaţi pentru munci în zonele lor şi să aresteze imediat, pe oricare prizonier prins izolat, fără pază, sau găsit în afara zonei în care trebuie să lucreze. De asemenea să semnaleze Secţiei de prizonieri toate cazurile când întrebuinţarea prizonierilor se face contrar normelor stabilite, pentru a se lua măsuri de ridicare a lor.*

[39] Idem, Dosar 82/1943, f. 61: *Adresa nr. 1815 din 11 noiembrie 1943 a Legiunii Jandarmi Hunedoara către Poliţia Deva*.

[40] Ibidem, f. 106-107: *tabel centralizator nr. 5341 din 27 noiembrie 1943*, alcătuit de Comisariatul Poliţie Orăştie.

ajunge la 3.000 persoane. Dacă nu se aprobă paturi suprapuse, se pot caza 1.500 la Vulcan şi 1.000 în fostul sublagăr Lupeni. Necesar: deparazitare (toate camerele au ploşniţe), multe reparaţii. Paza executată de jandarmi, cu 20 posturi exterioare şi un comandant ofiţer. Lagărul din Vulcan se afla în localul proprietate a Societăţii Petroşani[41].

Alte răspândiri ale prizonierilor de război
(1942 – 1944)

Începând cu luna **martie 1942**, prizonieri sovietici au fost aduşi pentru lucru în judeţul Hunedoara şi la alte intreprinderi industriale, fără ca în acele cazuri să se înfiinţeze lagăre propriu-zise. O imagine succintă a locurilor din judeţ unde se găseau prizonieri la sfârşitul anului 1943, este oferită cu ocazia implementării *Deciziei nr. 3934 din 22 noiembrie 1943 pentru fixarea alocaţiilor de hrană, întreţinere, întreţinere echipamente, indemnitate de muncă pentru prizonierii Statului U.R.S.S.*[42]. La acea dată existau prizonieri la: industria carboniferă 'Petroşani' (S.A.R. Petroşani Lupeni – mine de cărbuni, se referă la unul sau două dintre sublagărele aparţinând de Vulcan); industria carboniferă 'Creditul Carbonifer' (folosea probabil tot munca prizonierilor din Lagărul nr. 9); industria Titan-Nadrag-Călan; industria 'Reşiţa'; industria 'Nitrogen'; alte industrii; lucrări agricole. Iată o tentativă de stabilire a câtorva locaţii industriale care au folosit munca prizonierilor.

Uzinele de Fier Hunedoara (consemnate începând cu luna iulie 1942, dar nu mai apar în statistica amintită mai sus din decembrie 1943). Sosirea prizonierilor este fixată de o notă a poliţiei: *La **9 iulie 1942** sunt aduşi 180 prizonieri ruşi (împreună cu 16 soldaţi de pază) de la lagărul Vaslui pentru lucrări de întreţinere la Uzinele Fierului Hunedoara. Cazaţi într-un imobil din cătunul Buituri, pentru a fi feriţi de contactul cu publicul*[43].

Societatea Titan-Nădrag-Călan (TNC). Prizonierii sosesc în august 1942 (când sunt folosiţi pentru tăieri de păduri: la **4 august 1942**, ora 14.30, sosesc în gara Lupeni (din Vaslui) două vagoane cu prizonieri ruşi caucazieni, căzuţi la Sevastopol. Sunt 69 prizonieri, folosiţi pentru tăiat pădure la Câmpu lui Neag[44]; la **12 august 1942**, ora 12.30 sosesc în gara Lupeni 89 prizonieri ruşi aduşi pentru Soc. Titan Nădrag Călan, ce îi întrebuinţează la tăiat de pădure în comuna Câmpu lui Neag[45]. Ei mai sunt menţionaţi în documente şi în decembrie 1943.

Ulterior probabil aceşti prizonieri au fost folosiţi la minele de fier sau Uzinele siderurgice Călan: *Suntem informaţi că în urma unui control făcut prizonierilor ruşi de la Minele de Fier Teliucul Inferior în ziua de 15 martie 1944, de către Comandantul Gărzii, s'a găsit asupra prizonierilor un număr de 5 cuţite făcute de prizonieri, cum şi o ladă plină cu felii de pâine prăjită în greutate de circa 50 kg. Deasemeni la prizonierii ruşi din Uzinele Călan, s'a găsit un pumnal făcut tot de ei. Cum prizonierii primesc câte un kg de pâine fiecare pe zi şi faţă de cuţitele şi marea cantitate de pâine găsită asupra celor de la Minele de Fier Teliuc credem că aceştia sunt la curent cu mersul evenimentelor /operaţiunilor/ de pe frontul de răsărit şi astfel caută să se înarmeze şi să se aprovizioneze din timp, ca la momentul oportun să evadeze şi să pună la cale diferite acte de teroare*[46].

---

[41] DJHAN, Fond Prefectura Hunedoara, Dosar 49/1944: *Procesul-verbal nr. 18204 din 9 decembrie 1944* alcătuit de Garnizoana Vulcan.

[42] Publicată în Monitorul Oficial nr. 291 din 13 decembrie 1943.

[43] DJHAN, Fond Chestura Poliţiei Deva, Dosar 28/1942, f.133.

[44] Ibidem, f. 229.

[45] Ibidem, f. 204.

[46] DJHAN, Fond Prefectura Hunedoara: *Notă informativă nr. 718 din 23 martie 1944 a Legiunii Jandarmi Hunedoara.*

Plecarea prizonierilor de război sovietici
(octombrie 1944)

Actul de la 23 august 1944 nu a adus modificări imediate în statutul prizonierilor. Astfel, cinci zile mai târziu se specifică: *'prizonierii ruşi dela întreprinderile industriale vor lucra înainte, până la noi ordine'*[47]. Noile ordine vor sosi la jumătatea lunii octombrie când, Comandamentul sovietic din Deva, constata: *Prizonierii (peste 5.000 şi ceva) muncesc în judeţ la construcţia de căi ferate din munţi, după informaţiile ce le posedăm, execută muncă grea, slab hrăniţi, parţial dezbrăcaţi, de aceea ordon: a elibera dela muncă pe toţi prizonierii sovietici din judeţul. Hunedoara. Să fie adunaţi pentru expediere la staţia C.F. Deva până la 16 octombrie 1944. Să li se asigure hrană pentru 5 zile, şi mijloace de transport şi asistenţă medicală până la locul de destinaţie în oraşul Craiova*[48]. Imediat, ordinul este transmis în teritoriu: *Toţi prizonierii ruşi aflaţi pe teritoriul judeţului nostru să fie aduşi la comandantul sovietic din Deva în localul primăriei din Piaţa Unirii, în dimineaţa zilei de 16 octombrie 1944*[49]. Cu aceeaşi ocazie avem şi o ultimă statistică – la acea dată, numărul prizonierilor sovietici din judeţul Hunedoara era de **2.580**. Soarta acestora ulterioară 'repatrierii' este în general cunoscută – consideraţi de Stalin laşi şi trădători, majoritatea foştilor prizonieri de război au îngroşat rândurile deţinuţilor din Gulag-ul rusesc, dar aceasta este o altă istorie…

Este un plan de viitor al autorului de a dezvolta problematica prizonierilor de război sovietici în judeţul Hunedoara într-o lucrare independentă (axată în special pe prezenţa armatei sovietice în judeţ), întrucât multe documente inedite au fost date în cercetare la arhiva din Deva după ce am finalizat acest material, în anul 2007.

Militari aliaţi în judeţul Hunedoara

Istoria dramatică a participării României pe ambele fronturi - atât ca aliată de Axei cât şi de partea 'Naţiunilor Unite', a condus la prezenţa pe teritoriul românesc a militarilor din ambele tabere: germani (mai ales) şi italieni (mai puţin) în anii 1940-1944, respectiv sovietici începând din toamna anului 1944.

Militari străini - italieni

Italienii au trimis un Corp Expediţionar în Rusia (C.S.I.R.), care a staţionat câteva săptămâni (lunile iulie-august 1941) pe teritoriu românesc, în nordul ţării, zona Sighetul Marmaţiei - Botoşani - Suceava, inainte de a intra pe teritoriul sovietic. Ulterior au mai existat în România comandamente de etapă la Bucureşti şi Bălţi, ca şi o bază navală la Constanţa (cu câteva minisubmarine şi nave anti-submarin). Trecerea acestora spre front se făcea pe rute nordice (din Ungaria spre Botoşani), totuşi se pare că au fost trupe care au tranzitat România şi de-a lungul văii Mureşului. Cel puţin aşa rezultă din ordinul trimis de Prefectură autorităţilor de-a lungul căii ferate, conţinând instrucţiuni pentru primirea festivă a unui transport de trupe italiene: *În vederea trecerii prin localitate a unui tren cu trupe italiene, care împreună cu armatele aliate Germano-Române, vor lupta în marea Cruciadă contra bolşevismului. Din ordinul P.C.M. se*

[47] DJHAN, Fond Chestura Poliţiei Deva, Dosar 56/1944, f. 161: *Ordinul Corpului 7 Teritorial nr. 68877 din 28 august 1944*.
[48] DJHAN, Fond Prefectura Hunedoara, Dosar 65/1944: *Nota Comandantului Sovietic nr. 1310 din 13 octombrie 1944*.
[49] DJHAN, Fond Chestura Poliţiei Deva, Dosar 56/1944, f.189: *Notă telefonică a Poliţiei Deva nr. 14335 din 13 octombrie 1944*.

dispune: 1. La ora când se va comunica în gara ...., se va găsi întreaga populaţie îmbrăcată în haine de sărbătoare, de preferinţă costume naţionale. 2. Un comitet constituit din şeful autorităţilor locale va oferi ofiţerilor şi soldaţilor italieni flori şi ţigarete[50]. Din păcate, nu se cunoaşte încă dacă şi cum a decurs efectiv manifestarea prieteniei româno-italiene în gările principale ale judeţului.

Militari străini - germani

Referinţe la unităţile militare germane care-şi aveau garnizoana în judeţ sunt puţine în arhivă şi sunt mai ales indirecte. Astfel, unitatea militară (de aviaţie) L 26631 trimite la 26 aprilie 1941, prin Comandantul de aviaţie Lt. Schmidt, o scrisoare de mulţumire Comisariatului de Poliţie Orăştie, pentru concursul dat cu ocazia înhumării celor 16 tineri soldaţi germani morţi în accidentul de avion de pe teritoriul jud. Hunedoara (la Brad)[51].

Mai multe date vin din primăvara anului 1944, când, în gara Simeria a luat fiinţă un comandament german, compus din 2 ofiţeri, 2 subofiţeri şi 7 soldaţi. Comandantul are gradul de căpitan şi se numeşte Denk[52]: *Suntem informaţi că la data de 26 aprilie 1944, a sosit în comuna Simeria, o maşină militară germană în care se aflau 2 ofiţeri între care unul în gradul de căpitan, iar altul în gradul de sublocotenent, un plutonier major şi 4 soldaţi. Toţi cei de mai sus au rămas în comuna Simeria şi au misiunea de a înfiinţa în staţia Simeria, Comandamentul Militar de Poliţie Germană în vederea tranzitului trupelor germane prin această staţie dinspre front şi înspre front*[53]. *În comuna Simeria, la gară, a luat fiinţă un comandament militar cu misiunea de a face tranzitul trupelor germane dinspre şi înspre front, care comandament este încadrat cu următorul efectiv: 1 căpitan, 1 sublocotenent, 1 plutonier major, 2 caporali şi soldaţi, în total 12 [...] Aprovizionarea acestui comandament militar de face cu alimente aduse de la Arad, unde au depozitul de alimente*[54].

Ultimele informaţii sunt din perioada retragerii trupelor germane în faţa schimbării de alianţe a României. *În dimineaţa de 23 august 1944 a sosit şi debarcat în staţia C.F.R. Şibot (jud. Hunedoara) un detaşament militar german compus din circa 200 oameni care afirmă că vin din Constanţa. Aparţine Reg. 216 Aviatic German. Acest detaşament este dotat cu căruţe trase de cai şi diferite maşini ca: camioane, cisterne, Ford, etc. Din informaţiile obţinute, detaşamentul intenţionează a se stabili pe teritoriul comunei Balomirul de Câmp, în imediata apropiere a Aerodromului de le teritoriul acestei localităţi şi scopul declarat ar fi de a aproviziona avioanele germane cu combustibilul necesar în cazuri de aterizări şi a aviatorilor cu cele necesare existenţei*[55].

Textul original conținea și câteva informații despre prezența **militarilor sovietici** în județul Hunedoara. Le-am eliminat, întrucât există pregătită, în manuscris dar în fază avansată de elaborare, o lucrare amănunțită și complexă privind trecerea și staționarea trupelor sovietice prin județ (majoritatea acestora fiind **identificate nominal**, pe baza numerelor de poștă militară), pe care sper să o finalizez într-un viitor previzibil.

---

[50] DJHAN, Fond Prefectura, Dosar 265/1941, *Adresa nr. 2426 din 11 iulie 1941 a Prefecturii* către: Garnizoana Deva, Primăria Deva, Pretura Ilia, Orăştie, Notariat Ilia, Zam, Simeria.
[51] Idem, Dosar 265/1941, f.296; Adresa poştală L 26631aparţinea de *Stützpunkt-Kommando Flughafen Balomir*.
[52] Idem, Dosar 41/1944: *Adresa Poliţiei Reşedinţă Deva nr. 1805S din 4 mai 1944* către Prefect.
[53] Idem, Dosar 41/1944: *Adresa Prefecturii nr. 8267 din 4 mai 1944 către Staţia C.F.R. Simeria*.
[54] Ibidem: *Adresa Prefecturii nr. 8267 din 2 iunie 1944 către M.A.I.*
[55] Ibidem, f.n.: *Notă informativă nr. 2015 din 23 august 1944 a Legiunii Jandarmi Hunedoara*.

III. Situaţia evreilor din judeţul Hunedoara (1941-1945).

Soarta evreilor din timpul celui de-al război mondial aflaţi sub ordinele autorităţilor române a fost variată, diferind funcţie de regiunea geografică şi de categoria evreilor (conform terminologiei oficiale), de la o duritate extremă incluzând exterminarea în lagărele din judeţele transnistrene (pentru evreii din teritoriile unite cu România după 1918 - Basarabia şi Bucovina de Nord) până la o toleranţă - motivată ce-i drept şi de interese materiale - greu de imaginat pentru o ţară aliată a Axei în condiţiile celui de-al doilea război mondial, faţă de majoritatea evreilor din Vechiul Regat (cetăţeni români la nivelul anului 1918).

Situaţia evreilor din judeţul Hunedoara s-a circumscris celei de-a doua categorii, fiind dominată de discriminare, fără a avea însă o componentă represivă dominantă. Evreii hunedoreni, la fel cu cei din restul Vechiului Regat, au suferit privaţiunile românizării întreprinderilor, evacuărilor, înrolărilor în detaşamente de muncă, internărilor în lagăre şi, în măsură mult mai mică, a deportărilor în Transnistria.

Centre de evacuare pentru evreii hunedoreni (1941-1944)

După începerea războiului contra U.R.S.S., este luată măsura generală de evacuare a tuturor evreilor din Vechiul Regat, din mediul rural (deci din *sate* şi din *comune urbane ne-reşedinţe*) şi concentrarea lor în **centre de evacuare** stabilite de obicei în capitalele de judeţ (numite în acel timp *comune urbane reşedinţe*), dar şi în alte câteva localităţi. M.A.I. solicită Prefecturilor în acest sens, în numele Generalului Antonescu: *Toţi evreii valizi între 18-60 de ani, din satele dintre Siret şi Prut, vor fi evacuaţi în lagărul Tg. Jiu şi în satele din jurul acestui oraş […] Restul familiilor evreeşti din satele dintre Siret şi Prut ca şi familiile evreeşti din celelalte sate din Moldova, vor fi evacuate cu ceeace le este necesar pentru trai, în comunele urbane*[56] *de pe teritoriul judeţelor respective prin grija prefecţilor de judeţ [în termen de 48 ore]. Toate familiile evreeşti care se găsesc în satele din restul ţării, vor fi evacuate cu ceeace le este necesar pentru trai, în comunele urbane de pe teritoriul judeţului respectiv, prin grija prefecţilor [în termen de 4 zile]. Familiile evacuate nu au voie să mai intre în comunele din cari au plecat*[57]. Evacuaţii urmează a-şi lua cu ei cele necesare traiului.

În judeţul Hunedoara, evreii de la sate urmau a fi evacuaţi după cum urmează (ei fiind deocamdată încartiruiţi la familiile evreieşti din oraşele respective): cei din comunele plăşii Baia de Criş şi Brad la Brad; cei din plăşile Dobra, Ilia, Deva, la Deva; cei din plăşile Haţeg, Pui, Sarmizegetusa, la Haţeg; cei din plasa Hunedoara, la Hunedoara; cei din plasa Petroşani, la Petroşani; cei din plăşile Geoagiu, Orăştie, la Orăştie. Termen de executare până la 28 iunie 1941[58] (Evreii din Pui au şi fost evacuaţi la Haţeg la 27 iunie 1941).

Eroarea iniţială a Ordinului 4147 este corectată, în sensul că el se referă doar la comunele urbane reşedinţe de judeţ (Deva în cazul nostru) şi nu la alte comune urbane[59]. Ca urmare, Prefectura precizează că toţi evreii vor fi evacuaţi la Deva[60]. Modul cum au început evacuările în baza Ordinului 4572 poate fi reconstituit din adresele emise de organele Poliţiei, care confirmă faptul că evreii din jurul oraşului Hunedoara (în total 41, repartizaţi astfel: Dobra 8, Strei 3, Peştişu

---

[56] O scăpare a textului iniţial (corect ar fi fost '*comunele urbane reşedinţe de judeţ*'). Ca urmare unii evrei au fost evacuaţi în comune urbane nereşedinţe şi apoi re-evacuaţi în comunele urbane reşedinţe.
[57] DJHAN, Fond Prefectura, Dosar 266/1941, f.80. *Ordinul Nr. 4147 din 21 iunie 1941 al M.A.I., Direcţiunea MONT* către Prefecturi; retransmis de Prefectura Hunedoara Biroului MONT cu nr. 657 din 22 iunie 1941.
[58] Ibidem, f.82.
[59] Ibidem, f.24: *Ordinul nr. 4572 din 30 iunie 1941*
[60] Ibidem, f.25: *Ordinul 762 din 1 iulie 1941 al Prefecturii, Biroul MONT*

Mare 2, Crişeni 7, Bunila 3, Hăşdău 6, Roşcani 5, Hăşdat 6, Dobâca 1), evreii din Orăştie (o parte, în total 38), ca şi cei din Petroşani (o parte) au fost evacuaţi la Deva în data de 4 iulie 1941.

Câteva zile mai târziu, baza de primire este lărgită, fiind stabilite ***trei centre de evacuare***, unde urmau să fie primiţi toţi evreii evacuaţi din sate şi din comunele urbane nereşedinţe[61]:

- **Centrul I (Haţeg)**, cu subcentrele **Nălaţ-Vad, Păclişa, Săcel**; aici vor sosi evreii din Lupeni, Lonea, Aninoasa, Petroşani, Petrila, Pui şi împrejurimile.
- **Centrul II (Deva)**; aici vor sosi cei din comunele rurale şi urbane: Hunedoara, Hăşdat, Dobâca, Peştişu Mare, Crişeni, Bunila, Orăştie, Jeledinţi, Orăştioara de Jos, Rapolt, Uroi, Geoagiu, Balşa, Simeria, Baia de Criş, Brad.
- **Centrul III (Ilia)**; aici vor sosi evreii din comunele din jurul Iliei, şi cei din Vulcan.

Poliţia este solicitată să adopte măsuri pentru cazarea a 1500 evrei la Deva, 1500 la Haţeg, 2000 în Ilia. *'Nu se admite a se exercita asupra evreilor presiuni, bătăi, pentru a se obţine un bun sau declaraţii'*, cei vinovaţi sunt deferiţi justiţiei. Se preciza că *evacuările se vor face civilizat, evreii pot să-şi aducă bani, bijuterii, alimente cât posedă, haine, aşternut, şi obligatoriu o saltea*, pot să-şi ia cu ei orice vor din lucrurile şi obiectele ce le aparţin. Se interzice însă vânzarea acestora de către evrei către terţi. Obiectele ce rămân în locuinţe se inventariază, cu proces verbal la poliţie[62]. Avutul rămas acasă intră astfel în sarcina autorităţilor, sau poate fi dat în grijă altor persoane.

Excepţii la evacuări: concentraţii cu familiile lor, soţii de medici şi ingineri mobilizaţi, medici şi farmacişti indispensabili, mobilizaţi la lucru în intreprinderi, sau în folos obştesc, toţi evreii peste 60 ani cu familiile, invalizii.

Momentul improvizaţiilor pare să fi trecut, astfel încât se lucrează la o planificare riguroasă a evacuărilor, după cum dovedeşte următorul *plan de evacuări*[63]:

- 8 iulie 1941 – urmează să sosească la **Ilia** evreii din Ilia, Gurasada, Zam, Vica, Dobra, Roşcani, Lăpuşnic, Vorţa şi Bacea.
- 9 iulie 1941 – sosesc la **Haţeg** evreii din Pui, Subcetate, Râu Alb, Bretea Română, Mălăeşti, Băuţari, Lunca Cernei şi Ohaba de sub Piatră.
- 10 iulie 1941 – sosesc la **Ilia** evreii din Vulcan, şi la Haţeg evreii din Lonea, Aninoasa.
- 11-12-13 iulie 1941 – cazarea celor sosiţi.
- 14 iulie 1941 - sosesc la **Haţeg** evreii din Lupeni şi 200 persoane din Petroşani.
- 15 iulie 1941 - sosesc la **Deva** evreii din Brad.
- 16 iulie 1941 - sosesc la **Haţeg** peste 400 evrei din Petroşani.
- 17 iulie 1941 - sosesc la **Deva** evreii din Orăştie şi la Haţeg 400 evrei din Petroşani.
- 18-20 iulie 1941 - cazarea celor sosiţi.
- 21 iulie 1941 - sosesc la **Deva** evreii din Hunedoara şi la Haţeg ultimul lot din Petroşani.

În acelaşi timp, se întreprind în regim de urgenţă constatările pe teren; o delegaţie constata la 6 iulie 1941 următoarele posibilităţi de cazare pentru evreii evacuaţi[64]:

I. Centrul Haţeg:

1. **Nălaţi**: clădirea Dnei văd. Fay Victor (poate adăposti 5-600 oameni). Proprietara s-a pus de acord cu reprezenantul evreilor şi nu e nevoie de rechiziţionare.
2. **Păclişa**: clădirea Dnei văd. Poganyi Carol (pentru 5-600 persoane), urmează să se cadă de acord.
3. **Săcel**: castelul administrat de Pietsch Ludovic (pentru 5-600 persoane).

---

[61] Ibidem, f.43-44: *Ordinul Prefecturii nr. 2371 din 7 iulie 1941 către Poliţia de reşedinţă Deva*.
[62] Ibidem, f. 345: *Ordinul Prefecturii nr.2431 din 10 iulie 1941.*
[63] Idem, Dosar 136/1941, f.1-2.
[64] Idem, Dosar 266/1941, f.45: *Proces-Verbal* datat 7 iulie 1941, întocmit de către Barbu Anghelescu, Comisar la Chestura Poliţiei Deva şi Dr. Eugen Lorincz (din Deva), reprezentantul evreilor.

> Toate cele trei clădiri sunt în afara comunelor, izolate, mari, spaţioase, înconjurate de grădini, au condiţii igienice necesare cazării atâtor persoane de diferite vârste. Aici vor veni cei din Valea Jiului (cca. 2.000-2.500 persoane), o parte urmând să fie plasaţi şi la evreii din Haţeg.
> **II. Centrul Deva**: aici vor veni cca. 600 persoane (urmează să fie cazaţi la Deva, o parte la evrei, o parte la ciangăii din Colonia Ceangăilor);
> **III. Centrul Ilia**: primeşte evreii din comunele Gurasada, Vica, Zam, Dobra, Roşcani, Lăpuşnic, Vulcan; cca. 350, o parte vor fi cazaţi la evreii de acolo, parte în clădirea proprietarului dr. Hărăguş Adam din Ilia (cu care s-a căzut de acord).

La 23 iulie 1941, autorităţile locale pot deja confirma evacuările (probabil în linii mari în conformitate cu *planul de evacuare* expus mai sus): *s-a efectuat evacuarea către centrele Deva, Haţeg, Ilia. Au rămas pe loc în centrele mai mari: Petroşani – 15 capi de familie, Vulcan – 8 capi de familie, Lupeni – 9, Brad – 6, Hunedoara – 10. Cei capabili de lucru (dintre evacuaţi) fac diverse munci obşteşti (săparea adăposturilor, munci agricole, repararea şoselelor)*[65].

Câteva zile mai târziu, este elaborată o sinteză mai precisă:
1. *Evreii din* ***comunele rurale*** *au fost evacuaţi cu trenul în trei centre de evacuare,* ***Deva*** *(160 persoane),* ***Haţeg*** *(40 persoane),* ***Ilia*** *(176 persoane);*
2. *Evreii din* ***oraşele nereşedinţă*** *au fost strânşi la* ***Deva*** *şi* ***Haţeg****, în total cca. 1.400 persoane;*
3. *Există două lagăre de evacuare (concentrare) a evreilor: într-o casă izolată lângă* ***Păclişa*** *şi într-o casă izolată lângă* ***Nălaţ-Vad*** *(aici sunt în total cca. 1.100 persoane). Conducătorii lagărelor sunt şefii de post ai comunelor, care fac zilnic apel de prezenţă şi supraveghere a activităţii. Administraţia lagărelor o fac reprezentanţii comunităţilor evreieşti, alimentarea se face din satele din preajmă şi din oraşul apropiat.*
4. *Din județul Hunedoara au fost evacuaţi în județul Arad 3 familii (9 persoane).*

Toţi evreii evacuaţi au fost puşi la muncă în folos obştesc[66].

În luna **noiembrie 1941** va avea loc **a doua evacuare a evreilor**: deja la sfârşitul lunii octombrie, se solicită evacuarea tuturor evreilor, indiferent de vârstă, în centrele de muncă şi evacuare, cu singurele excepţii aprobate de Corpul 7 Teritorial, conform *Ordinului nr. 30481 / 941 al M.S.M.*[67]. Ordinul este dat de Prefectură şi ca urmare între 3-4 noiembrie 1941 sosesc majoritatea confirmărilor de evacuare din teritoriu (de la Preturi, Poliţii, etc), cu excepţia celor scutiţi medical. Astfel din zona Simeriei, au fost evacuaţi spre centrul Deva 22 evrei din Simeria, 1 din Uroi, 1 din Rapolt, 5 in Crişeni (rămânând neevacuaţi 11 evrei)[68], la 7 noiembrie, 15 evrei din Geoagiu urmau să fie trimişi la Deva, la solicitarea Preturei Plasei Geoagiu, evacuarea executându-se cândva înainte de 14 noiembrie[69].

O a **treia evacuare** generală a fost plănuită pentru **vara anului 1943** (urma să înceapă la 1 august 1943 şi să dureze 30 zile), ocazie cu care s-ar fi concentrat absolut toţii evreii în centrele de judeţ; în final această evacuare nu a mai avut loc, în ciuda pregătirilor intense, dar cu această ocazie s-au alcătuit statistici interesante privind situaţia evreilor din România. În ceea ce priveşte judeţul Hunedoara, la **5 mai 1943** existau în **Deva** 1.579 evrei (783 localnici şi 796 evacuaţi), în **Haţeg** – 815 (332 localnici şi 483 evacuaţi, în oraş şi în cele două subcentre), **Brad** – 20 (neevacuaţi), **Petroşani** – 390 (neevacuaţi), **Hunedoara** – 131 (neevacuaţi), **Orăştie** – 119 (neevacuaţi)[70].

---

[65] Ibidem, f.48: *Adresa Prefecturii nr. 2573 din 23 iulie 1941* către M.A.I..
[66] Ibidem, f.54: *Adresa Prefecturii nr. 2619 din 28 iulie 1941* către M.A.I., trimisă ca răspuns la întrebările din *Ordinul M.A.I. nr. 11308A din 28 iulie 1941*.
[67] Ibidem, f.426: *Comandantul Militar al Societății Petroşani către Prefect, nr. 1008 din 30 octombrie 1941*.
[68] Ibidem, f.161: *Secția Jandarmi Simeria nr. 721 din 6 noiembrie 1941*.
[69] Ibidem, f.90; ei făceau parte din cei retrimişi anterior de la Deva prin adresa confidenţială nr. 7035/941 a Chesturii Poliţiei Deva, sau din cei rămaşi pe loc cu aprobarea Prefectului.
[70] DJHAN, Fond Chestura Deva, Dosar 13/1943, f.13.

Evrei neevacuaţi

Analizând toate datele de mai sus, rezultă un fapt poate puţin cunoscut: cu excepţia oraşelor reşedinţă de judeţ, prezenţa evreilor **în comune şi oraşe nereşedinţe** era o ***excepţie*** în anii 1941-1944. Doar un număr limitat de evrei, în situaţii bine determinate, au primit permisiunea de a rămâne în localităţile lor de origine (ne referim deci la sate și oraşele ne-reşedinţe). Unul dintre motivele de scutire era acela al angajării preşedinţilor şi conducătorilor de comunitate în propaganda pentru subscrierea la 'Împrumutul Reîntregirii'(*'în vederea activării subscrierilor'*). Situaţia scutiţilor de la m.f.o. pentru acest motiv este următoarea:

- până la **31 decembrie 1941**: 48 evrei din Petroşani, 22 din Lupeni, 18 din Haţeg și 18 din Deva (în total 106 evrei scutiți în întreg județul)[71].
- la sfârşitul lunii **ianuarie 1942**: 46 evrei din Petroşani, 17 din Haţeg, 19 din Deva (total 82)[72].

De asemenea existau la aceeaşi dată, scutiţi **32 evrei experţi** din întreprinderi şi o parte pentru dublarea comerţului[73].

Cei mai mulţi neevacuaţi din judeţul Hunedoara se aflau așadar pe Valea Jiului, la **Petroşani** mai ales. O sinteză din august 1941, afirma că 563 evrei fuseseră evacuaţi din Petroşani spre centrele din Haţeg, iar 220 au rămas neevacuaţi. Un control al poliţiei Petroşani în oraş găseşte la 24 octombrie următoarele: evrei rămaşi la Petroşani în vârstă peste 60 ani: 56 capi de familii, plus familiile lor; evrei găsiţi în Petroşani cu aprobarea colectivă de la Prefectură: 43; evrei găsiţi în oraş cu aprobarea de la CRH: 24; evrei găsiţi în oraş cu aprobări de la alte autorităţi: 8; evrei găsiţi în neregulă în oraş: 7[74]. Un alt control pe Valea Jiului, al jandarmeriei de această dată, din aceeaşi perioadă *găseşte că, din 800 evrei, 600 erau evacuaţi, iar 200 au rămas în oraş, şi anume: cei peste 60 ani sau sub 18 ani, cei scutiţi din ordinul Prefecturii, cei lăsaţi la vatră de CRH, cei autorizaţi de diverse autorităţi*[75]. La 5 mai 1943 existau în oraş în total 390 evrei neevacuaţi.

În octombrie 1941 existau 21 evrei neevacuaţi la **Vulcan** şi 20 capi de familii la domiciliul lor din **Lupeni**[76]. După evacuarea din noiembrie 1941, La **Simeria** au mai rămas neevacuaţi 11 evrei (bolnavi, sau scutiţi de Prefect prin Ordin special pentru medici, dentist)[77].

În 17 martie 1942 se găseau la **Orăştie** 113 evrei neevacuaţi (50 bărbaţi şi 61 femei); dintre aceştia 27 capi de familii (care mai aveau alte 50 persoane în întreţinere) erau încadraţi în *Detaşamentul local de lucru*, iar 31 capi familii (cu alte 13 persoane în întreţinere), aveau peste 60 ani. Doar 10 persoane sub 60 ani nu erau la m.f.o[78]. Totuşi, se cere evacuarea evreilor din oraş[79]; aprobându-se, cei 86 evrei (care nu activau în Detaşamentul de lucru) urmau a fi evacuaţi

---

[71] DJHAN, Fond Prefectura, Dosar 266/1941, f.365: Tabele nominale ale Cercului Recrutare Hunedoara cu conducătorii Comunităţii Evreieşti, scutiţi de munca de folos obștesc până la 31 decembrie 1941, conform *Ordinului M.C.G. nr. 56979 din 18 noiembrie 1941*.

[72] Idem, Dosar 107/1942, f.24, 26: *Prefectura către M.A.I., nr. 105 din 23 ianuarie 1942;* Tabel al Cercului Recrutare Hunedoara cu evreii între 18-50 ani la data de 15 ianuarie 1942; Scutiţi conform *Ordinului M.A.I. nr. 16815 din 1941*.

[73] În conformitate cu *DL nr. 3625 / 1941* şi cu *Ordinul Corpului 7 Teritorial nr. 144088 din 1 octombrie 1941*.

[74] Idem, Dosar 266/1941, f.331: Tabele anexă la *Adresa Poliției Petroșani nr. 1087 confidențială din 24 octombrie 1941*.

[75] Ibidem, f.399: *Ordinul Legiunii de Jandarmi Hunedoara nr. 368 din 1 noiembrie 1941*.

[76] Ibidem, f.408.

[77] Ibidem, f.161: tabel anexă *Adresei Secției Jandarmi Simeria nr. 721 din 6 noiembrie 1941*.

[78] Idem, Dosar 107/1942, f.80 ş.u: tabele nominale.

[79] Ibidem, f.476: *Pretura Plasei Orăştie nr. 900 din 17 martie 1942 către Prefectură*.

la Păcliţa. În final, se revine asupra ordinului la 18 aprilie 1942, astfel că, şi la 5 mai 1943 mai existau în oraş 119 evrei neevacuaţi.

Hunedoara: la sfârşitul lunii octombrie existau 126 evrei în raza Comisariatului de Poliţie Hunedoara, din care la muncă: 1 la *Regimentul 7 Pioneri*, 11 la *Detaşamentul de Lucru Hunedoara-Govăjdia*, 1 la *Detașamentul Sighişoara*, un medic concentrat în *lagărul Crăciuneşti*, 2 la m.f.o. *Primăria Hunedoara*; restul nu lucrează[80]. La 14 martie 1942 existau în oraş 22 evrei sub 18 sau peste 50 ani. La 5 mai 1943 existau în oraş 131 evrei neevacuaţi. În **Brad** existau 20 evrei neevacuaţi la data de 5 mai 1943.

În cele ce urmază se încearcă schiţarea unui scurt istoric pentru fiecare centru de evacuare deschis în judeţ:

Centrul de evacuare Deva.

În Deva nu a existat un centru de evacuare propriu-zis, evreii aduşi aici fiind cazaţi la familiile evreilor localnici. În afara celor evacuaţi în primele zile din iulie, aici au fost aduse şi alte categorii particulare: *Toţi evreii valizi între 18-60 ani, inclusiv medicii, farmacişti, ingineri şi liberi profesionişti, avocaţi, etc, vor fi trimişi la Deva pentru a fi încadraţi în echipele de muncă obştească. Raportări de executare până la 7 august 1941*[81]; *Rabinării şi şefii comunităţilor evreieşti* [în total 14 persoane din judeţ] *vor fi lăsaţi liberi împreună cu familiile lor, dar îşi vor stabili domiciliul în oraşul Deva. Ei au fost eliberaţi din lagăre, trebuind însă să meargă în comunitate şi să facă propagandă pentru împrumutul reîntregirii*[82]. În Deva îşi desfăşurau de asemenea activitatea mai multe detaşamente locale de muncă obştească, vezi mai jos.

În jurul datei de **20 august 1941** se aflau la Deva 27 familii evacuate din mediul rural[83], la 31 octombrie sunt recenzaţi în total 241 evrei evacuaţi[84], la 24 decembrie 1941 se găseau în total 461 capi de familii cu 743 persoane în întreţinere[85], iar la 16 aprilie 1942 sunt recenzaţi 499 capi de familie. La 26 septembrie 1942 şi la 7 octombrie 1942 se găseau la Deva **656 evrei** cu vârste peste 50 ani sau sub 18 ani.

Centrul de evacuare Ilia.

La Centrul de evacuare Ilia au fost trimişi evreii din satele din jurul Iliei, dar şi de pe Valea Jiului. Ei au fost cazaţi atât la evreii localnici din comună, cât şi într-un castel. Acest fapt provoacă un protest violent al conducerii comunei Ilia adresat lui Mihai Antonescu, prin care se cere mutarea centrului de evacuare din Ilia în altă localitate, sub motivul că aprovizionarea populaţiei (*'o comună cu abia 1.036 locuitori, 85 familii evrei, 60 familii funcţionari şi refugiaţi, 45 familii meseriaşi şi negustori, o comună săracă datorită frecventelor inundaţii ale Mureşului'*, etc.) suferă din cauza *'lipitorilor satului'*. *'Populaţia este deja revoltată că abea au apărut aceste lifte nemiloase'* şi nivelul de trai suferă din cauza *'jidanilor comunişti'*. Adresa lungă, patetică şi mistic-naţionalistă e semnată de primarul Iosif Boboc, și notarul Viorel Furdui. Prefectura răspunde comunei la 8 august 1941 că prin repartizarea evreilor la lucrări de C.F.R. şi căi de comunicaţii s-a descongestionat numărul evreilor ce au fost strânşi în centrele de

[80] Idem, Dosar 266/1941, f.326: *Tabel nominal Comisariatul de Poliţie Hunedoara, nr. 7939 din 30 octombrie 1941.*
[81] Ibidem, f.479: *Ordinul telefonic 2506 din 6 august 1941 al Prefecturii* către Poliţii (Petroşani, Haţeg, Hunedoara) şi Pretura Ilia.
[82] Ibidem, f.380: *Ordinul M.A.I.nr. 7419 din 16 august 1941.*
[83] Ibidem, f.225: *telegramă cifrată a Prefecturii către M.A.I.*.
[84] Ibidem, f.299-322: tabele anexe la *Adresa Poliţiei Reşedinţă Deva nr. 9621S din 31 octombrie 1941 către Prefect.*
[85] Idem, Dosar 267/1941, f.1: tabele cu evrei din centrele de evacuare Ilia şi Deva.

încartiruire, iar o săptămână mai târziu comunică M.A.I.: *'Cele relatate de Primăria Ilia nu se confirmă. Evreii din Ilia (250) sunt cazaţi într-o singură clădire, ei n-au îngreunat viaţa locuitorilor, deoarece sunt angajaţi la Societatea Germană de drumuri (Derubau), care se aprovizionează din depozitele judeţene şi nu de pe piaţa Iliei. În prezent, conform Ordinului 6713 / 941, toţi evreii între 18-60 ani sunt predaţi către C.F.R. şi Serviciul Lucrări Publice'.* Pentru indisciplină (nerespectarea ierarhiei în plângerile lor), primarul Iliei a fost destituit iar notarul mutat disciplinar[86].

Iată şi câteva date statistice de la sfârşitul anului 1941:

- Aproximativ 20 august 1941: 51 familii evacuate din mediul rural, la care se adăugă 18 familii *din* Ilia[87].
- 19 octombrie 1941: 65 capi de familie, cu 112 copii şi 56 alte persoane în întreţinere (total 198), din care 35 capi de familie au fost luaţi de Cercul Recrutare Hunedoara pentru lucru[88].
- 25 octombrie 1941: *'tabăra de concentrare Ilia'* cu **159** evrei (11 bărbaţi, 111 femei, 37 copii, care nu lucrează, în sensul că nu erau încadraţi în 'munca de folos obştesc')[89].
- 28 octombrie 1941: *'tabăra de concentrare'* din comuna Ilia: **159** evrei, din care: din rural 11 bărbaţi, 26 femei, 25 copii, din urban 85 femei şi 12 copii, care *nu lucrează, majoritatea fiind copii, femei sau bărbaţi inapţi pentru lucru*[90].
- 31 octombrie 1941: *'centru de evacuare Ilia'* cu **180** evrei[91].
- 29 decembrie 1941: *'centru de evacuare'* Ilia cu 97 capi de familie cu 223 persoane în întreţinere[92].

Centrul de evacuare Ilia a funcționat (și) în castelul numit Rappaport, construit la 1878 de o familie de evrei bogați (proprietari de hanuri și restaurante), aflat ulterior în proprietatea dr. Schillinger, iar în timpul războiului a dr. Hărăguș. Abandonat și degradat în perioada comunistă, azi funcționează aici un centru turistic. În 1910, din cei 1.440 locuitori ai satului Ilia, 108 erau evrei; dar azi nu mai există nici un evreu în orășel.

---

86 Ibidem, f.63: *Adresa Comunei Ilia nr. 80/1941*; Ibidem, f. 61: *Adresa nr. 2824 din 14 august 1941 a Prefecturii* către M.A.I., ca răspuns la *Ordinul M.A.I. nr. 12321 / 941* (prin care i se aduceau la cunoştinţă plângerile din Ilia).
87 Idem, Dosar 266/1941, f.225: *telegramă cifrată a Prefecturii către M.A.I.*
88 Ibidem, f.285: *Adresa Preturii Plasei Ilia nr. 201 din 19 octombrie 1941*, conţinând tabelul evreilor din Ilia.
89 Ibidem, f.238 ş.u: tabele cu situaţia evreilor la 25 octombrie 1941.
90 Ibidem, f.231 ş.u: *Adresa nr. 3714 din 28 octombrie 1941 a Prefecturii către M.A.I.*
91 Ibidem, f.299-322: tabele anexe la *Adresa Poliţiei Reşedinţă Deva nr. 9621S din 31 octombrie 1941 către Prefect.*
92 Idem, Dosar 267/1941, f.1: tabele cu evrei din centrele de evacuare Ilia şi Deva.

La sfârşitul lunii ianuarie 1942 se pune problema evacuării celor 250 evrei din castelul Ilia (despre care se spune că sunt *într-o clădire unică sub pază continuă jandarmerească. Evreii nu iau contact cu populaţia rurală*[93]) cu transferarea lor în castelul Brănişca (liber la acea dată)[94]. Castelul Ilia urma a fi destinat cazării recruţilor Regimentului 7 Pionieri, trebuind să fie evacuat până la 29 ianuarie, *întrucât el trebuie dezinfectat şi văruit de Regimentul 7 Pionieri, iar încorporarea recruţilor se face la 10 februarie 1942.* Se mai ordonă *să se cerceteze dacă evreii nu ar putea fi cazaţi în castelul Zam şi că ei vor trebui să fie grupaţi pe cât posibil în acelaşi loc, nici într-un caz să nu fie cazaţi în casele locuitorilor*[95]. Deoarece castelul Brănişca, *'unde Firma Kulche avea în curs de organizare o fermă model'* nu mai era disponibil, se propune din nou evacuarea la Hunedoara sau la castelul de la Zam (proprietate Cernovics, cu o capacitate de cazare între 200-400 persoane, funcţie de interpretare)[96], actualul Spital de Psihiatrie. La 31 ianuarie *ministerul a aprobat evacuarea celor 200 familii evrei din Ilia şi Hunedoara. Castelele din Ilia şi Zam vor fi puse la dispoziţia Regimentului 7 Pioneri*[97] (dar în final, nici unul dintre aceste castele nu va fi găsit corespunzător pentru Armată). Toate planurile de evacuare 'grupată' într-un singur loc eşuând, între 1 şi 2 februarie 1942 au fost deparazitaţi toţi evreii din 'lagărul' Ilia, au fost evacuaţi din castelul dr. Hărăguş şi au fost repartizaţi, totuşi, în cele 18 case evreieşti din comună[98]. Pe de altă parte, planurile de refolosire a castelului Ilia nu s-au materializat nici ele în final, după cum rezultă dintr-o adresă a Comunităţii Evreilor prin care se cere ca ei să se întoarcă acolo, amintindu-se că prin Ordinul Prefecturii nr.144 din 30 ianuarie 1942, evreii au eliberat castelul mutându-se la cele 18 familii din Ilia, unde se aflau încă şi în octombrie 1942, dar la acea dată castelul era gol şi părăsit, *armata a plecat din el*[99].

Situaţia centrului de evacuare era sintetizată astfel în **octombrie 1942**: *centrul Ilia a fost înfiinţat pe baza Ordinului Prefecturii nr. 2371 din 7 iulie 1941 pentru evreii din rural. Nu există un lagăr propriu-zis, pentru că termenul de lagăr impune regim special, precum şi pază permanentă şi proprie. Deci nu există post special de Jandarmi. Supravegherea şi controlul evreilor din Ilia este în sarcina Serviciului ordonat al Jandarmeriei din Ilia*[100]. În altă parte se aminteşte că Centrul de evacuare Ilia a fost aprobat de M.A.I., SS, cu Ordinul nr. 37057 din 7 februarie 1942 (nu este clar la ce se referă, probabil la re-înfiinţarea centrului ?)[101].

La **26 septembrie 1942** erau recenzaţi **155**, iar la 7 octombrie **156** evrei peste 50 ani respectiv sub 18 ani. Cândva în octombrie sau noiembrie 1942 evreii s-au întors în castelul Ilia, după cum rezultă din statistica care recenza la 11 noiembrie 1942 în Ilia 247 evacuaţi, din care 120 cazaţi la castel, 74 în casele lor (localnici), 80 cazaţi la cei 74 ilieni, toţi fiind aşadar cazaţi *aşa cum ceruse Comunitatea* prin adrese anterioare[102].

---

93 Idem, Dosar 107/1942, f.24: *Adresa Prefecturii Hunedoara către M.A.I. nr.105din 23 ianuarie 1942.*
94 Ibidem, f.2: *Adresa M.A.I. către Prefectură* datată 27 ianuarie 1942.
95 Ibidem, f.5: *Adresa Cercului de Recrutare nr. 38061 din 27 ianuarie 1942 către Prefectură*, conformă cu *Ordinul M.S.M. nr. 218486 / 1942* transmis cercului de recrutare cu *Ordinul telegrafic al Corpului 7 Teritorial nr. 10271 din 26 ianuarie 1942*.
96 Ibidem, f.4: *Adresa Prefecturii Hunedoara nr. 144 din 28 ianuarie 1942 către M.A.I.*. Castelul Zam era propus şi pentru cazarea recruţilor Regimentului 7 Pionieri, dar armata nu-l doreşte, deoarece *e departe de Deva și unde nu se pot caza nici 200 recruţi, iar ofiţerii nu au unde locui* [ibidem, f.16: *Adresa Regimentului 7 Pioneri nr. 24490 din 4 februarie 1942 către Prefectură*].
97 Ibidem, f.13: *Ordinul M.A.I.către Prefectura Hunedoara nr. 035716 din 31 ianuarie 1942.*
98 Ibidem, f.7 şi f.12: *Ordinul Prefecturii nr. 144 din 30 ianuarie 1942* către Comunitatea Evreiască Ilia şi *Adresa Preturii Ilia nr. 15 din 17 februarie 1942* către Prefectură.
99 Ibidem, f.38.
100 Ibidem, f.32: *Ordinul nr. 1189 din 8 octombrie 1942 a Legiunii Jandarmi Hunedoara* către Prefectură.
101 Ibidem, f.34.
102 Ibidem, f.39.

Centrul de evacuare Haţeg

În jurul datei de **20 august 1941** se aflau în centrul Haţeg **149 familii** evacuate din mediul rural[103]. Se pare că acest număr depăşea posibilităţile locale de întreţinere, problema aglomeraţiei fiind pe moment rezolvată când, la **6 septembrie 1941**, *ora 16 au plecat din gara Haţeg 303 evrei (între 18-60 ani) din Centrul Evacuare Haţeg şi subcentrele Nalaţi şi Păclişa, îmbarcaţi în vagoane* [cu destinaţia Detaşamentul de lucru C.F.R. Brad, vezi mai jos]. *Au rămas pe loc 8 persoane pentru cartiruirea şi aprovizionarea cu hrană a femeilor, copiilor, bolnavilor din centre şi alţi câţiva pentru nevoi locale*[104].

La începutul lunii octombrie sunt semnalate restricţii în viaţa evreilor evacuaţi: *în toamna 1940 a funcţionat în Haţeg o comisie de plasarea refugiaţilor* [se referă la evacuaţii din teritoriile cedate în 1940]. *Evreii evacuaţi au fost plasaţi numai la evrei, fiind interzis să se plaseze la creştini. Invazia evreilor în oraş s-a făcut prin înfiinţarea centrului de evacuare* [în 1941] *de care toată populaţia vrea să scape. De acum 2 luni s-a interzis evreilor să cumpere de pe piaţa oraşului înainte de orele 11, şi de a primi vânzătoarele la domiciliu (în ideea de a se controla preţurile, combate specula şi sabotagiul economic). Conform dispoziţiilor Garnizoanei locale, începând cu 5 octombrie 1941 evreii nu mai circulă prin oraş după ora 20*[105]. O propunere de schimbare a centrului de evacuare Haţeg în comuna Strei, unde sunt clădiri nelocuite, izolate, proprietatea lui Petru Groza, este respinsă pe motiv că *'Groza nu consimte'*, după cum confirmă rezoluţia Prefectului pe adresă[106].

Cu toate acestea numărul evacuaţilor va creşte, astfel la **21 octombrie 1941** Prefectura raporta evacuarea din Valea Jiului la Haţeg şi în cele două clădiri mari din apropiere (Nălaţi şi Păclişa, ambele clădiri fiind păzite de jandarmerie, vezi mai jos) a 631 evrei, în spiritul *Ordinului M.A.I. nr. 4147/941*[107]. Tentativele evreilor concentraţi în zona Haţeg de a lucra în agricultură la diverse persoane, erau împiedicate de jandarmi (jandarmeria interzicea deplasarea la munci agricole, în contextul interzicerii oricărei deplasări a evreilor dintr-o localitate într-alta şi din centrele de evacuare, pe baza ordinelor superioare existente la acea dată[108]). La solicitarea evreilor de a interveni în această problemă, Prefectul va răspunde că aprobă munca evreilor la munci agricole în interes obştesc, dar sub strictă supraveghere a jandarmilor şi cu condiţia ca toţi evreii să doarmă noaptea în centrele respective.

Iată şi câteva date statistice despre populaţia centrului Haţeg:

- Notă telefonică nedatată: 30 copii, 82 femei, 11 scutiţi (total **123** evrei);

---

103 Ibidem, f.225: *telegramă cifrată a Prefecturii către M.A.I.*

104 Idem, Dosar 266/1941, f.12: *Adresa nr. 3908 din 6 august 1941 a Poliţiei Haţeg* către Prefectură. Numărul celor trimişi la muncă era prevăzut a fi mai mare, după cum rezultă din *Ordinul M.A.I. nr. 6547 din 1 august 1941* către Prefectură (Ibidem, f.500): *S-au dat dispoziţii de a pune la dispoziţia organelor C.F.R. din Deva 500 evrei valizi 20-50 ani, prin aceasta descongestionându-se centrul de evacuare Haţeg.*

105 Ibidem, f.616: *Adresa Poliţiei Haţeg nr. 4970 din 7 octombrie 1941*, către Prefectură. Pe aceasta se găseşte următoarea rezoluţie a Prefectului: *Evreii au acces la piaţă după ora 11.30. Să se facă propuneri concrete de mutare a centrului de evacuare din Haţeg.*

106 Ibidem, f.615: *Adresa Comisariatului de Poliţie Haţeg nr. 5244 S din 23 octombrie 1941* către Prefectură.

107 Ibidem, f.73: *Adresa Prefecturii către M.A.I. nr. 3675 din 21 octombrie 1941.*

108 Ordinul M.A.I. nr. 15739 / 1941, transmis Legiunii Jandarmi cu Ordinul Circular al I.G.J. nr. 39334 din 30 iulie 1941 respectiv Ordinul M.A.I. nr. 17827 / 1941 comunicat cu Ordinul Circular al I.G.J. nr. 42050 din 3 septembrie 1941. La aceasta se referă şi Ordinul D.G.P. nr. 47888 din 29 iulie 1941 care interzice deplasarea evreilor dintr-o localitate într-alta. Cererile de se soluţionează doar la D.G.P. sau M.A.I., fiind interzis Preturilor şi Prefecturilor să dea aprobări. Excepţii: Evreii 18-50 ani chemaţi de Cercul Recrutare Hunedoara pentru clarificarea situaţiei; Evrei români muşcaţi de câini turbaţi; Evrei români justiţiabili, împricinuiţi sau martori, dacă au citaţii; Profesori evrei români şi elevi evrei în vederea frecventării cursurilor în şcoli româneşti [Ibidem, f.67: *Ordinul D.G.P. nr. 19389 din 8 octombrie 1941*].

- 31 octombrie 1941: 77 capi de familie, cu 91 copii şi 56 alte persoane în întreţinere (total **224**), din care 34 bărbaţi la munca de folos obștesc[109] Conform altei statistici cu aceeaşi dată, totalul este de **262** persoane[110].
- La 28 decembrie 1941 sunt prezente 814 persoane (probabil o cifră totală, incluzând sub-centrele); absenţi 76 capi de familie (scutiţi în diverse forme). Tot atunci se constata că evreii evacuaţi în centrul Haţeg şi subcentrul Păclişa sunt plini de paraziţi, sunt mulţi TBC-işti *'care varsă sânge şi stau în aceleaşi camere cu copii'*, etc. Se propune ca toţi bolnavii să fie transferaţi la spitalele Haţeg şi Petroşani[111].
- 16 aprilie 1942: 831 evrei (inclusiv sub-centrele !).
- La 26 septembrie 1942 erau recenzaţi **492**, iar la 7 octombrie **232** evrei peste 50 ani respectiv sub 18 ani.

Centrul de evacuare Haţeg - subcentrul Nălaţ-Vad

Subcentrul din Nălaţi (5 km de Haţeg) a fost înfiinţat în castelul văduvei Fáy Victor (Blanka), și adăpostea probabil în primele săptămâni între 350-450 persoane. Numărul acestora a scăzut odată cu trimiterea bărbaţilor valizi la detașamentul exterior de muncă C.F.R. de la linia Deva-Brad (vezi mai jos), astfel că o notă telefonică nedatată ulterioară recenzează **236** evrei, dintre care 135 copii, 83 femei şi 18 bărbaţi scutiţi de muncă.

Centrul de evacuare Nălați a funcționat în **castelul Nalatzi-Fáy**, construit în sec. XIX de György Teleki și soția sa, Ilona Kendeffy. Va trece apoi în proprietatea ginerelui Viktor Fáy (căsătorit cu Blanka Teleki în 1888). Înconjurat de un frumos parc dendrologic, a fost naționalizat în 1948, aflându-se azi în stare avansată de degradare.

La 30 septembrie erau 27 evrei minori, pentru care Comunitatea Maternă Autonomă Ortodoxă Izraelită din Haţeg solicita Prefectului eliberarea înaintea sosirii iernii[112].

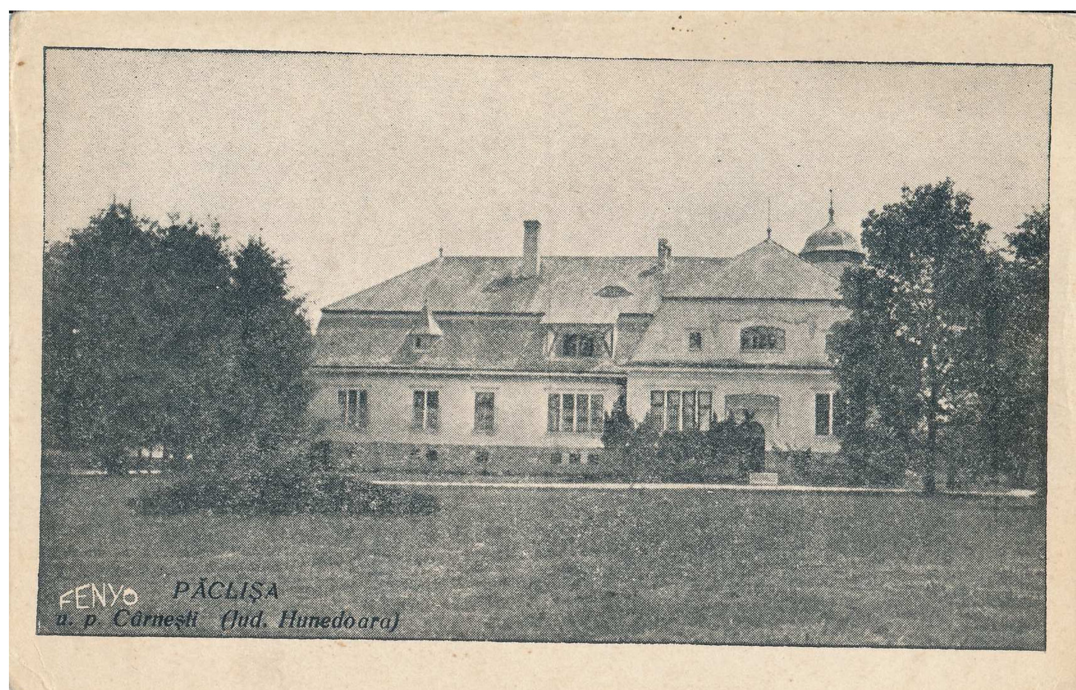
[109] Ibidem, f.288-298: tabele anexe la *Adresa Comisariatului de Poliţie Haţeg nr. 5382 din 31 octombrie 1941*.
[110] Ibidem, f.299-322: tabele anexe la *Adresa Poliţiei Reşedinţă Deva nr. 9621S din 31 octombrie 1941 către Prefect*.
[111] Ibidem, f.111-112: *Ordinul nr. 11129S din 30 decembrie 1941 al Poliţiei Deva* către Prefect.
[112] Ibidem, f.76.

La **25 octombrie 1941** în *'tabăra de concentrare Nălaţ-Vad'* existau **269** evrei (din care 34 bărbaţi, 202 femei, 33 copii, care nu lucrează, în sensul că nu erau încadraţi în 'munca de folos obştesc')[113]. La 28 octombrie numărul lor era tot de **269**, dar cu altă distribuţie (din rural 11 bărbaţi, 98 femei, din urban 28 bărbaţi, 104 femei, 33 copii) care *nu lucrează, majoritatea fiind copii, femei sau bărbaţi inapţi pentru lucru*[114], pentru ca la 31 octombrie în *'subcentrul de evacuare Nălaţi'* să se găsească 69 capi de familie, cu 171 copii şi alte 55 pesoane în întreţinere (total **295**), dintre care 34 bărbaţi la m.f.o.[115] Conform altei situaţii din aceeaşi dată (31 octombrie), totalul evreilor din centru era de **285**[116].

Subcentrul de evacuare a avut o viaţă scurtă; la **24 noiembrie 1941**, Primăria Haţeg anunţă mutarea lagărului din Nălaţ la castelul din Săcel, deoarece castelul Nălaţ-Vad a adăpostit anterior *Batalionul 16 Vânători Munte,* care se întoarce acum de pe front[117]. În vremurile postbelice, castelul Nălaţ-Vad a adăpostit un preventoriu TBC (azi desfiinţat).

Centrul de evacuare Haţeg - subcentrul Păclişa

Subcentrul de evacuare Păclişa a fost stabilit în castelul local, viitorul Spital de Neuropsihiatrie Infantilă, în prezent *Centru de Îngrijire și Asistență* pentru persoane cu handicap.

Centrul de evacuare Păclișa a funcționat în **castelul Pogány**, construit în jurul anului 1800. După naționalizare a adăpostit Spitalul de Neuropsihiatrie Infantilă „Dr. V. Ilea", în prezent Centru de Îngrijire și Asistență pentru persoane cu handicap.

Relativ la acest centru sunt disponibile mai ales date statistice, sintetizate după cum urmează:

- Notă telefonică fără dată: 121 copii, 114 femei, 17 bărbaţi scutiţi (total **252**);

[113] Ibidem, f.238 ş.u: tabele cu situaţia evreilor la 25 octombrie 1941.
[114] Ibidem, f.231 ş.u: *Adresa nr. 3714 din 28 octombrie 1941 a Prefecturii către M.A.I.*.
[115] Ibidem, f.288-289: tabel nominal, anexă la *Adresa Comisariatului de Poliţie Haţeg nr. 5382 din 31 octombrie 1941* către Prefectură.
[116] Ibidem, f.299-322: tabele anexe la *Adresa Poliţiei Reşedinţă Deva nr. 9621S din 31 octombrie 1941 către Prefect.*
[117] Ibidem, f.98: *Adresa nr. 5556 din 24 noiembrie 1941 a Primăriei Oraşului Haţeg.*

- 30 septembrie 1941: 35 evrei minori (sub 18 ani) pentru care se cerea eliberarea înainte de sosirea iernii (vezi supra, la centrul Nălaţi);
- 25 octombrie 1941: **270** evrei în *'tabăra de concentrare'* Păclişa (23 bărbaţi, 183 femei, 64 copii, care *nu lucrează*)[118].
- 28 octombrie 1941: **270** evrei în *'tabăra de concentrare'* Păclişa, din care: din rural 18 bărbaţi, 113 femei, 28 copii, din urban 5 bărbaţi, 70 femei, 36 copii, care *nu lucrează, majoritatea fiind copii, femei sau bărbaţi inapţi pentru lucru*[119].
- La 27 decembrie 1941, în *'Subcentrul Păclişa'* sunt prezenţi 61 capi de familie (197 persoane total); absenţi (cu autorizaţii eliberate la cerere majoritatea) 56 capi de familie (137 persoane total), vezi şi constatarea privind condiţiile sanitare mai sus, la centrul Haţeg[120];
- 31 octombrie 1941: *'Subcentrul de evacuare'* Păclişa: 105 capi de familie, 184 copii, 77 în întreţinere (total **366**), din care 59 bărbaţi la muncă de folos obștesc, 1 concentrat şi 1 detaşat la Câmpu lui Neag[121]. Conform altei situaţii purtând aceeaşi dată, totalul era de **372** persoane[122].
- La 25 iunie 1942: 120 evrei evacuaţi din 1941 (capi de familie ?)
- La 26 septembrie 1942 erau recenzaţi **108**, iar la 7 octombrie **79** evrei cu vârste peste 50 ani, sau sub 18 ani.

La 5 noiembrie 1941 s-a efectuat o razie la detaşamentele de la Serviciul Tehnic Judeţean, cu care ocazie s-a constatat că *la notarul din Toteşti lucrează 4 evreice, aşa-zis internate la Păclişa. În satul Păclişa au fost găsiţi 4 evrei veniţi după cumpărături. Satele din jurul Haţegului sunt frecventate zilnic de evrei lăsaţi liberi* [123].

Centrul de evacuare Haţeg - subcentrul Săcel.

Subcentrul Săcel a fost cel cu istoria cea mai scurtă. După cum am văzut mai sus, aici se urmărea mutarea eveilor din Nălaţi şi 130 persone au şi fost cazate în castelul Săcel la sfârşitul lunii noiembrie 1941, restul (80 persoane) au fost duse în Haţeg sub motivul că la Săcel nu sunt suficiente camere. Comisia de control constată însă că mai există 10 camere libere, care pot găzdui 200 oameni. Tot comisia stabileşte că proprietarul castelului locuieşte la castelele lui din Aradul Nou şi Ungaria, castelul nefiind stabil locuit, astfel că se decide cazarea la Săcel a tuturor evreilor mutaţi dela Nălaţ în 20 încăperi rechiziţionate şi se înfiinţează un post fix de jandarmi la castel[124]. Dar mutarea a fost făcută fără acordul proprietarului, ceea ce a avut ca urmarea primirea la Prefectură a unei telegrame furibunde, expediată din Criţ, jud. Braşov, la 23 decembrie 1941: *''Am aflat că în absenţa mea aţi încartiruit jidani în castelul Săcel, administrat de mine, proprietatea Marchizului Palavicni Carol; în baza ordinului dvs. din 21 iunie aflat în posesia mea prin care aţi scutit definitiv castelul de sub rechiziţie pentru evrei, rog binevoiţi a dispune îndepărtarea imediată a jidanilor din castel, fiind creştin proprietarul şi personalul întreg [10 persoane], castelul mobilat şi stabil locuit şi având nevoie de odăile pentru uzinele noastre… Pietsch Ludovic, Administrator''.* Apoi administratorul continuă cu alte telegrame similare, cere *'drept de despăgubiri împotriva Statului Român faţă de toate pagubele create… parchetul şi teracote sever deteriorate, 10 persoane creştine'* care nu pot convieţui cu *'jidani'*, ş.a.m.d.

La acea dată, desfiinţarea sub-centrului de evacuare era oricum fapt împlinit. Deja la 1 decembrie 1941, un tabel cu evreii foşti în Centrul Săcel, recenzează 86 transferați în centrul evacuare Deva, 68 în centrul evacuare Ilia, 150 în centrul evacuare Haţeg, iar la 3 decembrie

---

118 Ibidem, f.238 ş.u: tabele cu situaţia evreilor la 25 octombrie 1941.
119 Ibidem, f.231 ş.u: *Adresa nr. 3714 din 28 octombrie 1941 a Prefecturii către M.A.I.*.
120 Ibidem, f.111-112: *Ordinul nr. 11129S din 30 decembrie 1941 al Poliţiei Deva* către Prefect.
121 Ibidem, f.288-289: tabel anexă la *Adresa Comisariatului de Poliţie Haţeg nr.5382 din 31 octombrie 1941* către Prefectură.
122 Ibidem, f.299-322: tabele anexe la *Adresa Poliţiei Reşedinţă Deva nr. 9621S din 31 octombrie 1941 către Prefect.*
123 Idem, Dosar 267, f.76: *Adresa nr. 75366 din 8 noiembrie 1941 a Cercului Recrutare Hunedoara* către Prefect.
124 Ibidem, f.98: *Adresa nr. 5556 din 24 noiembrie 1941 a Primăriei Oraşului Haţeg.*

Prefectul anunţa că *evreii cazaţi la Săcel (desfiinţat) se evacuează la Centrul Ilia. Din evreii străini din Haţeg, se evacuează 60 la Păclişa, 100 la Deva, restul rămâne unde se găseşte. Evreii repartizaţi centrului Haţeg vor lua masa la familiile evreieşti din oraş*[125].

După 23 august 1944 prin castelul Săcel au mai trecut şi militari sovietici, s-a organizat apoi aici un lagăr de internare local pentru cei urmăriţi prin Convenţia de Armistiţiu, ulterior a fost casă de copii, astfel încât 'parchetul şi teracotele' au mai avut cu siguranţă multe de suferit…

Lagăre de ostatici evrei.

La 20 iunie 1941 se instituie practica luării de ostatici (se pare că numai din judeţele Moldovei): *Să se ia ostateci dintre conducătorii cunoscuţi [ai evreilor] (rabini, hahami,etc) comuniştilor şi legionarilor comunişti, care să fie cazaţi într-o clădire aparte şi în cazul când se va produce vreun act de rebeliune sau terorism, să fie împuşcaţi*[126]. La 18 decembrie 1941, M.S.M. stabileşte numărul ostaticilor la 20-30 persoane, care urmau să fie schimbaţi lunar, astfel luând fiinţă 'lagărele de ostatici'[127]. Lagărele de ostatici sunt desfiinţate în februarie 1942, dar *măsura este provizorie, acestea vor fi reînfiinţate dacă se constată între evrei o stare de spirit periculoasă ordinei publice*[128]. În judeţul Hunedoara **nu** a existat practica luării de ostatici dintre evrei, fapt confirmat oficial la 25 octombrie 1941: *pe teritoriul judeţului nu sunt lagăre de internare, nu există evrei internaţi politici sau ostatici*[129].

---

[125] Idem, Dosar 266/1941, f.100: *Ordinul nr. 4028 din 3 decembrie 1941 al Prefecturii* către Pretura Haţeg, Pretura Ilia, Poliţia Haţeg, E. Lorincz; Ibidem, f.101: tabel cu evacuaţii, trimis de E. Lorincz Prefectului.

[126] CFER - *Evreii din România între anii 1940-1944,* vol.III/I, pag. 218: *Ordinul nr. 4599 din 30 iunie 1941 al M.A.I.*.

[127] Ibidem, p.463.

[128] DJHAN, Fond Chestura Poliţiei Deva, Dosar 89/1942, f.13; Fond Prefectura, Dosar 107/1942, f.469: *Ordinul MAI nr. 37215A din 9 februarie 1942, urmare Ordinului M.A.I.nr. 4599 din 30 iunie 1941 şi 19935 din 16 octombrie 1941 prin care s-a dispus înfiinţarea lagărelor cu ostatici evrei în unele oraşe reşedinţă din ţară.*

[129] DJHAN, Fond Prefectura, Dosar 266/1941, f.241: *Adresa Prefecturii nr. 3714 din 25 octombrie 1941 către M.A.I.*

Detaşamente de muncă pentru evrei 1941-1944

Înrolarea evreilor în detaşamente de muncă, cu toate că un act clar discriminator, a fost văzută la timpul său ca echivalent al prestării obligaţiilor militare în timp de război pentru un grup etnic eliminat din cadrele armatei (considerat nesigur şi neloial într-o 'campanie antibolşevică', datorită presupuselor sale vederi de stânga). Existenţa acestor detaşamente de muncă are la bază o legislaţie antisemită, dar în nici un caz nu are motivaţii sau consecinţe represive (probabil cu singura excepţie a *Detaşamentului 120 Balta* în Transnistria şi eventual a unor detaşamente din Moldova şi Basarabia). Deja în anul 1940 evreii înrolaţi în Armata Română serveau în unităţi necombatante (fără arme), de muncă şi fortificaţii (aşa-numitele *unităţi de săpători*) ataşate pe lângă Marile Unităţi (divizii), sau în unităţi C.F.R.. Detaşamentele de muncă propriu-zise pentru evrei au fost înfiinţate în 1941 pe baza legislaţiei antisemite, de excludere a evreilor din armată, fiind considerate în aceste condiţii drept echivalente ale efectuării serviciului militar obligatoriu:

- La 19 august 1940 s-a dat ordinul de excludere din armată a unor evrei, pe baza *Decretul-Lege 2650 din 8 august 1940 privitor la starea juridică a locuitorilor evrei din România* (numit şi 'Statutul Evreilor') prin care nu mai puteau fi militari evreii care nu erau cetăţeni români la 1918 (aşa-numitele categorii II şi III) iar *Obligaţiunile militare se transferă fie în obligaţiune fiscală, fie în obligaţiune de muncă potrivit nevoilor statului şi instituţiilor publice, la muncile de interes obştesc, după capacitatea şi situaţia fiecăruia.*
- *Decretul-Lege 3984 din 4 decembrie 1940 referitor la Statutul Militar al Evreilor*[130], aduce excluderea totală a evreilor de la serviciul militar (*'indiferent de categoria din care fac parte'*), ei fiind de asemenea obligaţi să plătească taxele militare şi să presteze *munci de interes obştesc, ce se execută în folosul M.A.N., ori în folosul celorlalte departamente sau instituţiuni publice, de acord cu M.A.N. […] Pe data publicării prezentului decret lege, evreii de orice grad […] se şterg din controalele armatei. Ei se înscriu într-un registru special central al evreilor la centrele de recrutare respective.*

Pe de altă parte, *munca obligatorie de folos obştesc* este reglementată prin *Legea 425 pentru organizarea muncii naţionale*[131], lege care se referă nu numai la evrei, ci şi la români: cei fără ocupaţie, cei încorporaţi în organizaţia M.T.R. – Munca Tineretului Român, cei din lagăre: *Persoanele apte pentru muncă şi neavând nici o activitate efectivă, pot fi supuse, ori de câte ori interesele statului cer, la îndatorirea de a presta serviciul muncii […]. Munca de folos obştesc se va îndeplini în cadrul lucrărilor de interes naţional sau local.*

- *<u>Lucrările de folos naţional</u> vor putea avea ca obiect: a) drumuri, căi ferate şi canalizare; b) îndiguiri, irigaţiuni şi regularea cursurilor râurilor; c) secarea sau asanarea terenurilor mlăştinoase sau inundabile; d) lucrări în legătură cu apărarea ţării; e) munci agricole; f) plantaţiuni şi întocmiri de parcuri naţionale; g) săpături arheologice; h) reconstrucţia regiunilor bântuite de cutremure, incendii sau inundaţii; i) marcarea sau crearea de poteci şi construirea de adăposturi; j) delimitarea proprietăţilor prin semne de hotar vizibile şi bine întreţinute; k) servicii de asistenţă şi Cruce Roşie.*
- *<u>Lucrările de folos local</u> vor putea avea ca obiect: a) curăţirea izlazurilor, a drumurilor de exploatare şi a hotarelor; b) distrugerea paraziţilor vegetali şi animali ai culturilor agricole, pomicole şi viticole; c) combaterea animalelor, păsărilor, omizilor şi insectelor dăunătoare agriculturii; d) lucrări apicole […].*
- *Sunt obligaţi să presteze munca de folos obştesc: a) bărbaţii şi femeile între 20-57 ani, care nu pot dovedi că exercită o îndeletnicire în mod obişnuit; b) bărbaţii între 18-25 ani care sunt încorporaţi în organizaţia M.T.P. 'Munca Tineretului Român'; c) cei cari, din orice motive se găsesc în lagăre de concentrare; d) cei condamnaţi de către organele justiţiei la pedepse privative de libertate sau la munci în lagăre; e) evreii care intră în prevederile legii nr. 873, din 5 decembrie 1940.*

[130] Publicat în Monitorul Oficial nr. 287 din 5 decembrie 1940.
[131] *Decret-Lege nr. 1403 din 15 mai 1941,* publicat în Monitorul Oficial nr. 113 din 15 mai 1941, pag. 2608-2609.

Înfiinţarea practică a detaşamentelor de evrei va avea loc doar după declanşarea războiului antisovietic, când se trece la rechiziţionarea evreilor pentru muncă: la 14 iulie 1941 apare *Regulamentul asupra decretului lege relativ la Statutul Militar al Evreilor*[132]:

> ***Art. 18**. - Evreii între 18 şi 50 ani pot fi întrebuinţaţi atât individual cât şi în grup sau detaşament, fie pentru nevoile armatei, fie ale altor instituţiuni publice de stat, judeţ sau comună […].*
> ***Art. 19**. - Evreii nu pot fi întrebuinţaţi la munca de folos obştesc decât de M.S.M., care va satisface, în măsura posibilităţilor, şi cererile primite de la alte instituţiuni publice de stat, judeţ sau comună.*
> ***Art. 22**. - Pe timp de concentrări prelungite, mobilizare sau război, durata întrebuinţării evreilor la munca de folos obştesc este nelimitată, potrivit nevoilor generale ale statului […].*
> ***Art. 23**. Medicii, farmaciştii, veterinarii, inginerii, arhitecţii sau alţi specialişti evrei folosiţi fie de armată, fie de alte instituţii publice, vor fi plătiţi conform deciziei ministeriale nr. 23325 / 27.1.1941 a MAN. Ceilalţi evrei chemaţi la munci de interes obştesc, vor avea drepturi de hrană, întreţinere şi soldă pe care le are trupa, dacă sunt întrebuinţaţi pentru nevoile armatei. Dacă sunt puşi în serviciul altor instituţii publice, ei vor avea drepturile în bani ale trupei. În toate cazurile evreii vor purta hainele lor civile, fiind obligaţi a se prezenta la munca de interes obştesc cu echipamentul potrivit anotimpului în care sunt chemaţi şi cu cel puţin două rânduri de rufe. Ei vor avea pe braţul stâng o brasardă de culoare galbenă, lată de 10 cm, cu numele cercului de recrutare respectiv. Se exceptează numai medicii, farmaciştii, veterinarii, inginerii şi arhitecţii întrebuinţaţi de armată, care vor purta uniforma şi semnele distinctive prevăzute în decizia ministerială nr. 23325 din 27 ianuarie 1941. Brasardele se confecţionează la cercurile de recrutare.*
> ***Art. 24**. - Evreii chemaţi la munca de interes obştesc locală nu pot fi folosiţi decât în localitatea unde domiciliază. În acest caz, ei vor lucra sub comanda unui militar numit prin grija garnizoanei respective, având dreptul să ia masa şi să doarmă în familie. În toate celelalte cazuri, evreii pot fi deplasaţi în orice regiune a ţării, constituiţi în detaşamente de muncă, astfel cum se arată la art. 27 […].*
> ***Art. 27.** - Evreii chemaţi în grup pentru anumite lucrări, vor fi întotdeauna constituiţi în detaşamente de muncă, sub comandă militară, având cadrele necesare pentru menţinerea ordinii şi a disciplinei. Detaşamentele vor fi utilate cu materialul necesar pentru cazarea, igiena şi hrănirea oamenilor. În cazul când, în mod excepţional, asemenea detaşamente sunt puse la dispoziţia altor instituţii publice, acestea au îndatorirea să acopere cheltuielile prevăzute atât pentru întreţinerea evreilor, cât şi a militarilor care însoţesc detaşamentele […]*
> ***Art. 30.** - Evreii chemaţi la munca de interes obştesc, foşti ofiţeri, subofiţeri, maiştri, submaiştri şi gagişti activi şi de rezervă, foştii tineri cu termen redus, grade inferioare şi acei care au recrutat după promulgarea decretului lege relativ la Statutul Militar al Evreilor şi posedă cel puţin 8 clase de liceu, sau şcoală similară, vor fi întrebuinţaţi în servicii potrivite aptitudinilor sau pregătirii lor, ţinându-se seama de gradul avut în armată, de studiile ce posedă şi de poziţiunea lor socială. Ei vor purta următoarele semne distinctive: a) Foştii ofiţeri activi şi de rezervă, o stea de metal galben în şase colţuri, cu diametru de 2 centimetri, aşezată pe brasardă, deasupra denumirii cercului de recrutare; b) Foştii subofiţeri, maiştri, submaiştri şi gagişti activi şi de rezervă, o stea de metal alb de acelaşi model şi dimensiuni, aşezată în aelaşi fel; c) Foştii tineri cu termen redus, grade inferioare, precum şi acei ce n-au făcut parte din elementele armatei, dar posedă cel puţin 8 clase de liceu, sau şcoală similară, o stea de metal roşu […].*
> ***Art. 37.** - Evreii chemaţi pentru nevoile armatei sau pentru munci de interes obştesc, sunt supuşi regimului şi jurisdicţiunii militare ca şi militarii sub arme.*

În urma acestor dispoziţii, la sfârşitul lunii iulie 1941, s-au format primele detaşamente de muncă C.F.R.: *Guvernul a luat măsuri de a întrebuinţa evreii valizi între 20-50 ani la lucrările de cale ferată […] Alegerea celor destinaţi lucrărilor se va face pe răspunderea prefectului […] Veţi trimite până cel târziu la 4 august crt. în localităţile notate mai jos un număr de evrei specificaţi în dreptul fiecărei localităţi […] Aceşti lucrători vor fi plătiţi cu 90 lei pe zi, iar masa şi cazarea în barăci se va face prin grija Dir. Gen. C.F.R.. Detaşamentele de lucrători vor fi*

[132] Promulgat cu *Decretul nr. 2030 din 12 iulie 1941*, publicat în Monitorul Oficial nr. 164 din 14 iulie 1941, pag. 4039-4047.

conduse până la destinaţie de 1-2 poliţişti şi 3-4 jandarmi, după numărul lor, iar la sosire vor fi predaţi organelor C.F.R. [133].

Conferinţa Interministerială din 4 septembrie 1941 adoptă propunerile M.A.N. cu privire la organizarea taberelor de muncă evreieşti. Între altele s-a hotărât cu acel prilej ca *Evreii chemaţi la muncă de interes obştesc să fie constituiţi în tabere de muncă a căror încadrare, hrănire, cazare, etc, cade în sarcina autorităţii ce-i foloseşte […] care are obligaţiunea de a anunţa jandarmii şi poliţia locului de prezenţa şi destinaţia lor în tabere […] Efectivele să nu fie fărâmiţate şi împrăştiate pe distanţe mari şi nesupravegheate, deoarece s-a constatat că, în acest fel, evreii se sustrag de la munci; trebuiesc constituite tabere mari de muncă, numai din evrei, neamestecaţi cu românii, care să îndeplinească următoarele condiţiuni: să fie lângă lucrările ce fac; să nu fie în sate, ci în barăci; să se asigure taberelor o bună încadrare. Exemplu: 1 ofiţer la 25 evrei; 1 comandant companie la 500; 1 comandant batalion la 1000; disciplina, sancţiunile şi administraţia taberei, după regulile militare, fără învoiri favoruri, permisii, etc; administraţia făcută numai de români, nu de evrei […] Executarea muncii să cuprindă două faze: **Faza I**, folosirea evreilor la: calea ferată, Ministerul Agriculturii, Ministerul Lucrărilor Publice şi alte autorităţi care au nevoie de efective mari; la facere de cărămizi; în tabere de muncă, în barăcile existente; în bordeie făcute de evrei; în apropierea oraşelor unde locuiesc, cu posibilitatea de a locui acasă; **Faza a II-a**: Ministerele şi autorităţile interesate, după un plan stabilit urgent, să-şi precizeze marile lucrări ce au de făcut în primăvară şi în zonele respective, să ia măsuri de cazare, astfel ca în primăvară să se facă tabere de muncă pregătite, care să pornească la lucru constructiv (în special în Basarabia)*[134].

Schimbarea subordonării survine la mijlocul lunii octombrie: *Din 16 octombrie 1941 toate detaşamentele de pe teritoriul Corpului 7 Teritorial au trecut exclusiv în subordinea directă a Corpului 7 Teritorial, ele depind disciplinar, ordine şi justiţie de Cercul de Recrutare corespunzător. Evreii vor fi scoşi afară în bordee, tabere, barăci, vagoane, localuri părăsite, etc. E interzisă cazarea lor la sate*[135]. Înăsprirea condiţiilor de cazare şi a regimului învoirilor vine odată cu această nouă subordonare: *prin întrebuinţarea evreilor la munca de folos obştesc, aceştia au posibilitatea să ajungă în contact cu populaţia satelor româneşti, unde vor încerca să facă propagandă comunistă, sau prin corupţie, să obţină anumite beneficii, ori să-i contamineze cu boale.* În interesul Patriei *trebuie luate cele mai drastice măsuri pentru a face imposibilă orice apropiere a evreilor de populaţia satelor şi în acest scop, toate organele care întrebuinţează evrei sunt răspunzătoare de respectarea întocmai a acestui imperativ. Cu începere de la primirea acestui ordin nu se admite sub nici un motiv ca evreii să locuiască în case româneşti. Cazarea evreilor aflaţi la lucru se va face în afara localităţilor. În acest scop, se vor construi imediat bordeie sau barăci. Toţi comandanţii ierarhici vor face controale dese şi inopinate pe teren, arestând şi trimiţând în judecata Curţilor Marţiale pe toţi acei cari vor dovedi uşurinţă în paza evreilor aflaţi la lucru.* Se reaminteşte şi Ordinul nr. 17782 din 10 octombrie 1941, prin care este interzisă orice deplasare a evreilor dintr-o localitate într-alta. Orice călătorie pe C.F.R. va fi raportată imediat Corpului 7 Teritorial Sibiu[136]. Urmare a multiplelor sesizări privind neregulile în organizarea şi utilizarea detaşamentelor de lucru (privitoare mai ales la lipsa de disciplină, circulaţia evreilor în afara detaşamentelor cu sau fără

---

[133] DJHAN, Fond Prefectura, Dosar 266/1941; CFER, Evreii din România..., vol. III/1, pag. 399*: Circulara Direcţiei Administraţiei Locale nr. 16264 din 29 iulie 1941* şi *Ordinul telegrafic nr. 492 din 1 august 1941 al M.A.I. către Prefecturi.*

[134] CFER, *Evreii din România...*, vol.II, pag. 291-296.

[135] *Adresa Corpului 7 Teritorial Sibiu nr. 4377/C din 30 octombrie 1941 către Prefecturi*, prin care se trimit şi Instrucţiunile nr. 31200.

[136] DJHAN, Fond Prefectura, Dosar 266/1941, f.94, Fond Chestura Poliţiei Deva, Dosar 89/1942, f.46: *Adresa Corpului 7 Teritorial Sibiu către Prefect, nr. 14495 din 29 octombrie 1941*, conform *Ordinului M.S.M. nr. 17154 din 19 octombrie 1941*.

învoire, cazarea acestora în casele populaţiei româneşti de la ţară pe care aceştia pot să-i *'contamineze cu boale'*, etc), M.S.M. emite un nou set de reglementări clare, expediate în teritoriu odată cu *'Instrucţiuni pentru organizarea şi funcţionarea detaşamentelor de lucru pentru evrei'*[137].

Din punct de vedere al *eficienţei*, se poate spune că organizarea detaşamentelor de muncă pentru evrei în 1941 a fost în general un eşec, recunoscut de autorităţile timpului: internarea în masă în tabere de muncă a dezorganizat viaţa economică, supravegherea acestora nu putea fi făcută conform cerinţelor. Ordine aberante ale lui Antonescu ('*dacă [evreii din detaşamente] fug, se împuşcă unul din zece*'[138]) erau ridiculizate pe teren de corupţia generalizată. În mod sigur, acestea au fost între argumentele în urma cărora se anunţă: *Munca de interes obştesc a evreilor aflaţi în detaşamente de lucru deplasate din oraşele din care fac parte evreii încetează la 1 decembrie 1941. Evreii din aceste detaşamente au voie a se înapoia în oraşele unde sunt Cercurile de Recrutare din care fac parte […] După data de 1 decembrie 1941, evreii vor putea fi folosiţi numai în oraşele din care fac parte, având voie a locui acasă […] Evreii meseriaşi daţi la diferite ateliere militare, sau care lucrează pentru armată, rămân repartizaţi în continuare la lucru până la 20 decembrie 1941*[139].

Într-un referat de la Statul Major General, se solicită …*crearea unui impozit special pentru evrei în locul muncii obligatorii, care n-a dat rezultatele dorite, în raport cu efortul depus* [140]. Proiectul prevede posibilitatea ca munca obligatorie să fie înlocuită de o contribuţie în bani; cei care nu vor plăti taxele, vor face muncă obligatorie, iar cei care nu vor să facă muncă obligatorie, vor fi expulzaţi. Între 15 decembrie 1941 - 1 martie 1942 s-a suspendat munca de interes obştesc, răgazul fiind necesar regândirii normativelor şi necesităţilor pentru anul 1942.

Odată cu înfiinţarea Centralei Evreilor din România[141], aceasta este prevăzută a prelua o parte din sarcinile organizării muncii obligatorii a evreilor, prin *Secţiunea reeducării profesionale*, care: *Organizează participarea evreilor la munca de folos obştesc, în conformitate cu legile în vigoare. În acest scop organizează echipe, grupuri şi tabere de muncă evreieşti, conduse de evrei, pe care le ţine la dispoziţia statului. O echipă de muncă este compusă din 15-20 persoane. Un grup de muncă este compus din 50-60 persoane. O tabără de muncă este compusă din 100-200 persoane. Participarea evreilor la muncile de folos obştesc va fi ordonată de guvern prin organele competente şi organizată de Centrala Evreilor din România.* În realitate, rolul Centralei a fost ulterior redus doar la unul de colaborare, mai puţin în organizarea detaşamentelor şi mai mult în asistenţa lor[142]. Primul detaşament local de lucru organizat de Centrală, a fost cel pentru deshumarea osemintelor din cimitirul Sevastopol (Bucureşti), activ din 14 iulie 1942[143].

În iulie 1942 munca obligatorie pentru evrei va trece de la *Ministerul Muncii, Sănătăţii şi Ocrotirilor Sociale, Inspectoratul General al taberelor şi coloanelor de muncă obligatorie de folos obştesc* şi va fi organizată direct de M.S.M.[144], intrând sub rigorile militare. Din referatul

---

[137] DJHAN, Fond Chestura Poliţiei Deva, Dosar 89/1942, f.39-45: *Ordinul Corpului 7 Teritorial Sibiu, Biroul 2 Mobilizare nr.4577 din 30 octombrie 1941.*
[138] Ordinul M.A.I. nr. 5811 din 18 iulie 1941.
[139] DJHAN, Fond Prefectura; CFER, *Evreii din România...*, vol.III/1, pag. 421: *Ordinul nr. 58784 din 20 noiembrie 1941 al M.C.G., Secţia I, către M.A.I.*
[140] CFER, *Evreii din România...*, vol.II, pag. 343.
[141] *Decretul 319 din 30 ianuarie 1942*, publicat în Monitorul Oficial nr. 26 din 31 ianuarie 1942.
[142] *Activitatea Centralei Evreilor din România*, Ed. Alma Tip, 1998, pag. 84.
[143] Idem, pag. 95.
[144] *Decretul-Lege nr. 1851 din 22 iunie 1942 pentru trecerea organizării muncii obligatorii a evreilor în sarcina M.S.M*, publicat în Monitorul Oficial nr. 155 din 7 iulie 1942, pag. 5538.

Ministrului Constantin Pantazi rezultă de altfel motivaţiile acestei legi: *Obligativitatea prestării acestei munci, organizarea unităţilor de muncă, precum şi ordinea şi disciplina ce trebuie să domnească în desfăşurarea pe teren a acestei activităţi, pentru a se putea realiza randamentul cerut de îndeplinirea nevoilor obşteşti, impun măsura unei conduceri unice şi autoritare. Întrucât M.S.M. dispune de personal specializat, material documentar de bază şi de cadrele necesare, apreciem că trecerea organizării muncii obligatorii de folos obştesc a evreilor asupra M.S.M. va spori randamentul acestei munci.* Ca urmare, M.S.M. a emis Instrucţiunile 55500 din 27 iunie 1942 privitoare la munca obligatorie a evreilor.

În aceste condiţii, detaşamentele exterioare sunt din nou înfiinţate în vara anului 1942, de această dată sub comanda M.S.M.

Prin referatul ministrului Pantazi la *Legea 521 pentru înlocuirea termenului 'muncă de folos obştesc' prin acela de 'muncă obligatorie' în toată legislaţia referitoare la evrei*[145], se motivează luarea acestei decizii: *Spre a stabili o distincţiune între munca de folos obştesc pe care o prestează tineretul român într-un scop educativ, constructiv şi practic, faţă de munca la care sunt supuşi evreii.*

Ordinul M.S.M. nr. 916415 din 5 noiembrie 1942 a încercat să impună deportarea în ghetouri din Transnistria pentru evreii care părăsesc fără învoire detaşamentele exterioare de lucru. Se pare că aceste sancţiuni nu au fost de fapt aplicate:

1. *Guvernământul Basarabiei ne face cunoscut următoarele cazuri în care evrei trimişi la muncă obligatorie în detaşamentele din Basarabia sunt găsiţi circulând în mediul rural. Potrivit [sic, de fapt 'potrivnic'] dispoziţiunilor superioare, aceşti evrei nu au fost trimişi peste Nistru.*
2. *Din cele de mai sus se constată că deşi M.S.M. cu Ordinul nr. 916415 din 5 noiembrie 1942 a atras atenţiunea detaşamentelor de lucru asupra vigilenţei supravegherii evreilor, comandanţii de detaşamente nu şi-au dat toată silinţa în executarea cu stricteţe a ordinelor în cauză.*
3. *Cu acest prilej se reaminteşte comandanţilor de detaşamente gravele consecinţe la care sunt supuşi în cazul când evreii de sub comanda lor vor mai fi găsiţi hoinărind în mediul rural, cunoscând că abaterile de asemenea natură vor fi deferite Curţii Marţiale*[146].

La şedinţa Consiliului de colaborare din 22 ianuarie 1943, Ion Antonescu cere să se constituie detaşamente militare de evrei în spatele frontului: *În loc să trimitem pe front detaşamente de români luaţi de la casele şi pământurile lor, să constituim aceste detaşamente de evrei […] Să se facă o lege care să oblige pe evrei să-şi execute serviciul de muncă obligatorie în aceleaşi condiţiuni ca soldaţii, iar dacă nu se prezintă la muncă, să fie trimişi în judecată*[147]. În consecinţă, sancţiuni legalizate pentru evreii care nu se supun regimului militar special, au fost adoptate în februarie 1943[148], mergând teoretic de la închisoare contravenţională până la condamnarea la moarte şi confiscarea averii[149]. Aceste hotărâri stau la baza înfiinţării 'batalioanelor de lucrători evrei', în legătură cu care Antonescu a dat următoarele dispoziţii, cu ocazia şedinţei Consiliului de colaborare din 18 februarie 1943: *să fie înlocuiţi românii în*

[145] Promulgată cu *Decretul-Lege 2068 din 20 iulie 1942*, publicată în Monitorul Oficial nr.167 din 20 iulie 1942, pag. 6027.
[146] DJHAN, Fond Chestura Poliţiei Deva, Dosar 13/1943, f.128; Dosar 80/1943, f.60: Ordinul M.S.M. nr. 420794 din 3 august 1943.
[147] CFER, *Evreii din România...*, vol.II, pag. 479.
[148] *Legea 59 privitor la sancţionarea evreilor nesupuşi la chemare sau dezertori de la munca obligatorie*, promulgată cu *Decretul-Lege 261*, publicat în Monitorul Oficial nr.28 din 3 februarie 1943, pag. 966-967.
[149] DJHAN, Fond Chestura Poliţiei Deva, Dosar 80/1943, f.14-15: *Instrucţiunile nr. 21456 din 24 februarie 1943 ale M.A.N., pentru aplicarea Legii 59 din 3 februarie 1943.*

batalioanele de lucrători C.F şi drumuri pentru a-i reda economiei generale a ţării; să fie înlocuiţi românii chiar în serviciile spitalelor (pază, curăţenie, lucru, etc). Să li se dea drepturile de hrană şi întreţinere prevăzute pentru ostaşii români, nu însă ajutorul de concentrare[150]. Totuşi, punerea în practică a acestor hotărâri nu este uneori uşoară, după cum demonstrează un extras din şedinţa Consiliului de colaborare din 3 martie 1943, privind obiecţiile C.F.R. care: *Nu vrea să primească batalioane de evrei în locul celor de lucrători români, pentru că evreii nu au echipament, nu au voe să stea în sate şi sunt bătrâni. Domnul mareşal ordonă să se dea totuşi astfel de batalioane de evrei: vor fi puşi sub regim militar; M.S.M. va da bordeiele pregătite pentru front pentru a-i adăposti. Înlocuirea detaşamentelor de români cu batalioanele de evrei se face treptat*[151]. Se pare că în final, s-a renunţat la ideea batalioanelor C.F.R. şi s-a înfiinţat un singur batalion de evrei cu nr. 120, arondat în anii 1943-1944 diviziilor din Transnistria.

Comunicatul 42 publicat în presa zilei de 25 martie 1943 încunoştinţează despre criteriile de repartizare pentru detaşamente exterioare: *repartizările evreilor între 18-50 ani [...] se face după următoarele norme: 1.- În primul rând, evreii se repartizează pentru nevoile armatei şi în detaşamentele exterioare de muncă la lucrări importante de interes naţional şi în al doilea rând pentru nevoile celorlalte instituţii arătate mai sus […]. 3.- Principial, evreii în vârstă dela 18-19 ani şi cei între 41-50 ani se repartizează pentru nevoile unităţilor şi instituţiilor în oraşele lor de domiciliu, iar cei dela 20-40 ani în detaşamente exterioare de lucru. La nevoie, se pot trimite în exterior şi evrei între 18-19 şi 41-50 ani […] 10.- b) Evreii care au fost ridicaţi de către cercurile teritoriale în proporţia stabilită prin ordinul M.S.M. nr. 954600 din 28 februarie 1943 (înştiinţarea nr. 41, publicată în ziarele cu data de 3 martie 1943), nu vor mai fi trecuţi nici în tabelele anexă la cererile de prelungire, nici în tabelele noilor cereri de repartizare. c) Pentru evreii repartizaţi în detaşamente exterioare (folosiţi şi cazaţi în afara oraşelor de domiciliu) nu se vor face cereri*[152].

În vara anului 1943 s-a prevăzut introducerea unei indemnizaţii pentru evreii săraci din detaşamenele exterioare: *…în scopul de a se da posibilitatea evreilor lipsiţi de mijloace din cadrul M.O. ca să asigure existenţa familiilor lor […] evreii care prestează muncă în detaşamente exterioare şi cari sunt lipsiţi de mijloace, vor primi o indemnizaţie în bani (ajutor de concentrare) egal cu 1/2 din ajutorul cuvenit concentraţilor români*[153]. Desfiinţarea tuturor detaşamentelor de muncă pentru evrei va urma imediat actului de la 23 august 1944.

<u>Situaţii statistice în judeţul Hunedoara.</u>

La 4 august 1941 la Cercul Recrutare Hunedoara figurau 762 evrei valizi, cu vârste cuprinse între 20 şi 50 ani. Contingentul 1941 (25 evrei) urma a fi şters din controalele Armatei conform Înaltului Decret nr. 3984 / 1940[154]. La 25 octombrie 1941 erau angrenaţi în detaşamente de muncă şi centre de evacuare 1.002 bărbaţi, 496 femei, 134 copii (în total 1632 evrei)[155], iar 118 evrei erau scutiţi de muncă până la 31 decembrie 1942 (situaţie de la data de 13 mai 1942),

150 CFER, *Evreii din România...*, vol.II, pag. 493.
151 Idem, pag. 499.
152 DJHAN, Fond Primăria Deva, Dosar 268 / 1943, Comunicat conform *Decretului-Lege nr. 2030 din 1941 şi Dispoziţiei Comisiei Interministeriale pentru organizarea regimului Evreilor.*
153 Ibidem: *Ordinul M.S.M. nr. 423923 din 8 iulie 1943.*
154 DJHAN, Fond Prefectura, Dosar 266/1941, f.174 ş.u.: tabele nominale anexate *Adresei Cercului de Recrutare Hunedoara nr. 19765 din 4 august 1941.*
155 Ibidem, f.238 ş.u: tabele cu situaţia evreilor la 25 octombrie 1941.

Detaşamentele exterioare de muncă (în judeţul Hunedoara).

În judeţul Hunedoara s-au înfiinţat 4 detaşamente de muncă exterioare, din care unul principal (cel la linia C.F.R. Deva-Brad) a concentrat şi evrei din judeţul Timiş, celelalte trei, secundare (la lucrări şosele), care au avut numai evrei din judeţul Hunedoara.

Detaşamentul de lucru C.F.R. Nevoieş
(6 august – 21 noiembrie 1941)

> *Am venit mâhniţi, cu suflet întristaţi / Tinerii din Hunedoara şi Banat / Şi cu munca noastră plină de sudoare şi oftat / Face-vom azi sau mâni linia Brad / Zori de zi ne sculăm şi plecăm / Să muncim din greu cu targa şi cu lopata / Încărcaţi, descărcaţi, nu mai staţi / Randamentul e cerut la vagoneta / Şi când soarele se îndreaptă spre culcuşul lui obosit / Drumul nostru este lung şi avem un gând de mult dorit / De a pleca toţi acas' fericiţi / Şi în crezul de evreu mai întăriţi / Drumul nostru este lung şi fără de sfârşit / Nimeni nu ne spune 'bine aţi venit' / Şi în coloanele cuprinse de soldaţi înarmaţi / Ne-am făcut rând cu toţii veşnic fraţi.*

Poezia de mai sus, poate fără prea mari valenţe literare, este totuşi una specială: scrisă la 26 aprilie 1943 de către *poetul Husz Emanuil*, este o *poezie pe care o cântă în coloană de marş evreii cari lucrează în detaşamentele de lucru* după cum relatează o notă contemporană a poliţiei Deva. Am considerat-o o bună introducere pentru a intra în atmosfera detaşamentelor de lucru de pe linia C.F.R. Deva-Brad.

Începutul lucrărilor la această linie este marcat la 15 aprilie 1939 de mutarea din Cluj la Deva a *Inspecţiei III L.S.* (Lucrări Speciale) *C.F.R.*. Inspecţia avea în 1941 trei secţii: *LS I Mintia*, *LS II Fizeşti* şi *Buruiene* (satul se numeşte azi Păuliş); după alte surse aceste secţii erau la Buruiene, Luncoiu şi Brad. Începute iniţial cu unităţi militare C.F.R. şi cu muncă civilă plătită, lucrările avansează cu dificultate, motiv pentru care linia este declarată lucrare de interes naţional, şi va beneficia şi de aportul detaşamentelor de lucru pentru evrei (care prestau mai ales muncă necalificată la terasamente, transport materiale, etc).

Aici va exista în perioada august-octombrie 1941 ***Detaşamentul de lucru Nevoieş*** (satul se numeşte azi Lunca). În realitate detaşamentul era repartizat în 3 sate (Nevoieş, Fizeş şi Chişcădaga), care uneori sunt prezentate ca detaşamente de sine stătătoare. Pe lângă detaşamentul de evrei, mai exista *Detaşamentul L.O. (Lucru Obligatoriu) 68 Bejan* pentru vagabonzi, înfiinţat în primăvara anului 1941 şi desfiinţat în octombrie, când vagabonzii au fost transferaţi la Târgşor (a funcţionat aşadar circa 5 luni). Nu în ultimul rând, la Crăciuneşti a existat între anii 1941-1944 un lagăr de muncă pentru prizonieri de război sovietici (numit şi *Detaşamentul 67 Brad*), care lucrau la o carieră de calcar din zonă, dar erau foarte aproape de traiectul căii ferate.

La 1 august 1941 M.A.I. precizează intenţia de înfiinţare a primului detaşament de lucru în judeţ: *S-au dat dispoziţii de a pune la dispoziţia organelor C.F.R. din Deva 500 evrei valizi între 20-50 ani, prin aceasta descongestionându-se centrul de evacuare Haţeg*[156]. Două zile mai târziu, ministerul revine cu precizări: *Conform ordinului Mareşalului Antonescu, trebuie să se ia legătura cu Serviciul Lucrărilor Publice din judeţul Hunedoara căruia i se pun la dispoziţie pentru lucrări 1.000 evrei între 18-60 ani (aleşi dintre cei înscrişi pe listele Cercului de Recrutare). Ei trebuie să fie vizitaţi de o comisie medicală şi vor fi plătiţi cu 25 + 10 lei / zi. Restul evreilor din judeţ, vor fi folosiţi la lucrul străzilor din oraşe şi a altor şosele din judeţ,*

---

[156] DJHAN, Fond Prefectura, Dosar 266/1941, f.500: *Adresa M.A.I. nr. 6547 din 1 august 1941 către Prefectură.*

dacă Serv. Lucr. Publice nu are nevoie de lucrători peste cei 1.000[157]. Rezoluţia Prefectului centralizează datele statistice privind evreii apţi de lucru din judeţ: totalul celor valizi între 18-60 ani este doar de 770, din care sunt propuşi 376 pentru lucrări publice şi 394 pentru C.F.R.. Plecarea primilor evrei din centrul de evacuare Haţeg (vezi mai sus) spre şantierul C.F.R. Deva-Brad va avea loc cinci zile mai târziu: *la 6 august 1941, ora 16 au plecat din gara Haţeg 303 evrei (între 18-60 ani) din Centrul Evacuare Haţeg şi subcentrele Nalaţi şi Păclişa, îmbarcaţi în vagoane*[158].

Organele C.F.R., oarecum nepregătite de această subită infuzie de mână de lucru, solicită sprijinul Prefecturii: *Ca urmare a Ordinului M.A.I. nr.12614 din 2 august 1941 prin care s-au repartizat către C.F.R. 1.000 evrei pentru şantierul de lucru între Deva-Brad, avem onoarea a ruga Prefectura să permită şi să dea concursul*[159]. Problema era însă că nu existau în întreg judeţul Hunedoara 1.000 evrei apţi de lucru pentru detaşament; la data de 9 august existau doar 205 evrei din judeţul Hunedoara pe şantierul C.F.R. Deva-Brad[160], o altă situaţie din aceeaşi perioadă consemnează 206 evrei aduși din centrul de evacuare Deva (?) și concentraţi pe acest şantier[161]. De aceea, completarea numărului necesar s-a făcut aducându-se 461 evrei rechiziţionaţi pentru munci de folos obştesc din Timişoara şi din judeţul Timiş.

La 13 august 1941 este confirmată sosirea neorganizată a evreilor pe şantier; Inspecţia C.F.R. LS. 3 (cea care se ocupa de construcţia căii ferate) comunică sosirea şi instalarea pe şantierul Deva-Brad a 1.000 evrei (vom vedea mai jos că sunt mai puţini), care au fost predaţi cu tablou, dar fără nici un însoţitor (deşi reglementările prevedeau însoţirea lor de către jandarmi). Roagă să se intervină la Legiunea Jandarmi Deva să trimită o unitate de 5-10 jandarmi înarmaţi care să facă paza şi siguranţa echipelor de evrei. Altfel, cum nu există nici o armă în şantier şi nici posibilitatea legală de a folosi forţa, cei de la C.F.R. sunt încărcaţi cu o răspundere pe care nu şi-o pot asuma[162]. Ca urmare, Prefectura cere 10 jandarmi, dar jandarmeria afirmă că *nu are oameni pentru astfel de probleme* şi că *paza evreilor trebuie făcută de către Centrul de Recrutare prin mobilizaţi*. Problema pazei detaşamentului de lucru Deva-Brad (cu 900 oameni la acea dată) va mai fi pusă şi de şeful secţiei L.S. I Mintia, ing. C. Crăciun într-o adresă către Prefectură[163]. Problema a fost rezolvată ulterior temporar prin forţe proprii, în sensul că la 28 august 1941 paza celor de la Nevoieş era asigurată de postul de jandarmi Nevoieş. Dar în speranţa unei rezolvări definitive şi legale, Comandamentul 7 Teritorial comunică Prefecturii cu adresa 3068 din 1 septembrie 1941 faptul că *garda pentru paza detaşamentului s-a cerut Cercului Recrutare Deva prin adresa nr. 2781*. Probabil că desfiinţarea detaşamentului două luni mai târziu a 'rezolvat' problema până la urmă. Oricum, se pare din toate aceste tergiversări că paza nici nu era o prioritate, din moment ce nici un lucrător nu avea intenţia să evadeze, ştiindu-se că munca în acest detaşament este pe timp mărginit şi obţinerea unei învoiri nu era o imposibilitate. De altfel, detaşamentele anului 1941 nici nu erau organizate în sistem 'tabără' pentru a putea fi păzite şi noaptea, cazarea se făcea în sate la localnici.

---

[157] Ibidem, f.11: *Ordinul telegrafic al M.A.I. către Prefectură nr. 6713 din 3 august 941*, care mai precizează: *'aceste indicaţii au fost trimise la C.F.R. cu Ordinul nr. 12614 din 2 august 1941'*.
[158] Ibidem, f decembrie *Adresa Poliţiei Haţeg nr.3908 din 6 august 1941*, către Prefectură.
[159] Ibidem, f.56: *Adresa Direcţiunii Generale C.F.R. Bucureşti, Cabinet Grup II Tehnic nr. 1122/343 din 8 august 41 către Prefect.*
[160] Ibidem, f.210-214: tabele anexate *Adresei Prefecturii nr. 2771 din 9 august 1941 către Cercul Recrutare Hunedoara*.
[161] Ibidem, f.272-277: tabele nominale cu cei 206 concentraţi.
[162] Ibidem, f.65: *Adresa nr. 1087 din 13 august 1941 a Inspecţiei 3 Ls C.F.R. Deva (ing. C. Năstăsescu) către Prefectură.*
[163] Ibidem, f.69.

Statistică: Situaţia evreilor la 25 octombrie 1941 extrasă din tabelele nominale întocmite de Prefectură era următoarea: 300 în tabăra de muncă Nevoieş, 218 în tabăra de muncă Chişcădaga şi 236 în tabăra de muncă Fizeş (la toate făcând-se precizarea *'şantier C.F.R., supravegheaţi de organele C.F.R., cartiruiţi în comună'*), deci în total **754 evrei**[164]. O altă statistică câteva zile mai târziu aduce detalii despre originea acestora: astfel, în *centrele de muncă* din comunele Nevoieş, Chişcădaga, Fizeş existau: 255 evrei hunedoreni, din care din mediul rural 6 minori şi 60 majori, din mediul urban 31 minori şi 158 majori. Toţi aceştia sunt *supravegheaţi de organele C.F.R., cartiruiţi la locuitorii din comună*. Aici se adaugă 497 evrei trimişi din Timişoara (96 minori, 401 majori), deci în total **752 evrei**[165]. Dintre aceştia, evreii hunedoreni, cu vârste între 18-50 ani, înscrişi în registrul Cercului de Recrutare Hunedoara, erau repartizaţi astfel pe *şantiere*: 85 la detaşamentul C.F.R. Chişcădaga; 64 la detaşamentul C.F.R. Nevoieş şi 81 la detaşamentul C.F.R. Fizeşti[166].

O adresă surprinzătoare a Direcţiei Generale a Drumurilor solicită la 13 august ca *toţi lucrătorii evrei din jud. Hunedoara de pe linia Deva-Brad să fie restituiţi Prefecturii pentru a fi repartizaţi la lucrări de drumuri*. Este probabil ca unul dintre motivele acestui demers să fie posibilul contact cu prizonierii ruşi de la lagărul Crăciuneşti. Răspunsul secţiei LS 3 C.F.R. precizează diplomatic că acest lucru nu se poate face, neavând ordine în acest sens, de altfel evreii fac o treabă utilă pe şantier, plus că s-au investit sume mari în cazare, transport, bucătărie, alimente, ca şi bătaia de cap până s-a ajuns la o organizare completă. Nu sunt nici probleme de contact cu prizonierii ruşi, distanţa între evrei şi ruşi fiind de cca. 15 km[167]. În mod evident, organele C.F.R. locale erau direct interesate de a păstra evreii pe şantierul lor.

Tema contactului cu ruşii este reiterată câteva zile mai târziu, când se precizează că, în conformitate cu Ordinul M.S.M. nr. 30481 din 12 august 1941, *toată chestiunea detaşamentelor trece asupra Cercurilor de Recrutare, cu începere de la 7 august 1941* [în realitate 22 august, data la care s-a primit Ordinul la Cercurile de Recrutare, n.a.], acestea *veghează şi răspund pentru aplicarea Regulamentului Statutului Militar al Evreilor şi Instrucţiunilor nr. 31200.* Mai departe adresa *'roagă a se separa aceste detaşamente de evrei de detaşamentele de prizonieri ce lucrează la C.F.R.* (aceştia fiind constituiţi în Detaşamentul de lucru 67 Brad), *spre a se evita contactul între prizonierii ruşi şi evrei'*, acţiunea vizând evident combaterea propagării ideilor comuniste[168].

Pe plan naţional organele C.F.R. aveau însă probleme serioase logistice cu noile detaşamente înfiinţate cam precipitat şi dezorganizat, M.A.I. constatase faptul că *cei de la Direcția Generală C.F.R. nu au mijloace de cazare pentru toţi evreii din detaşamentele de lucru C.F.R., şi cer ca aceştia să fie cazaţi în satele din apropiere, acolo unde nu există alte posibilităţi*[169], de altfel acest lucru se întâmpla chiar din prima zi pe linia Deva-Brad, ca şi la celelalte detaşamente din judeţ, toţi evreii de aici fiind cazaţi la localnici, fapt ce a produs multe nemulţumiri printre oficialități, după cum vom vedea mai jos.

Existenţa acestor detaşamente nu este scutită de probleme disciplinare şi detalii delicate contravenind austerelor ordine superioare; mita era, evident, unul dintre ele: poliția raporta la 13 octombrie că *pe şantierul C.F.R. Brad există doi şefi de echipă care primesc bani de la evrei pentru a fi ocrotiţi în muncă. Evreii spun că atâta timp cât au bani, nu se tem de nimeni, pentru*

[164] Ibidem, f.238 ş.u: tabele cu situația evreilor la 25 octombrie 1941.
[165] Ibidem, f.231 ş.u: *Adresa Prefecturii Hunedoara nr. 3714 din 28 octombrie 1941 către M.A.I.*.
[166] Ibidem, f.240: tabel nominal.
[167] Ibidem, *Adresa Direcției Generale a Drumurilor nr. 3369 din 13 august 1941 către Inspecţia LS 3 Deva*, făcută în baza *Ordinului telegrafic nr. 13303 din 11 august 1941 al M.S.M.*
[168] Ibidem: *Ordinul Comandamentului 7 Teritorial Sibiu nr. 3484/C din 28 august 1941* către Prefectură.
[169] Ibidem, f.68: *Ordinul telegrafic nr. 16824 din 14 august 1941 al M.A.I. către Prefectură.*

că pot cumpăra cu bani orice şi pe oricine. Şefii de echipă spun evreilor protejaţi să depună eforturi la muncă numai atunci când vine inspecţia militară. Acest fapt a stârnit nemulţumiri mari printre muncitorii români ce sunt şi ei angajaţi ca lucrători[170].

Alte constatări frustrante pot fi de desprinse din adresele jandarmilor locali: *Ordinul Circular nr. 2259/941 privind evacuarea evreilor din casele particulare în barăci sau bordeie construite de secţia LS Mintia* (evacuare ce nu s-a mai realizat în 1941 datorită desfiinţării detaşamentului), dădea ocazia jandarmilor din Șoimuș să se plângă frustrați că, *la 5 noiembrie 1941 s-au transportat la penitenciarul Târgşor 300 vagabonzi din lagărul Bejan, astfel că barăcile au rămas goale şi ar putea fi cazate acolo cele trei lagăre de evrei (Chişcădaga, Nevoieş, Fizeş). Regretabil că vagabonzii au fost toţi români, mulţi nevinovaţi,* (care) *au fost cazaţi în barăci păzite de o companie de 200 soldaţi, cu gard împrejmuitor de sârmă ghimpată, însă evreii sunt protejaţi de organele Inspecţiei LS III Deva, care nu a luat nici o măsură în sensul celor de mai sus, deşi s-a intervenit acolo. Evreii dispun de bani, am rămas sfidat în faţa lor, deoarece ştiu să corupă sistematic. Vedem că deplasarea evreilor se face sistematic cu învoirea şefilor C.F.R. superiori, conform unei convenţii dintre Direcţiunea Generală C.F.R. şi Minister se prevăd clauze că evreii pot să se alimenteze prin personalul lor, astfel că sunt evrei care fac pe comercianţii de vagoane întregi de alimente, chiar şi pentru nevoile C.F.R., sunt evrei care lucrează la birouri, iar personalul respectiv sigur că are timp de afaceri. Alte măsuri nu putem lua, deorece evreii care circulă şi sunt cazaţi în case particulare în mediul rural sunt acolo cu aprobarea Inspecţiei III C.F.R. Deva, un organ superior*[171].

Absenţe nemotivate erau şi ele consemnate: *în 5 noiembrie 1941 s-a efectuat razie la detaşamentele de la Serviciul Tehnic Judeţean, constatări: […] la detaşamentul C.F.R. Brad lipsă [nemotivaţi, n.a.] 6 evrei*[172]; de asemenea intervenţii în favoarea unor protejaţi: în septembrie este respinsă de către Comandamentul 7 Teritorial cererea dr. Petru Groza de eliberare de la Chişcădaga a angajatului său, Hirsch Geza (proprietarul hotelurilor Crucea Albă şi Orient din Deva)[173]. De altfel, după 15 septembrie, toate cererile similare urmau să se respingă, în conformitate cu Ordinul M.S.M. nr. 32186/941.

Schimbarea subordonării către autorităţile militare (Corpul 7 Teritorial) nu va avea practic influenţă asupora detaşamentelor C.F.R.. Detaşamentele C.F.R. nr. 50-67 sunt înştiinţate că *'Veţi păstra mai departe comanda şi răspunderea prezenţei şi activităţii acestor unităţi de evrei.* Acest fapt este întărit şi de M.S.M.: *Odată detaşamentele date Căilor Ferate, ele depind de Comandamentul Detaşamentelor şi de M.S.M., Secţia 6-a. Nici o altă autoritate militară sau civilă afară de M.S.M., Secţia 6 Transporturi nu va mai dispune de evreii repartizaţi C.F.R.*[174].

În mod aparent brusc, este luată decizia desfiinţării detaşamentelor de lucru exterioare: *Munca de interes obştesc a evreilor aflaţi în detaşamente de lucru deplasate din oraşele din care fac parte evreii încetează la* ***1 decembrie 1941****. Evreii au voie a se înapoia în oraşele unde sunt Cercurile de Recrutare din care fac parte. După 1 decembrie 1941, evreii vor putea fi folosiţi numai în oraşele din care fac parte, având voie a locui acasă. Evreii meseriaşi, daţi la oricare ateliere militare, sau care lucrează pentru armată, rămân repartizaţi în continuare până la 20*

---

[170] Idem, Dosar 267/1941, f.53: *Adresa Poliţiei Deva nr. 109 din 13 octombrie 1941 către Prefectură.*

[171] Ibidem, f.272: *Adresa Secţiei Jandarmi Şoimuş nr.778 din 11 noiembrie 1941* către Legiunea Jandarmi Hunedoara.

[172] Ibidem, f.276: *Adresa Cercului Recrutare Hunedoara nr. 75366 din 8 noiembrie 1941 către Prefectură.*

[173] Idem, Dosar 266/1941, f.607: *Adresa Comandamentului 7 Teritorial Sibiu nr. 62816/C din 27 septembrie 1941.*

[174] Ibidem, f.667: Comandamentul Detaşamentelor C.F.R. către Detaşamentelor C.F.R. nr. 50-67, conf. *Ordinului M.S.M., secţia 6-a nr. 25395 din 27 octombrie 1941; Ordinul M.S.M. nr. 25395 din 27 octombrie 1941 către Brigada Căi Ferate, Comandamentul Detaşamentelor Lucru Căi Ferate*.

decembrie 1941[175]. Desfiinţarea detaşamentelor este confirmată şi de organele C.F.R.: *toţi evreii de pe şantierele noastre trebuie puşi la dispoziţia Centrelor de recrutare de origine pentru altă întrebuinţare. Cei aparţinători de Centrul de recrutare Hunedoara au fost îndrumaţi acolo încă din 21 noiembrie 1941, iar cei aparţinători Cercului de recrutare Timiş sunt gata de plecare, se aşteaptă numai vagoanele necesare cu care să fie transportaţi*[176]. La 9 decembrie autorităţile feroviare confirmau că *evreii nu mai sunt pe şantierele noastre*[177], iar câteva zile mai târziu, Cercul de Recrutare Hunedoara dispune lichidarea detaşamentului de evrei şi face o nouă repartizare a lor pentru muncă, aceştia urmând a fi încadraţi în ***detaşamente locale*** de muncă la Deva, Haţeg, Orăştie, Hunedoara[178].

Detaşamentul de lucru Câmpu lui Neag (al Serviciului Tehnic)

(9 august – 29 octombrie 1941)

Organizarea detaşamentului de lucru Câmpu lui Neag s-a făcut cu evrei din centrul evacuare Deva; la **9 august 1941** *s-a delegat o persoană pentru organizarea şantierului, repartizând 162 evrei, ce vor fi transportaţi imediat de la Deva la Câmpu lui Neag pentru reconstruirea drumului Livezeni - Câmpu lui Neag în sectorul comunei Câmpu lui Neag*[179]. La aceeaşi dată aici erau consemnaţi 83 evrei (dintre care 26 din Vulcan, 45 din Lupeni, 12 din Petroşani)[180], iar la 25 octombrie 1941 existau 160 evrei care *lucrează la şoseaua Uricani - Câmpu lui Neag, Serviciul tehnic, cartiruiţi la locuitorii din comună*[181]. În alt document, tot în luna octombrie detaşamentul figurează cu 120 oameni[182], iar o situaţie cumulată de la sfârşitul lunii octombrie 1941 totalizează 346 evrei aflaţi la Serviciul Drumuri Naţionale din centrele de muncă Baleia, Peştera Bolii şi Câmpul lui Neag, din care: din rural 2 minori, 15 majori, din urban 25 minori, 304 majori. Aceştia *sunt folosiţi la lucrări la şoseaua Pui-Baleia şi Uricani-Câmpu lui Neag, fiind supravegheaţi de Serviciul Tehnic, şi cartiruiţi la locuitorii din comunele respective*[183].

Viaţa detaşamentului a fost însă scurtă, desfiinţarea sa survenind practic odată cu aprobarea de către Prefect, la sfârşitul lunii octombrie, a transferului a 150 evrei de la Câmpu lui Neag la Regimentul 7 Pioneri, pentru restul urmând a decide ulterior[184]. Nu a fost nevoie de mult timp, deoarece la **29 octombrie 1941** toţi evreii au fost evacuaţi din Câmpu lui Neag la Păclişa (şi) dintr-un alt motiv: *deoarece se adună, fac politică şi agită spiritele. În seara de 27 octombrie au fost găsiţi în sinagogă cu lumina stinsă discutând asupra răspunsului Dlui Mareşal Antonescu dat lui Filderman.* La 1 noiembrie 1941 este confirmat faptul că *evreii de la Câmpul lui Neag au fost evacuaţi*[185].

---

[175] Ibidem, f.371: *Adresa MCG, secţia I, nr. 58784 din 20 noiembrie 1941 către M.A.I.*.

[176] Idem, Dosar 267/1941, f.74: *Adresa Inspecţiei LS (Lucrări Speciale) III C.F.R. nr. 1905 din 26 noiembrie 1941 către Prefect* (dată în conformitate cu *Ordinul telegrafic 57293 din 10 noiembrie 1941 al M.C.G.*), urmare a *Adresei Prefecturii nr. 3960 din 20 noiembrie 1941* (prin care se solicită mutarea evreilor în barăcile detaşamentului de vagabonzi, evacuat din Şoimuş la Târgşor).

[177] Idem, Dosar 266/1941, f.369: *Adresa nr. 2030 din 9 decembrie 1941 a C.F.R., Secţia 3 LS Deva.*

[178] Ibidem, f.109: *Adresa nr. 83256 din 13 decembrie 1941 a Cercului Recrutare Hunedoara* către Prefect, în baza Ordinului M.S.M. nr. 58784 din 20 noiembrie 1941.

[179] Idem, Dosar 115/1941: *Adresa nr 3306 din 9 august 1941 a Direcţiei Generale a Drumurilor*

[180] Idem, Dosar 266/1941, f.210-214: tabele anexate *Adresei Prefecturii nr. 2771 din 9 august 1941 către Cercul Recrutare Hunedoara*.

[181] Ibidem, f.238 ş.u: tabele cu situaţia evreilor la 25 octombrie 1941.

[182] Ibidem, f.408.

[183] Ibidem, f.231 ş.u: *Adresa Prefecturii Hunedoara nr. 3714 din 28 octombrie 1941 către M.A.I.*.

[184] Rezoluţie urmare a *Adresei nr. 63737/C din 27 octombrie 1941 a Comandamentului 7 Teritorial Sibiu*, prin care se cer 150 evrei la Regimentul 7 Pioneri şi 50 evrei la Garnizoana Deva pentru terminarea lucrărilor de canalizare la cazărmile noi.

[185] Ibidem, f.399: *Adresa nr. 368 din 1 noiembrie 1941 a Legiunii Jandarmi Hunedoara*.

Detaşamentul de lucru Peştera Bolii (al Serviciului Tehnic)

(9 august – 4 noiembrie 1941)

Iniţial, la **9 august 1941**, detaşamentul Serviciului Tehnic de la Peştera Bolii cuprindea 31 evrei, din care 24 din Petrila-Lonea şi 7 din Petroşani[186], ce erau *supravegheaţi de Serviciul Tehnic, şi cartiruiţi la locuitorii din comunele respective*. Dintre aceştia, la Peştera Bolii se găseau 25 evrei cu vârste între 18-50 ani înscrişi în registrul Cercului de recrutare Hunedoara[187].

Se pare că de fapt, mulţi (dacă nu toţi) dintre lucrătorii din Petroşani nu stăteau la ţăranii la care erau cartiruiţi, ci dormeau la domiciliu: la 24 octombrie 1941 se sesiza faptul că *evreii de la Peştera Bolii vin în Petroşani autorizaţi de conducătorii taberelor de muncă, pentru alimentare şi pentru dormit*[188]*; Şeful direct al detaşamentului de lucru Peştera Bolii, Picherul Udrea a dat voie evreilor din Petroşani ca să vină să doarmă la domiciliul lor în baza unui ordin afirmativ primit de la Serviciul Tehnic Judeţean. De la data primirii Ordinului Prefectului (3710) am interzis categoric intrarea evreilor de pe şantier în oraş*[189]. Regimul prea lax de viaţă din detaşament va duce la sfârşitul acestuia: după ce jandarmii propun la 1 noiembrie *evacuarea celor de la Peştera Bolii şi din defileul Jiului (să se termine cu discuţiile în jurul plimbărilor acestora la casele lor)*[190], Poliţia Petroşani desfiinţează trei zile mai târziu unitatea: *am evacuat în cursul zilei de azi 4 noiembrie pe toţi evreii de la detaşamentul de lucru Peştera Bolii, înaintându-se sub escortă un număr de 26 evrei predaţi Poliţiei Haţeg pentru a fi internaţi în* [centrul de evacuare] *Nălaţi*[191].

Detaşamentul de lucru Baleia (al Serviciului Tehnic)

(9 august – 5 noiembrie 1941)

Cel mai izolat detaşament de muncă a fost cel cazat la cabana Baleia, din munţii Retezat, pentru lucrări la şoseaua Pui – Baleia. Iniţial, la **9 august 1941**, un total de 51 evrei erau înregistraţi la Baleia, din care 33 erau din Deva şi 18 din Petroşani[192]. O reducere a efectivului are loc după 27 august, astfel că într-o situaţie din 2 septembrie mai existau doar 23 evrei, din care 4 erau plecaţi la 30 august (2 bolnavi, 1 la Serviciul Tehnic, 1 la Consiliul de Război). La 25 octombrie 1941 erau recenzaţi 20 evrei la cabana Baleia (ce *lucrează la şoseaua Pui-Baleia, sub supravegherea Direcţiei Tehnice*)[193]; dintre aceştia, 16 erau cu vârste între 18-50 ani, înscrişi în registrul Cercului de Recrutare Hunedoara.

Acest detaşament a avut probabil cele mai multe sesizări privind 'indisciplina lucrătorilor'. La 2 septembrie se cere: *ca evreii de pe şantierul de lucru Baleia să fie conduşi şi controlaţi de un subinginer cu autoritate, nu de către picher care nu are autoritatea necesară, de aceea evreii părăsesc locul sau sunt scutiţi pentru motive neîntemeiate. Mulţi sunt trimişi la Pui pentru boli închipuite,* neavând nici o continuitate în lucru. De asemenea, se propune ca şantierul să fie desfiinţat, pentru că Pretura nu are cum exercita un control asupra evreilor, din cauza distanţei şi

---

[186] Ibidem, f.210-214: tabele anexate *Adresei Prefecturii nr. 2771 din 9 august 1941 către Cercul Recrutare Hunedoara*.
[187] Ibidem, f.231 ş.u., 240: tabele nominale.
[188] Ibidem, f.331: *Adresa Poliţiei Petroşani nr. 1087 confidenţială din 24 octombrie 1941*
[189] Ibidem, f.630: *Adresa nr. 13547 din 5 noiembrie 1941 a Poliţiei Petroşani către Prefectură.*
[190] Ibidem, f.399: *Adresa Legiunii de Jandarmi Hunedoara nr. 368 din 1 noiembrie 1941*.
[191] Ibidem, f.631: *Adresa nr. 13932 din 4 noiembrie 1941 a Poliţiei Petroşani,* în conformitate cu un *Ordin telefonic* al Prefecturii.
[192] Ibidem, f.210-214: tabele anexate *Adresei Prefecturii nr. 2771 din 9 august 1941 către Cercul Recrutare Hunedoara*.
[193] Ibidem, f.238 ş.u: tabele cu situaţia evreilor la 25 octombrie 1941.

a lipsei mijloacelor de transport[194]. Câteva zile mai târziu se revine supra problemei, constatându-se *faptul că evreii se deplasează în diferite localităţi se datorează numai că picherul însărcinat cu supravegherea lucrărilor pleacă urechea la orice pretext invocat de evrei*[195]. Cu ocazia unui control din 24 septembrie 1941, ora 14.30, la grupul evreilor din Baleia, din 20 evrei s-au mai găsit 5, restul fiind învoiţi sau întârziaţi din învoire[196]. Adresa se încheie cu un avertisment formal: *'ordinele M.S.M. sunt categorice - evreii nu pot fi învoiţi'.*

Soarta cabanei Baleia pare să îngrijoreze şi ONT-ul, care arată că s-a dispus rechiziţionarea întregului inventar al casei de adăpost Baleia, ceea ce duce la dezorganizarea cabanei rămasă îdin n părăsire. ONT cere să se renunţe la această măsură care loveşte interesele turismului din zonă[197]. Ca răspuns la solicitarea de cercetare din partea Prefecturii, Cercul de Recrutare comunică: *adăpostul Baleia este ocupat de evreii trimişi la muncă. Cercul Recrutare Hunedoara a blocat numai paturile de fier*[198].

La 1 noiembrie Legiunea Jandarmi Hunedoara propune evacuarea evreilor de la Baleia, pe motiv că aceştia *'nu lucrează nimic'*[199]. Desfiinţarea detaşamentului a şi avut loc în scurt timp, din moment ce se arată că la 5 noiembrie 1941, '*evreii foşti în detaşamentele Baleia, Câmpu lui Neag şi Peştera Bolii sunt în curs de deplasare la Deva pentru completarea unui detaşament [local] de 200 evrei la Regimentul 7 Pioneri, conform ordinului Corpului 7 Teritorial'*[200].

Detaşamente de muncă în anii 1942-1944.

Detaşamentele exterioare de muncă au fost re-înfiinţate în vara anului 1942 de către M.S.M.. Acum se re-înfiinţează şi detaşamentele evrei de la linia C.F.R. Deva-Brad, dar cu alte localizări: astfel se cunoaşte ***Detaşamentul L.O. 19 Bejan***, păzit de gardă militară, probabil în fostul local al lagărului de vagabonzi (la acest detaşament se referă de fapt poeziile lui Husz Emanoil) şi ***Detaşamentul L.O. 20*** (cu localizare neclară, probabil Nevoieş). Se pare că acum toţi evreii sunt din afara judeţului Hunedoara (Timişoara, Mediaş şi Craiova cel puţin); acesta, ca şi faptul că detaşamentele sunt acum organizate şi conduse direct de către M.S.M. conform principiilor militare, fiind motive pentru care arhiva Prefecturii Hunedoara nu mai are decât date puţine şi indirecte despre acest subiect. Se pare că detaşamentele sunt desfiinţate definitiv în vara 1943, munca fiind continuată de unităţile armatei, între care şi unităţi militare cu 'minoritari', dar nu neapărat sau exclusiv evrei, aşa cum ar fi ***Detaşamentul 107 C.F.R.***, desfiinţat la rândul său în ianuarie 1944 (în noiembrie 1943 se preciza totuşi că acesta era format din evrei).

Desfiinţarea ***Detaşamentului L.O. 19 Bejan*** este suprinsă de o altă poezie aparţinând lui Husz Emanuil:

> *Liberi suntem, plecăm cu toţi acasă / Întăriţi în suflet şi voioşi / Dragii noştri ne îmbrăţişează / Că am sosit cu toţii sănătoşi / Cu credinţă şi tărie / Şi cu fruntea în sus / Cu braţe oţeliţi / Stăm cu toţii la datorie / Şi din inimă ne-am înfrăţit / Noroc, noroc / Şoimuş, Mintia şi cu pod / Noroc, noroc / Bejane cu apel cu tot / La revedere pe a noastră glie / La itra ot băereţ Izrael.*

---

[194] Idem, Dosar 267/1941, f.29: *Adresa nr. 2357 din 2 septembrie 1941 a Preturii Plasei Pui către Prefect.*
[195] Idem, Dosar 266/1941, f.590: *Adresa nr. 2429 din 13 septembrie 1941 a Preturii Plasei Pui către Prefect.*
[196] Ibidem, f.71: *Adresa Comandamentului 7 Teritorial Sibiu nr. 63284/C din 11 octombrie 1941* către Prefectură.
[197] Ibidem, f.645: *Adresa nr. 13438 / 941 a Ministerului Propagandei Naţionale (ONT)*, menţionată de *Ordinul nr. 32263 din 16 octombrie 1941 a M.A.I.către Prefectura Hunedoara.*
[198] Ibidem, f.646: *Adresa nr. 30433 din 3 noiembrie 1941 a Cercului Recrutare Hunedoara către Prefectură.*
[199] Ibidem, f.399: *Adresa nr. 368 din 1 noiembrie 1941 a Legiunii Jandarmi Hunedoara*
[200] Idem, Dosar 267/1941, f.76: *Adresa Cercului Recrutarte Hunedoara nr. 75366 din 8 noiembrie 1941 către Prefect.*

În lipsa altor date generale, iată situaţia prezenţei evreilor ***din Haţeg*** în Detaşamente de muncă obligatorie, din judeţul Hunedoara, în anii 1943-1944[201]:

Detaş. m.o.	Sep. 1943	Nov. 1943	Dec. 1943	Ian. 1944	Feb. 1944	Mar. 1944
Deva	25	32	23	13	12	12
Vulcan	1	1	-	-	-	2
Brad	1	-	-	-	-	-
Buruiene	1	-	-	-	-	-
Orăştie	-	-	-	-	-	2

Detaşamentul de lucru Ilia
(- 3 iulie 1942)

Un detaşament de 20 evrei a activat în 1942 la ***întreprinderea Silviu Olariu*** din Ilia, pentru pietruirea unui drum judeţean. La 2 iulie 1942 C.F.R. disponibilizează pe cei 20 evrei, la 3 iulie detaşamentul pleacă din Ilia; trebuia să revină în Deva la 3 octombrie 1942, dar se întoarce numai la 11 octombrie, cu o întârziere de 8 zile. A activat la cariera de piatră de pe dealul Măgura şi la spart piatră pe şoseaua Ilia - Brănişca - Bejan (afirmativ evreii au fost *'plătiţi peste norme'*)[202].

Evrei hunedoreni în detaşamente de muncă din alte judeţe.

Iată situaţia prezenţei evreilor din ***Haţeg*** în Detaşamente exterioare de muncă din alte judeţe[203]:

	Sep. 1943	Nov. 1943	Dec. 1943	Ian. 1944	Feb. 1944	Mar. 1944
Cuvin; din februarie 1944: Păuliş	73	72	72	59	59	59
Sibiu	6	6	5	26	26	26
Suraia; din februarie 1944: Doaga	5	5	5	5	4	4
Predeal	3	-	-	-	3	3
Târgu Jiu	3	1	3	3	3	3
TS (?), posibil Turnu Severin	2	2	2	2	4	4
Lugoj	-	2	2	2	-	-
Anina	-	-	1	1	1	-
Chişinău; din ianuarie 1944: Roman	-	-	1	1	1	1
Târgovişte	-	-	-	-	1	-

În 1943 (mai ?), un număr însemnat de evrei din Hunedoara, erau în Detaşamentul Suraia, jud. Putna, iar evreii din Petroşani erau la muncă obligatorie în Focşani (nu se specifică exact detaşamentul) şi la Sibiu (Atelierul Corpului VI).

Addenda: Lagărul pentru vagabonzi Bejan

Deoarece a fost amintit în rândurile precedente, să vedem ceva din istoricul lagărului din Bejan, chiar dacă aici nu au fost deţinuţi evrei. Prima menţiune a intenţiei de înfiinţare a unor 'lagăre pentru vagabonzi' este documentată în septembrie 1941: *Tabere pentru vagabonzi […] Ministerul Muncii să întocmească instrucţiuni speciale de folosire a vagabonzilor la lucru şi în tabere de muncă*[204]. În toamna anului 1941 au fost organizate mai multe lagăre (detaşamente) de muncă pentru vagabonzi, pe lângă şantierele C.F.R.. Unul dintre acestea era Detaşamentul L.O. 68 Bejan, aparţinând de secţia LS 1 Mintia (şantierul C.F.R. Deva-Brad). La 25 octombrie 1941 existau aici 350 vagabonzi (bărbaţi, români), toţi din Bucureşti, păziţi de compania 7 transmisiuni din Regimentul 2 C.F. Condiţia internaţilor s-a degradat treptat: *Vagabonzii aduşi*

[201] DJHAN, Chestura Poliţiei Deva, Dosar 80/1943.
[202] Idem, Dosar 24/1942, f.36: *Proces Verbal* privind activitatea Detaşamentului, 18 decembrie 1942.
[203] Idem, Dosar 80/1943.
[204] *CFER Evreii din România, vol.II*, p.295*:* în timpul Conferinţei Interministeriale din 4 septembrie 1941.

la lucru pe şantierul C.F.R. Mintia-Brad duc o viaţă de animale, iar tratamentul ce li se aplică este de aşa manieră, încât aceşti muncitori sunt puşi într-o situaţie deplorabilă, aproape nu li se mai poate spune oameni. Circa 500 indivizi [de fapt 350]*, cari din cauza muncii dure la care sunt supuşi de circa 5 luni de zile, au rămas aproape goi, deoarece hainele ce le-au avut s-au distrus şi nu mai au posibilitatea de a le înlocui*[205]. Aceiaşi adresă se referă la hrana insuficientă, furată de militarii din gardă, etc. Evacuarea lagărului a avut loc la scurt timp după aceste sesizări, astfel încât controlul plănuit de Prefectura Hunedoara nu a mai avut loc din lipsă de 'obiect': *La 5 noiembrie 1941 s-au transportat la penitenciarul Târgşor 300 vagabonzi din lagărul Bejan […] Vagabonzii au fost toţi români, mulţi nevinovaţi, au fost cazaţi în barăci păzite de o companie de 200 soldaţi, cu gard împrejmuitor de sârmă ghimpată*[206]*; La lagărul de vagabonzi Bejan au mai rămas numai 23 vagabonzi, deoarece restul au fost transferaţi la Penitenciarul Târgşor, judeţul Prahova, iar deţinuţii politici în număr de 50 au fost transferaţi în comuna Videle, judeţul Vlaşca*[207]. Să mai menționăm doar că, pe lângă vagabonzii apţi de muncă, încadraţi în detaşamente C.F.R. şi apoi transferaţi la Penitenciarul Târgşor, ulterior la Plătăreşti, cei invalizi din diverse cauze au fost adunaţi în lagărul-azil de la Scorei: ***Art. 1.*** *- Se înfiinţează în clădirile proprietatea Societăţii Ortodoxe a Femeilor Române din comuna Scorei - judeţul Făgăraş - un lagăr azil, cu capacitate maximă de 400 paturi, pentru internarea şi întreţinerea vagabonzilor inapţi de muncă, provenind din lagărele de muncă pentru vagabonzi ale Direcţiei Generale a Căilor Ferate [...]* ***Art. 3.*** *- Asistenţa medicală a celor internaţi în lagăr, precum şi executarea măsurilor de igienă şi medicină preventivă sunt asigurate de medicii evrei rechiziţionaţi. Activitatea medicală şi sanitară a medicilor evrei stă sub controlul direct al Medicului Circumscripţiei Sanitare rurale Porumbacul de Sus, judeţul Făgăraş [...]* ***Art. 5.*** *- Paza lagărului-azil este asigurată prin grija Prefecturii judeţului Făgăraş*[208].

Detaşamentele *locale* de muncă pentru evrei în judeţul Hunedoara.

Detaşamentul la Regimentul 7 Pionieri

Deja din **14 iulie 1941** regimentul cere 2-300 evrei pentru munca în folos obștesc şi în folosul Armatei, pentru efectuarea unor transporturi de lemn cu braţele, urmând ca ulterior să-i folosească eventual pentru lucrările de şoseluire în interiorul cazărmii[209]. În baza Ordinului M.S.M. nr. 40690 din 20 octombrie 1941 (20 septembrie ?), Comandamentul 7 Teritorial este împuternicit să decidă asupra importanţei lucrărilor efectuate de evrei. În consecinţă, la 11 octombrie 1941, hotărăşte repartizarea imediată a celor 400 evrei de pe şantierele de drumuri ale Serviciului Tehnic Judeţean astfel: 250 la C.F.R. Deva-Brad şi 150 la Regimentul 7 Pioneri, cu motivaţia că pe şantierele Serviciului Tehnic, respectiv Baleia, Peştera Bolii, Câmpul lui Neag, Govăjdia, Orăştie, executarea lucrărilor *cade pe ultimul plan faţă de importanţa lucrărilor de mai sus*[210]. În scurt timp, revine cu un ordin către Cercul Recrutare Hunedoara, ca să dea 150 evrei la Regimentul 7 Pioneri şi 50 evrei la Garnizoana Deva pentru terminarea lucrărilor de canalizare la cazărmile noi. Prefectul hotărăşte în rezoluţie transferarea a 150 evrei de la Câmpul lui Neag la Regimentul 7 Pioneri, pentru restul urmând a decide ulterior[211].

[205] DJHAN, Fond Prefectura, Dosar 122/1941: *Adresa nr. 117 din 28 octombrie 1941 a Poliţiei de Reşedinţă Deva.*
[206] Idem, Dosar 267 / 1941: *Adresa Secţiei Jandarmi Şoimuş nr. 778 din 11 noiembrie 1941.*
[207] Idem, Dosar 122 / 1941: *Adresa Legiunii Jandarmi Hunedoara nr. 16530 din 12 noiembrie 1941.*
[208] Ibidem: *Decizia Ministerului Muncii, Sănătății şi Ocrotirilor Sociale nr. 44205 din august 1941*
[209] Ibidem, f.475: *Adresa Regimentului 7 Pioneri nr. 323 din 14 iulie 1941* către Prefectură.
[210] Ibidem, f.71: *Ordinul Comandamentului 7 Teritorial Sibiu nr. 63284/C din 11 octombrie 1941* către Prefect, urmare la *Ordinul nr. 62784 din 26 septembrie 1941* (la care nu s-a primit răspuns de la Prefect).
[211] Ibidem, f.96: *Ordinul Comandamentului 7 Teritorial Sibiu nr. 63737/C din 27 octombrie 1941 către Prefect*.

O primă situaţie asupra efectivelor Detaşamentului există din data de **28 octombrie 1941**, când aici se găseau 47 evrei (din rural 9 majori, din urban 3 minori şi 35 majori), *cartiruiţi la sinagoga Deva de unde pleacă zilnic la lucru*[212]. La 8 noiembrie se preciza că *evreii foşti în detaşamentele Baleia, Câmpu lui Neag şi Peştera Bolii sunt în curs de deplasare la Deva pentru completarea unui detaşament de 200 evrei la Regimentul 7 Pioneri, conform ordinului Comandamentului 7 Teritorial*[213]. La 10 noiembrie 1941 Prefectura comunică repartizarea şi utilizarea celor 400 evrei de la Serviciul Tehnic conform cererilor, astfel încât se poate presupune că la acea dată efectivul Detaşamentului ajunsese la numărul cerut, de 150-200 evrei.

Detaşamentul de la Primăria Deva

La **24 iulie 1941** Prefectul cere să se formeze imediat echipe de lucru din evreii centrelor de muncă, pentru curăţarea şanţurilor, împărţirea pietrişului pe şosele, mână de lucru pentru construirea băilor populare, dispensare, cuptoare de deparazitare, facerea cărămizilor şi munca câmpului[214]. La Deva, în urma acestui ordin se formează echipe de lucru din evreii cu vârste cuprinse între 18-55 ani (atât dintre cei stabiliţi în oaş cât şi din cei evacuaţi aici). S-au format 6 echipe, cu un total de 200 persoane, utilizate începând cu data de **28 iulie 1941**, în zilele de lucru, între orele 7-12 şi 14-17. Programul de lucrări cuprindea:

- curăţirea păşunii comunale;
- căptuşirea tranşeelor existente şi săparea de noi tranşee;
- curăţirea şanţurilor din oraş;
- curăţirea buruienelor de pe străzi,
- trierea şi aducerea materialului de piatră de la tunelul cetăţii pentru pietruirea străzilor din oraş;
- ajutor vizitiilor căruţelor Primăriei;
- repararea străzilor Aurel Vlaicu, Viilor şi ajutor la lucrările de la Abatorul Comunal, str. Mihai Eminescu şi str. General Averescu.[215]

La 6 august 1941 se cere să fie trimişi la Deva pentru a fi încadraţi în echipele de muncă obştească, toţi evreii valizi între 18-60 ani, inclusiv medicii, farmacişti, ingineri şi liberi profesionişti, avocaţi, etc. (cu raportări de executare până la 7 august 1941)[216].

De-abia la **5 februarie 1943** mai găsim o situaţie de detaliu privind pe evreii aflaţi la muncă obligatorie în Deva (în *Detaşamentul de la Primăria Deva*)[217]:

- la Divizia 2 Munte - 2
- la Casa de Asigurări Sociale Deva - 1
- la Batalionul 7 Vânători Munte - 6
- la Manutanţa Deva - 11
- la Centrul Exploatare Teritorială Deva - 2
- la Cercul Teritorial Hunedoara - 16
- la Spitalul Deva - 6
- la Prefectura Deva - 7
- la Primăria Deva - 7

---

[212] Ibidem, f.231, ş.u*: Adresa Prefecturii nr. 3714 din 28 octombrie 1941 către M.A.I.*, răspuns la ordinele nr. 21535 şi nr. 21638 / 1941.
[213] Idem, Dosar 267, f.76: *Adresa nr. 75366 din 8 noiembrie 1941 a Cercului Recrutare Hunedoara* către Prefect.
[214] Ibidem, f.19: *Ordinul Prefectului nr. 2567 din 24 iulie 1941*către primărie, poliţie, Legația Jandarmi Deva.
[215] Idem, Dosar 266/ 1941, f.487: *Proces Verbal nr. 6851 din 24 iulie 1941 al Primăriei Deva*, conform Ordinului nr. 2567/1941.
[216] Ibidem, f.479: *Ordin telefonic nr. 2506 din 6 august 1941 al Prefecturii* către Poliţii (Petroşani, Haţeg, Hunedoara), Pretura Ilia.
[217] DJHAN, Fond Primăria Deva, Dosar 268/1943: *Adresa Cercului Teritorial Hunedoara nr. 64803 din 5 februarie 1943 către Primăria Deva*.

- la Ocolul Silvic Deva - 9
- la Gimnaziul Industrial Deva - 13
- la Regimentul 4 Grăniceri - 8
- la Regimentul 3 Transmisiuni - 38

Total : 129 evrei.

În afara acestora, mai funcţiona *Detaşamentul Materiale de Bordei* la Depozitul Bordee Deva (Corpul 7 Teritorial) - un detaşament de 140 evrei (în februarie 1943).

La **12 iulie 1943** Corpul Teritorial dispune sancţiuni drastice contra a doi evrei care au lipsit nemotivat de la muncă: '*vă facem cunoscut că evreii: Hirsch Henric, Starkman David, raportaţi de dvs că au absentat nemotivat la data de 10 iulie 1943, se pedepsesc cu câte 15 lovituri la spate. Pedeapsa se va aplica cu ceremonialul de rigoare, în prezenta medicului dvs şi a întregului detaşament*. La 18 iulie, Primăria cere Poliţiei să execute pedeapsa: *să binevoiţi a delega un gardian public ca în ziua de 22 iulie 1943, ora 10, să se prezinte la această Primărie pentru a aplica cu bastonul câte 15 lovituri la spate, la evreii [...], pentru lipsă nemotivată dela lucru cu ziua de 10 iulie 1943*. Patru zile mai târziu, Poliţia se debarasează de sarcina ingrată: *avem onoarea a vă face cunoscut că nu putem satisface cererea întrucât nu avem ordine dela organele superioare, nu avem nici oameni şi nici timp. Cercul de Recrutare Hunedoara credem că are soldaţi cari să poată aplica cele 30 lovituri de baston*. În final, la 24 iulie, Primăria revine la Cercul Teritorial Hunedoara, solicitând anularea pedepsei. După ce reproduce răspunsul Poliţiei Deva, mai adaugă: *Dl. Dr. Hosu Eugen, medicul primar al oraşului Deva, în urma examinării acestor evrei, pune în rezoluţie că din cauza debilităţii fizice, acei evrei sunt scutiţi de 15 lovituri. Comunicându-vă cele de mai sus, cu onoare că rugăm să binevoiţi a dispune*[218]. Astfel este îngropată de comun acord o solicitare abuzivă și ruşinoasă.

Evrei hunedoreni deportaţi în Transnistria.

Problematica înfiinţării şi existenţei lagărelor şi ghetourilor din Transnistria este legată în cea mai mare parte de evrei şi de politica antisemită a autorităţilor. Într-o măsură mult mai mică, dar care nu trebuie neglijată, ea se leagă de pedepse contra *infractorilor economici* sau *politici*, evrei şi neevrei. Este adevărat că majoritatea zdrobitoare a deportaţilor în Transnistria l-au reprezentat evreii din Basarabia şi Bucovina, alături de evreii localnici transnistreni, care au şi fost exterminaţi în mare parte, în mod activ (ucidere de jandarmeria şi poliţia română, ucrainiană, Einsatzkommando germane, voluntari germani) sau pasiv (foamete, frig, epidemii). Însă în rândurile ce urmează va fi analizată doar deportarea evreilor din *Vechiul Regat* în Transnistria (ei intrând în categoriile oficiale de *comunişti*, *speculanţi* sau *dezertori de la munca obligatorie*), dintre aceştia făcând parte şi cei câţiva evrei hunedoreni.

Încă din decembrie 1941 apare ideea de a folosi Transnistria ca loc de deportare şi pentru ***cetăţeni români***: *să se întemeieze lagăre de-a lungul Bugului pentru comuniştii evrei şi români din ţară [România]*[219]. În luna mai 1942 se decide în principiu deportarea în Transnistria şi a unor categorii de evrei din Vechiul Regat[220]. Ordinul de detaliu este dat în iulie 1942: *Cu onoare vă facem cunoscut că, în conformitate cu ordinul domnului mareşal Ion Antonescu, transmis acestui departament cu adresa P.C.M. nr. 9283cc/942, s-a hotărât evacuarea în Transnistria a:*

---

[218] Primăria Deva, Dosar 168/1943: *Ordinul Cercului Teritorial Hunedoara nr. 98439 din 12 iulie 1943 către Primărie; Adresa Primăriei Deva nr. 3409 din 18 iulie 1943 către Poliţia oraşului reşedinţă Deva; Adresa Poliţiei Deva nr. 8899S din 22 iulie 1943 către Primărie; Adresa Primăriei nr. 3409 din 24 iulie 1943 către Cercul Teritorial Hunedoara*.

[219] Jean Ancel - *Transnistria*, vol.II, Ed. Atlas, Bucureşti 1998, pag. 177: Ordinul lui Antonescu din 29 decembrie 1941.

[220] *** - *Procesul Mareşalului Antonescu. Documente*, vol.I, Bucureşti 1995, pag. 111: Ordinul secret nr. 799 din 9 mai 1942 al Gen. Piki Vasiliu.

a) evreilor comunişti identificaţi şi aflaţi liberi pe teritoriul ţării; b) evreilor care, după invazia Basarabiei şi Bucovinei din iunie 1940 de către trupele bolşevice, au cerut repatrierea în Rusia sovietică[221]*; c) evreilor aflaţi în lagărul Târgu Jiu sub suspiciunea de activitate sau simpatizanţi comunişti*[222]. Deportarea efectivă are loc în septembrie, cu un convoi plecat la **8 septembrie 1942** din Bucureşti şi sosit la 12 septembrie în Tiraspol, care conţinea: 395 evrei din Bucureşti (ajunşi în timpul transportului la 578); 407 evrei din lagărul Târgu Jiu; 554 suspecţi comunişti aflaţi în libertate; 85 comunişti condamnaţi. Din Tiraspol, toţi evreii comunişti sunt trimişi în lagărul Vapniarca (unde vor supravieţui în totalitate), iar 562 (după alte surse 598) evrei care au cerut repatrierea în U.R.S.S. sunt trimişi la Mostovoi (unde vor fi ucişi în majoritate de localnicii germani).

De asemenea, M.S.M. hotărăşte cu Instrucţiunile nr. 55500 din 27 iunie 1942, ca evreii cu abateri de la munca de folos obştesc să fie trimişi în lagărul Slivina, jud. Oceacov. Deşi în toamna 1942 aşteptau deportarea un număr de 14.247 '*evrei nesupuşi*' la munca obligatorie, împreună cu familiile lor, doar 148 evrei[223] (împreună cu familiile, în total 212 persoane, la care s-au adăugat după o lună încă 72 tineri) au mai fost efectiv trimişi la 22 septembrie 1942 în Transnistria (la Alexandrovca), datorită suspendării ulterioare a deportărilor.

La 17 iulie 1942 Antonescu dă ordin să fie deportaţi individual şi evreii care încalcă dispoziţiile privitoare la preţuri şi restricţii de vânzare a anumitor produse (aşa numiţii '*speculanţi*'). Din punct de vedere legislativ, deportarea acestora în Transnistria a luat forma 'fixării de domiciliu obligator' pentru cei care încalcă prevederile din *Legea nr. 594 din 6 august 1942 pentru modificarea Legii privind activarea producţiei, regimul preţurilor, reprimarea speculei ilicite şi a sabotajului economic*[224]: *Sancţiunea unui domiciliu obligatoriu poate fi luată şi împotriva familiei celui ce a săvârşit infracţiunea.* Adevărata semnificaţie a termenilor poate fi desprinsă însă din referatul premergător al Ministrului Justiţiei, din 3 august 1942: *Am introdus formula de fixarea domiciliului obligatoriu la art. 41, pct.1 din Legea nr. 549, pe care o propun spre aprobare. Am folosit 'domiciliu obligatoriu' în loc de 'deportare pe Bug', o asemenea expresie neputând fi inserată într-un text de lege. Se vor da însă dispoziţiunile de rigoare organelor de drept, ca dincolo de Bug să fie trimişi doar evreii*[225].

În acelaşi timp încep să fie trimişi în Transnistria şi *ţiganii nemobilizabili, periculoşi ordinii publice*, evacuarea începând practic în ziua de 12 septembrie 1942[226].

În septembrie 1942 apare *Legea 698 asupra instituirii pedepsei cu moartea pentru evreii trimişi în Transnistria care se întorc în ţară în mod fraudulos*[227], pentru evrei de ambele sexe, de la 15 ani în sus. Nu se cunosc însă cazuri de aplicare a acestei legi.

---

[221] În 1940, unii evrei stabiliţi în România, de origine basarabeană, au încercat să se întoarcă în teritoriul ocupat acum de sovietici, de aceea au depus cereri de 'repatriere' la Ambasada Sovietică din Bucureşti. În 1941, Ambasada a fost închisă dar cererile au fost găsite de autorităţile române. Toţi cei 598 evrei implicaţi au fost deportaţi ca 'spioni sovietici'. Trimişi la Mostovoi, au fost preluaţi de localnicii germani din SkR, duşi la cartierul lor general din Rastadt şi executaţi (au rămas doar 16 supravieţuitori).

[222] CFER, *Evreii din România...*, vol.II, pag. 463: *Ordinul Ministerul de Interne către Inspectoratul General al Jandarmeriei din 31 iulie 1942.*

[223] Despre acest subiect, vezi şi pagini memorialistice la Sonya Palti - *Evrei, treceţi Nistrul*, Ed. Cartea Românească 1992.

[224] Publicată în Monitorul Oficial nr. 186 din 12 august 1942, pag. 6710.

[225] CFER, *Evreii din România...*, vol.I, pag. 231.

[226] DJHAN, Fond Chestura Poliţiei Deva, Dosar 31/1942: evacuarea s-a făcut pe baza *Ordinului telegrafic al I.G.J. nr. 38137 din 25 iulie 1942, al Ordinului I.G.J. nr. 40169 din 26 august 1942, etc*; tot aici vezi planul detaliat de evacuare al ţiganilor din jud. Hunedoara.

[227] Promulgată cu Decretul-Lege nr. 2786 din 19 septembrie 1942, (Monitorul Oficial nr. 221 din 22 septembrie 1942, pag. 7874-7875).

În şedinţa Consiliului de Miniştri din **13 octombrie 1942** se anunţă suspendarea tuturor trimiterilor peste Nistru (hotărâre popularizată prin Comunicatul P.C.M. din 15 octombrie 1942): *Până la noi dispoziţii, nu se mai ridică şi nu se mai trimit evrei în Transnistria, din acei cari au fost trecuţi pe tabele ca activanţi comunişti, sau au cerut repatrierea în U.R.S.S., ori sunt trecuţi pe tabele de Cercurile de Recrutare, Comandamente teritoriale sau M.S.M., ca contravenienţi la munca de folos obştesc […]. Pentru [evreii comunişti activanţi, periculoşi pentru siguranţa Statului] se vor cere Ministerului de Interne, cu justificarea necesară, internarea într-un lagăr, în baza căreia acest departament va decide internarea precum şi repartizrea lor în lagărul Târgu Jiu sau Vapniarca, în Transnistria […]. De asemenea, nu se mai trimite nici o categorie de ţigani în Transnistria*[228]. Aceste ordine sunt difuzate şi în teritoriul judeţului Hunedoara: *urmare Ordinului nr. 35787 din 11 octombrie până la noi dispoziţii, trimiterea de evrei şi ţigani în Transnistria se sistează. Cei aflaţi acum strânşi pentru evacuare vor fi lăsaţi liberi la domiciliul lor*[229].

În schimb s-au organizat în Transnistria ***lagărele de internare pentru deţinuţi politici***. O categorie de internabili este delimitată de către *Legea 749*[230]: ***Art.1*** *- Se interzice deţinerea sau păstrarea, sub orice formă, a oricărei tipărituri, multiplicări, manuscrise, obiecte, tablouri, desene sau litografii cu intenţiunea de a scoate în evidenţă, a propaga sau instiga la promovarea vreunei acţiuni sau ideologii politice [...].* ***Art.2*** *- Călcarea dispoziţiilor din articolele precedente [de predare a materialelor interzise] se pedepseşte cu internarea în unul din lagărele din Transnistria, pentru timp dela 1 la 5 ani.*

Tot în aceste lagăre transnistrene urmau a fi internate *proxenetele [prostituatele] evreice şi ţigance*, urmând ca cele de origine etnică română să fie internate în lagărele din ţară[231].

Pe de altă parte, deportarea evreilor în Transnistria a fost de acum încolo privită numai dintr-o perspectivă legal-punitivă, astfel este reluată o mai veche preocupare: *Evreilor repartizaţi în detaşamente exterioare de lucru şi cari vor fi găsiţi hoinărind în afara cantonamentelor destinate detaşamentelor din care fac parte, sau se vor dovedi că întreţin propagandă dăunătoare intereselor naţionale, li se va aplica prin M.S.M. sancţiunea de trimitere în ghetourile din Transnistria. Această măsură se va aplica [şi] evreilor cari se vor dovedi că fac legătură între evreii din detaşamentele de lucru şi restul ţării, ca intermediari*[232]. Se pare că nici acest ordin (ca multe altele privind acest sensibil subiect) nu a fost respectat, după cum dovedeşte adresa M.S.M. nr. 420794 din 3 august 1943.

Statistici generale: La data de 1 septembrie 1943 mai trăiau 50.741 evrei din cei 110.033 deportaţi din Basarabia, Bucovina şi Dorohoi. Pe lângă aceştia mai existau cei din Regat: 554 evrei comunişti aflaţi iniţial în libertate, 407 evrei de la Târgu Jiu şi 85 comunişti din închisori (toţi aceştia în lagărul de la Vapniarca), plus 16 supravieţuitori din cei 562 deportaţi la Mostovoi. În fine, mai existau circa 20.000 evrei localnici transnistreni supravieţuitori dintr-un număr iniţial greu de stabilit cu precizie, datorită evacuării unui mare număr de evrei transnistreni odată cu retragerea Armatei Roşii în iulie 1941[233]

---

[228] Ibidem, f.46: *Ordinul M.A.I. nr. 4635 din 14 octombrie 1942 către D.G.P.*
[229] Idem, Dosar 120/1942, f.50: *Telegrama Inspectoratului Poliţie Alba-Iulia nr. 36183 din 14 octombrie 1942.*
[230] Decret-Lege nr. 2985 din 3 octombrie 1942 *privitor la deţinerea sau păstrarea materialelor de propagandă politică interzisă*, publicat în Monitorul Oficial nr. 232 din 5 octombrie 1942.
[231] Idem, Dosar 30/1942, f.32: *Ordinul M.A.I. nr. 51451 /A/ 1942*, comunicat prin *Ordinul Inspectoratului Regional Alba Iulia nr. 43523S din 23 noiembrie 1942.*
[232] Idem, Dosar 13/1943, f.129: *Ordinul M.S.M. nr. 916415 din 5 noiembrie 1942.*
[233] CFER, *Evreii din România...*, vol.II, pag. 529.

Situaţia numerică a evreilor deportaţi din Dorohoi şi Regat (raportat la totalul evreilor), aflaţi în Transnistria la 15 noiembrie 1943, comparativ cu 23 decembrie 1942[234]:

	23.12.1942	15.11.1943	
Judeţul	**Regat**	**Dorohoi**	**Regat**
Ananiev	4	7	-
Balta	756	58	309
Berezovca	116	1	123
Dubăsari	-	-	1
Golta	130	2	133
Iampol	4	4	2
Moghilev	5200[235]	6199	51
Odesa	4	-	-
Râbniţa	-	23	-
Tiraspol	30	28	54
Tulcin	316	103	5
	6560	**6425**	**678**
TOTAL	**79637**[236]		**49927**[237]

În toamna anului 1943 este iniţiată **repatrierea evreilor din Transnistria**: *În conformitate cu hotărârea luată în Consiliul de Ordin din ziua de 30 septembrie 1943, Inspectoratul General al Jandarmeriei a dat ordin legiunilor de jandarmi din Transnistria, pentru readucerea în ţară a tuturor evreilor sancţionaţi cu trimiterea în Transnistria ca infractori la munca obligatorie*[238]. Urmează precizări privind categoriile de evrei vizate de repatriere: *1) Toţi evreii din judeţul Dorohoi, ce au fost evacuaţi în Transnistria; 2) Toţi evreii aflaţi evacuaţi [în Transnistria] pentru motivul că au trecut la cultul reformat; 3) Evreii care au fost triaţi de comisiune la lagărul Wapniarka şi au fost puşi în libertate în Transnistria cu menţiunea 'susceptibili de a fi repatriaţi'; 4) Evreii aflaţi încă în Transnistria, din categoria celor care au fost evacuaţi pe motivul că au cerut repatrierea în U.R.S.S.. Rămân în Transnistria toţi evreii care nu intră în categoriile de mai sus, cei aflaţi în lagărul Grosulovo, în penitenciare sau lagărul Slivina, precum şi cei aflaţi în detaşamente de lucru organizate de M.S.M.. Evreii [eliberaţi] vor fi readuşi în judeţele în care se găseau la data evacuării […]. Evacuarea începe în data de 16 decembrie 1943*[239].

Ţiganii nu intrau însă în aceste prevederi, din contra în noiembrie 1943 se trece la verificarea tuturor ţiganilor aflaţi în ţară şi returnarea către Transnistria a celor eventual fugiţi de acolo[240].

La 8 decembrie 1943 este dat ordinul efectiv de repatriere a evreilor deportaţi originari din jud. Dorohoi, a 218 internaţi la Vapniarca şi a 16 supravieţuitori de la Mostovoi (originari din Vechiul Regat). Până la 2 februarie 1944 au ajuns în ţară 6.300 dorohoieni şi 700 deportaţi politic (dar la acea dată mai existau în Transnistria încă cca. 45.000 evrei, originari din Bucovina şi Basarabia)[241]. Evacuarea generală a Transnistriei are loc la mijlocul lunii martie 1944, odată cu înaintarea frontului; la 13 martie 1944 se hotărăşte ca toţi evreii să fie trecuţi în Basarabia şi Bucovina. Ca urmare, au mai fost repatriaţi organizat 2.518 deportaţi, dar restul au fost lăsaţi să se întoarcă liberi acasă (majoritatea pe jos), în afara a 563 de evrei de la Vapniarca, care au fost duşi sub escortă la Târgu Jiu. Dar la sfârşitul lunii martie 1944, sovieticii închid frontiera cu România, astfel că mai multe mii de deportaţi au fost blocaţi în Basarabia. După lungi negocieri între autorităţilor româneşti şi generalul Vinogradov, frontiera este redeschisă, ceea ce permite

[234] Idem, vol.IV, pag. 281; 288-289.
[235] Se referă la cei din Dorohoi, care de această dată sunt socotiţi împreună cu cei din Vechiul Regat.
[236] La care se adaugă 1.179 la Vapniarca şi 330 la ferma 'Tudor' din Alexandrovca.
[237] La care se adaugă 706 evrei în lagărul Grosulovo.
[238] DJHAN, Fond Chestura Poliţiei Deva, Dosar 82/1943, f.25: *Ordin circular nr. 39439S din 2 noiembrie 1943 a Inspectoratului Regional Poliție Alba Iulia.*
[239] Idem, Dosar 80 / 1943, f.90: *Ordinul 213057 din 12 noiembrie 1943 al M.A.I.*
[240] Idem, Dosar 82/1943, f.138: *Ordinul 156053 din 30 noiembrie 1943 al I.G.J.*
[241] CFER, *Evreii din România...*, vol.II, pag. 535.

reîntoarcerea a cca. 7.000 foşti deportaţi prin punctul de frontieră Ungheni. Din aprilie 1944, mulţi tineri evrei sunt recrutaţi în forţele armate sovietice şi alţii au fost duşi în interiorul U.R.S.S., pentru a 'ajuta efortul de război', şi forţaţi să muncească în minele de cărbuni din Arhangelsk, Briansk, Dombas, etc. Despre mulţi nu s-a mai auzit nimic de atunci[242].

Deportări în Transnistria ale evreilor hunedoreni

Deportarea individuală a unor evrei hunedoreni are loc relativ târziu; de abia la **28 septembrie 1942**, şapte evrei din jud. Hunedoara au fost înaintaţi sub escortă Inspectoratului de Poliţie Transnistria, fiind consideraţi adepţi ai mişcării comuniste: Dr. Köpes Alexandru - avocat Petroşani, Perl Koloman - ceasornicar Petroşani, Wertes Ignaţiu - sobar Petroşani, Lipner Maier - comerciant Petroşani, Farkas Lazar - miner Petroşani, Galandauer Iosif - tăbăcar Haţeg, Weill Samoilă - pivniţer de vinuri, Haţeg[243].

La începutul lunii **octombrie 1942** se găseau evacuaţi în Transnistria 11 evrei hunedoreni: 4 din Deva, 5 din Petroşani şi 2 din Haţeg[244]. În cursul aceleiaşi luni octombrie 1942, intră în vizor şi cei cu abateri la munca obligatorie, care urmau a fi deportaţi: Pollack Martin - Haţeg (se precizează că: *părinţii lui Polack Martin sunt absolviţi de pedeapsă*)[245], Perl David - Petroşani, Lörincz Ernest - Deva, Hollender Arnold - Lupeni, Priester Ludovic - Hunedoara, Vegh Herman - Haţeg, Goldstein Iosif - Petroşani. Toţi aceşti evrei au prestat muncă obligatorie în *Detaşamentul 19 Bejan* şi la *Întreprinderea Silvică Olariu Ilia*[246] (vezi mai sus). Ulterior se va constata că cei trecuţi la poziţiile 1, 2, 4 şi 5, fuseseră transportaţi în Transnistria de către Centrul de recrutare Hunedoara încă din septembrie 1942 !

Corespondenţa cu evreii deportaţi

Un subiect aparte, este acela al menţinerii legăturilor poştale dintre evreii deportaţi în Transnistria şi familiile lor din ţară. Până în luna octombrie 1942, corespondenţa directă cu evreii din Transnistria era permisă, fără a fi supusă unor restricţii speciale, altele decât cele impuse de cenzură[247]. Pentru a evita restricţiile cenzurii, sunt cunoscute numeroase cazuri de apel la *poşta clandestină*, altă metodă fiind aceea a folosirii numelor şi adreselor unor funcţionari români din Transnistria (cu complicitatea lor bine retribuită). Alternativa oficială era aceea a folosirii formularelor speciale de corespondenţă prin intermediul Crucii Roşii Româneşti.

Începând însă din 1943 (chiar din octombrie 1942 probabil) vor fi introduse restricţii în corespondenţă, ea fiind de acum permisă numai prin intermediul legiunilor de jandarmi din România, care o colectau şi o transmiteau legiunilor de jandarmi din Transnistria, de unde

---

242 Felicia (Steigman) Carmelly - *Shattered! 50 Years of Silence, History and Voices of the Tragedy in Romania and Transnistria,* Special Internet Edition (http:\\www.nizkor.org\hweb\people\c\carmelly-felicia\toc-00.html), accesat 2007.

243 DJHAN, Fond Chestura Poliţiei Deva, Dosar 120/1942, f.47-49.

244 Ibidem: *Nota telefonică nr. 4527S din 4 octombrie 1942 a Poliţiei Reşedinţă Deva.*

245 Martin Pollack va fi evacuat la Slivina; conf. Ordinului D.G.P. nr. 44128S din 23 noiembrie 1942 tatăl lui solicită repatrierea, avizul poliţiei locale fiind favorabil.

246 Ibidem, f.47: *Adresa Inspectoratului Regional Alba-Iulia nr. 35255S din 9 octombrie 1942*: *'binevoiţi a lua măsuri de evacuare în Transnistria prin Legiunile de Jandarmi respective a evreilor din alăturatul tabel, cari s-au sustras de la munca obştească. În executarea măsurilor de plecare şi călătorie, veţi ţine seama de instrucţiunile MSM nr. 68750 din 6 august 1942, nr. 70425 din 15 august şi nr. 71645 din 16 august 1942 ce v'au fost communicate la timp şi care se găsesc la fiecare Prefectură şi Cerc de Recrutare, vezi ordinul nr. 21279S din 6 august, pag. 6-7, pct. c şi g'.*

247 Pentru o vedere de ansamblu a problemei cenzurii corespondenţei, vezi Grecu Dan-Simion, *Cenzura corespondenţei poştale în spaţiul românesc (1914-1946)*, capitol în volumul coord. Marian Petcu, *Cenzura în spaţiul cultural românesc*, Ed. Comunicare.ro, Bucureşti, 2005, pag. 369-415.

aceasta era înmânată destinatarilor. Motivarea acestui act este relevată în Ordinul nr. 220660 din 4 septembrie 1942 al M.S.M. către P.C.M., care preciza: *'M.S.M. a fost sesizat că evreii obişnuiesc să transmită prin corespondenţă ştiri nepermise. Scrisorile care conţin astfel de ştiri scapă uşor de cenzură, pentrucă sunt scrise într-un limbaj convenţional, camuflat într-o formă care nu dă nimic de bănuit. Pentru a împiedeca schimbul ştirilor nepermise pe calea corespondenţei, între evreii din ţară şi cei din Transnistria, M.S.M. a dispus ca evreii din ţară să nu poată face comunicări sau întrebări celor din Transnistria, decât prin oficiile judeţene ale Centralei Evreilor care le va formula colectiv. Apreciem că este necesar să se adopte şi în Transnistria o măsură similară. Vă rugăm să binevoiţi a dispune să se aducă cele de mai sus la cunoştinţa guvernământului Transnistriei - Direcţia P.T.T. - pentru a hotărî măsurile de restricţiune respective'.* Ca urmare, Guvernământul Transnistriei comunică P.C.M. la 29 septembrie 1942 că a dat ordin legiunilor de jandarmi de interzicere a corespondenţei directe între evreii deportaţi şi cei din ţară: *'Comunicările ce au de făcut se vor face de către şeful coloniei prin sectoarele de jandarmi şi acestea le vor trimite lunar în ţară la poliţiile sau legiunile de jandarmi unde se face comunicarea pentru a fi predate destinatarilor prin Centralele judeţene ale evreilor'* [248].

Birourile judeţene ale Centralei Evreilor au căpătat permisiunea de a primi mesaje scurte şi de a le transmite în rezumat, în Transnistria. Centrala Evreilor a impus o taxă de 25 lei pentru fiecare mesaj transmis, deşi majoritatea mesajelor aveau 2-3 rânduri. A existat iniţial o perioadă de oprire completă a comunicaţiilor; ca urmare, în decembrie 1942, Centrala Evreilor atenţiona că nici un mesaj nu fusese primit de peste două luni (deci din octombrie 1942, data prezumtivă de intrare în vigoare a ordinelor amintite mai sus). În ianuarie 1943, Comunitatea încasa câte 0,50 R.K.K.S pentru înscrierea pe tabelele de corespondenţă[249].

În iunie 1943, M.S.M., Guvernământul Transnistriei şi Serviciul Poştal Român au emis directive cuprinse în Circulara nr. 8614 din 16 iunie 1943 a Direcţiei Poştale a Guvernământului Transnistriei. Normele privind corespondenţa evreilor, nu fac decât să repete esenţa actelor emise anterior: *Avem onoarea a vă face cunoscut că, potrivit instrucţiunilor date de M.S.M., Inspectoratul Jandarmi a Transnistriei a luat măsuri ca, corespondenţa dintre evreii aflaţi în Transnistria şi cei din ţară, să se facă numai prin intermediul Legiunilor de Jandarmi din acea provincie şi a poliţiilor din localităţile din ţară. Astfel, corespondenţa tuturor evreilor dintr-un ghetou din Transnistria este rezumată - conform instrucţiunilor - în tabele colective, cari sunt predate Legiunii de Jandarmi. Aici se face cenzurarea textelor şi expedierea la poliţia localităţii de destinaţie, de unde este distribuită prin Comitetul Evreiesc respectiv. Corespondenţa celor din ţară este rezumată fie de Centrala Evreilor din România, fie de Comitetele locale şi expediată prin Poliţia oraşului, direct Legiunii de Jandarmi a localităţii de destinaţie din Transnistria, de unde, după o nouă cenzurare, se distribuie prin Comitetul Evreiesc respectiv. Faţă de cele de mai sus, vă rugăm să binevoiţi a lua măsuri ca poliţiile din capitalele de judeţe, să primească de la Centrala Evreilor din România şi oficiile sale judeţene, tabelele colective cu corespondenţe şi după cenzurare, să le trimită legiunilor de jandarmi respective din Transnistria*[250].

În ceea ce priveşte corespondenţa evreilor hunedoreni, se cunoaşte un model de formulare a adresei însoţitoare a tabelelor colective emise de Centrala Evreilor: *Domnule Chestor. În conformitate cu normele cuprinse în adresele Preşedenţiei Consiliului de Miniştri, Domnul Împuternicit al Guvernului pentru Reglementarea Regimului Evreilor din România nr. 5168 / R.L.D. / 942 şi a Guvernământului General al Transnistriei nr. 26541 / 943, comunicată nouă*

[248] CFER - *Evreii din România..., vol.III/2,*Bucureşti, 1997, pag. 254.
[249] Idem, vol. IV, pag. 215.
[250] DJHAN, Fond Chestura Poliţiei Deva, Dosar 13/1943; Dosar 80/1943, f.41, 45: *Ordinul M.A.I., Direcţia Administraţiei de Stat nr. 17501A din 19 iunie 1943 către Prefecturi.*

prin adresa nr. 8016 / R.D.L. / 943 din 17 aprilie a.c. a Domnului Împuternicit al Guvernului pentru Reglementarea Regimului Evreilor din România privitoare la purtarea corespondenţei între evreii din Ţară şi cei din Transnistria, avem onoare a Vă depune alăturat la prezenta 3 tabele colective cu corespondenţă adresată Comitetelor Evreeşti: Golta, jud. Golta, Olgopol, jud. Balta şi Moghilău, jud. Moghilău, Transnistria şi Vă rugăm să binevoiţi a dispune expedierea lor direct Legiunilor de Jandarmi în raza cărora sunt situate localităţile unde se află Comitetele Evreeşti destinatare mai sus arătate din Transnistria[251]. Până la sfârşitul anului 1943 au mai fost expediate prin Chestura Poliţiei Deva, însoţite de adrese similare, următoarele tabele colective pentru evreii originari din jud. Hunedoara, deportaţi în ghetouri şi lagăre din Transnistria, valoroase şi pentru faptul că oferă o listă a locurilor de evacuare ale acestora:

- cu adresa nr. 2574 din 24 august 1943: 5 tabele destinate ghetourilor Golta, Olgopol, Savrani;
- cu adresa nr. 2632 din 26 august 1943: 2 tabele pentru Golta şi lagărul Vapniarca;
- cu adresa nr. 2758 din 3 septembrie 1943: un tabel pentru lagărul Vapniarca;
- cu adresa nr. 2799 din 8 septembrie 1943: 4 tabele pentru Golta, Olgopol, Sargorod şi Moghilău;
- cu adresa nr. 2910 din 13 septembrie 1943: 3 tabele pentru Golta şi lagărul Vapniarca;
- cu adresa nr. 2975 din 16 septembrie 1943: un tabel pentru lagărul Vapniarca;
- cu adresa nr. 3082 din 23 septembrie 1943: 6 tabele pentru Savrani, Moghilău, Golta şi lagărul Vapniarca;
- cu adresa nr. 3185 din 29 septembrie 1943: un tabel pentru Savrani[252].

Încălcarea regulilor de expediere a corespondenţei evreilor în Transnistria erau cercetate riguros, după cum rezultă din următorul *Proces-Verbal* întocmit la *Haţeg la 28 septembrie 1943: Noi, comisar Şef Oniga Domnosin, Şeful Comisariatului de Poliţie Haţeg, având în vedere adresa 12300 a Legiunii Jandarmi Hunedoara, prin care ni se trimite adresa Legiunii Jandarmi Iampol cu Nr. 1780 din 10 septembrie 1943, cu un plic expediat de evreica Gidali Rozalia, Legiunei de Jandarmi Vapniarca şi corectat Iampol, pentru a se cerceta motivul pentru care evreica nu a expediat plicul prin Legiunea Jandarmi, ci [acesta] a fost pus direct la oficiul poştal […]. Subsemnata Gidali Rozalia, de 24 ani […] declar: logodnicul meu Galandauer Iosif fiind în Transnistria şi aflând dela Dl. Polak din Haţeg modul de corespondare cu fiul său care deasemenea se găseşte în Transnistria, am procedat la fel, adică am pus scrisoarea către logodnicul meu într-un plic cu o cerere către Legiunea Jandarmi Vapniarca şi astfel am expediat-o recomandat, punând-o direct la oficiul poştal Haţeg, însă nu am trimis-o direct logodnicului meu, ci Legiunii de Jandarmi respective. Nu am avut cunoştinţă de dispoziţiunile în vigoare referitor la cenzura scrisorilor ce pleacă în Transnistria decât cele ce mi-a spus evreul Polak din Haţeg, care de asemeni pune scrisorile la Oficiul Poştal Haţeg şi le înaintează Legiunii de Jandarmi din localitatea unde se găseşte fiul său şi de unde [Legiunea] le predă destinatarului şi care [destinatar] scrie tot pe această cale. Nu am avut cunoştinţă deci că trebuie să depun scrisoarea la Legiunea de Jandarmi Hunedoara şi nici nu aş avea posibilitatea de a face aceasta, întrucât Legiunea este în Deva şi subsemnata locuiesc la Haţeg şi astfel fiind evreică nu am dreptul de a mă deplasa*[253].

Acest sistem de transmitere a corespondenţei privind pe evreii deportaţi în Transnistria s-a menţinut până la evacuarea provinciei, în martie 1944.

---

[251] Idem, Dosar 13/1943, f. 127: *Adresa Nr. 2292 din 7 august 1943 a Centralei Evreilor din România, oficiul judeţean Hunedoara către Chestura Poliţiei de Reşedinţă Deva.*
[252] Ibidem, f. 133, 141, 143, 144, 157, 158, 162, 169.
[253] Idem, Dosar 80/1943, f.70.

Capitolul IV – Situaţia etnicilor germani din judeţul Hunedoara.

Pendulând, de voie de nevoie, între voluntariatul în SS şi deportarea în Donbass, etnicii germani din România (*Volksdeutsche* conform terminologiei oficiale) au fost folosiţi ca masă de manevră şi propagandă de regimul nazist, şi au avut de plătit, în mod categorial, fără diferenţieri şi fără milă, un preţ al suferinţei odată instalate în ţară autorităţile de ocupaţie sovietice şi cele comuniste locale româneşti.

Înrolarea etnicilor germani în unităţi SS, 1939-1943.

Problematica înrolării etnicilor germani din România în armata germană (majoritar la unităţile SS) aparţine în cvasi-totalitate ariei Banatului (zona Timişoarei) şi Ardealului (cu predominare în zona Sibiu – Sighişoara – Mediaş – Braşov). După o scurtă privire generală asupra momentelor importante în recrutarea voluntarilor din România, o a doua parte va aduce detaliile privind recrutarea din 1943 în centrele judeţului Hunedoara.

Scurt istoric al recrutărilor

1. Primii voluntari - 1939.

După izbucnirea războiului (septembrie 1939) s-au oferit spontan ca voluntari circa 350 tineri *Volksdeutsche* români, care se găseau la acea dată în Germania ca studenţi sau în curs de formare profesională. Toţi aceştia au primit o instrucţie de bază la Waffen-SS.

2. '1000-Mann Aktion', 1940.

Conform legislaţiei în vigoare, cetăţenii români nu puteau fi membri ai unor armate străine, sub ameninţarea sancţiunilor privind dezertarea. Astfel că, în lipsa unor înţelegeri militare româno-germane, primele acţiuni de recrutare din România a voluntarilor *Volksdeutsche* au avut un caracter semi-clandestin (mascate sub forma invitării ca 'turişti' a unor tineri în Germania, unde aceştia se înrolau), însă tolerat de autorităţile române, întreaga acţiune aflându-se de altfel sub supravegherea organelor de poliţie. În 1940 s-a desfăşurat aşa numita *'Acţiune 1000 oameni'*, direct organizată de biroul SD al *Reichsführerului* Heinrich Himmler şi condusă în România de către Andreas Schmidt, care urmărea să recruteze acest număr de voluntari din România.

Ecouri ale acestei acţiuni s-au regăsit şi pe meleagurile hunedorene: *Până în prezent, în afară de vizitele Dlor Harth Ioan, Fleps Mihai, Dr. Steutzel, etc, în jud. Hunedoara, care sub masca că procedează la o verificare a stării sănătăţii tineretului german îl grupează şi-l selecţionează în vederea formării cadrelor viitorilor piloţi şi paraşutişti, o organizare temeinică în unităţi paramilitare împărţite pe străzi, secţii şi grupe, nu avem a semnala decât în stare embrionară în sectorul Comisariatului de poliţie Petroşani.*

Cu privire însă la recrutarea de tineri, care urmează a fi îmbarcaţi pentru Germania în portul Orşova, am stabilit şi posedăm informaţii precise că prin multe oraşe din Ardeal şi Banat unde sunt centre compacte cu populaţie minoritară germană, tineretul german a fost convins să plece în Germania. În acest sens, informatorul ne redă situaţia din Sebeş-Alba unde […] numeroşi tineri saşi care au recrutat odată cu el [fiul gazdei informatorului, n.a.], *au primit câte 3.000 lei, urmând ca, cu aceşti bani sub formă că vor să viziteze ca turişti Germania, sunt aşteptaţi în Orşova în ziua de 4 iunie a.c. de un vapor care îi va duce în Germania. Ar fi vorba de un prim lot de 3.000-3.500 tineri saşi. Informatorul ne mai relatează că a fost faţă la o discuţie între proprietarul de maşini Schuszter Ernest din Sebeş-Alba şi un tânăr care-l angajase pentru*

transportul mai multor tineri până la Orşova. Cerând lămuriri, Ernest Schuszter i-a spus informatorului, că acel tânăr cu care vorbise face parte dintr-un grup de turişti ce pleacă prin Orşova în Germania, i-a mai spus că scopul real al acestor tineri turişti este de a fi înrolaţi ca aviatori sau paraşutişti în armata germană. În Alba-Iulia, informatorul nostru aflându-se într-un grup cu mai mulţi şefi ai secţiilor de jandarmi din judeţul Alba, a auzit din gura acestora că aproape în fiecare comună sunt 2-3 tineri saşi, cari îşi fac preparativele pentru plecarea în Germania. Tot cu această ocazie a auzit că din Vinţul de Jos pleacă un grup mai numeros de tineri. Dela agentul judiciar Ţipa Ioan din Alba-Iulia a aflat că, delegatul şi îndrumătorul acestor tineri domiciliază în Sibiu şi e bine cunoscut de Poliţia Alba-Iulia. Tuturor acestor tineri li s-a spus că, imediat ce vor sosi în Germania şi vor accepta să intre în cadrele piloţilor sau paraşutiştilor, li se va acorda cetăţenia germană […][254].

Preparativele se vor materializa în final în mai multe transporturi supravegheate şi tolerate de autorităţi: *În seara zilei de 10 iunie 1940 au trecut prin gara Simeria cu trenul personal nr. 2055 către Curtici spre Germania, circa 600 de tineri voluntari saşi, originari din regiunile Mediaş, Sighişoara şi Sibiu. Toţi aceşti tineri posedau paşapoarte obţinute pe baza Convenţiei ce s'a stabilit între Guvernul German şi Român*[255].

Majoritatea acestor voluntari au fost ulterior înrolaţi în *Divizia 2 SS Panzer 'Das Reich'* (cea care a comis teribila crimă de la Oradour-sur-Glane, Normandia, în 1944).

3. Recrutarea bănăţenilor din 1941.

După ocuparea Iugoslaviei de armatele germane (aprilie 1941) acţiunea de recrutare s-a axat în special pe etnicii germani din Banat (în primul rând Banatul sârbesc, trecut sub administraţie germană, dar în secundar şi din Banatul românesc), pentru aceştia creându-se în mod special *Divizia 7 Munte SS 'Prinz Eugen'*, sub comanda lui Arthur Phleps, fost general de vânători de munte în armata română. Au fost recrutaţi atunci circa 3.000 oameni, toţi la Waffen-SS sau la Organizaţia Todt.

Victime pe front au existat în mod inevitabil, inclusiv din rândul etnicilor germani hunedoreni. Este menţionat în documente cazul tânărului puşcaş SS Inocenţiu Klein, înrolat la SS în luna mai 1941 (şi aparţinând de unitatea arondată poştei militare 41940D - aşadar *Compania 3-a* din *Panzergrenadier-Regiment SS Langemark*, Divizia Blindată Grenadieri 'Dar Reich'), căzut la 3 februarie 1943 în timpul luptei de la satul Tisanca (40 km. nord-est Volciansk, regiunea Harkov)[256].

Tinerii ardeleni continuau şi ulterior să se înroleze clandestin, utilizând varii mijloace. Un proces-verbal al poliţiei, consemna astfel pe tânărul sas Schabel Eugen, de 17 ani, din Vulcan (jud. Braşov), găsit la data de 27 ianuarie 1943 clandestin în vagonul poştal german legat de trenul 2005, venind de la Braşov (şi care tranzita judeţul Hunedoara). Acesta *a primit certificat din care rezultă genealogia, ce dovedeşte că e născut din părinţi germani, primit de la preotul comunei Vulcan (toţi tinerii înrolaţi în SS li s-a cerut certificatul). Din Vulcan au plecat mulţi tineri în Germania, înrolaţi (toţi clandestin). Fără paşaport se poate [pleca] cu trenul permisionar german care circulă în fiecare zi de la Arad la Bucureşti*[257].

[254] DJHAN, Fond Prefectura, Dosar 214/1940, f.n: *Adresa Poliţiei Reşedinţă Deva nr. 140 SS din 3 iunie 1940.*
[255] Ibidem: *Adresa Poliţiei de Reşedinţă Deva, Biroul Siguranţă nr. 569 confidenţială din 12 iunie 1940*.
[256] DJHAN, Fond Chestura Poliţiei Deva, Dosar 18/1945, f.n.
[257] Idem, Dosar 30/1942, f.264-266.

În afara acestei acţiuni strict militare, în tot cursul anului 1941 a continuat recrutarea neoficială pentru muncă în Germania (destinată în fapt tot industriei militare), un anumit număr de recrutări trebuiau duse la îndeplinire şi la Deva: *Burglandul din Deva, care avea datoria să recruteze 800 de tineri pentru [muncă în] Germania, n'a reuşit să recruteze decât numai 600. Aceştia au şi plecat în ziua de 11 Nov., îmbarcându-se în Orşova. Recrutarea s'a făcut numai dintre români şi saşi maghiarizaţi, meseriaşi, pentru a urma un curs de specializare de un an la uzinele Hermann Göring. Fiecare va fi retribuit cu suma de lei 70/oră*[258].

4. Recrutarea oficială din vara anului 1943.

În aprilie 1943, în cursul vizitei mareşalului Antonescu în Germania, ministrul de externe german insistă din nou asupra legalizării voluntariatului; tratativele din 13 aprilie 1943 au avut ca rezultat obţinerea acordului mareşalului (care văzuse până la acea dată această cerere ca o încălcare a suveranităţii naţionale). Prima formă a înţelegerii militare româno-germane privind înrolarea voluntarilor *Volksdeutsche* în armata germană a fost difuzată cu *Instrucţiunile M.S.M. nr. 52067 din* ***24 aprilie 1943*** *relative la condiţiunile în care cetăţenii români de origine etnică germană se pot înrola în armata Germană (convenţie între Statul German şi Statul Român)*[259]. Dar la nici o lună de la emiterea lor, ele sunt modificate, devenind în forma finală *Convenţiune între Guvernul Reichului German şi Guvernul Român privitoare la înrolarea în Armata Germană SS a cetăţenilor Români de origine etnică germană din* ***12 mai 1943***. Iată textul selectiv[260]:

Între Guvernul Reichului German şi Guvernul Român s-a convenit ca cetăţenii români de origine etnică germană să se poată înrola în Armata Germană SS, în condiţiile arătate mai jos:

I. Recrutarea.

1. Înrolarea în Armata Germană SS este voluntară pentru cetăţenii români de origine etnică germană, care au îndeplinit vârsta de cel puţin 17 ani la 1 aprilie 1943. Cei ce se vor înrola în Armata Germană SS pe baza convenţiei de faţă îşi vor păstra cetăţenia română cu toate drepturile ce decurg; aceste drepturi le păstrează şi voluntarii care la recrutare, fiind găsiţi inapţi sau care pentru alte motive au fost retrimişi în ţară.
2. Nu se admite înrolarea următoarelor categorii de cetăţeni români de origine etnică germană:

a) ofiţeri şi subofiţeri activi. Ofiţerii şi subofiţerii de rezervă se pot înrola numai cu aprobarea nominală a M.S.M.;
b) ofiţerilor, subofiţerilor, gradaţilor şi trupei, activi sau de rezervă, dela comandamentele, unităţile şi formaţiunile aflate în Taman, Cuban, Crimeea şi litoralul Mării până la Nistru; deasemenea se exceptează şi cei aflaţi la unităţile de marş din Ţară, numai pentru Marile Unităţi din Taman şi Cuban;
c) caporalilor şi sergenţilor activi dela trupele din interior, din contingentul 1942 şi 1943, afară de elevii şcolilor de ofiţeri şi subofiţeri de rezervă;
d) specialiştilor de orice grad din contingentele active – 1942, 1943 şi 1944 – şi anume: reparatori de telefoane, radiotelegrafişti, telemetrişti, altimetrişti, meteorologişti, aruncători-flăcări, ochitori dela tunuri, obuziere, tunuri de infanterie, aruncătoare şi anticare, armurieri, artificieri şi tankişti precum şi toţi din marină şi aeronautică;
e) specialiştilor de orice grad şi vârstă, necesari armatei şi industriei naţionale şi anume: opticieni, chimişti, şoferi, mecanici, electricieni, radiotehnicieni, vulcanizatori şi strungari în fier;
f) veterinarilor şi inginerilor. Dintre medicii umani nu se poate înrola decât un număr de 60 de medici de toate specialităţile, aprobaţi de M.S.M. Numai aceşti 60 de medici vor putea fi folosiţi în serviciul Armatei Germane SS, folosirea lor poate fi făcută deodată sau pe rând în serii, plecarea şi venirea lor în ţară nefiind legată de o dată fixă;
g) mobilizaţilor pentru lucru aparţinând intreprinderilor industriale care interesează înzestrarea Armatei şi economia naţională şi care sunt prevăzute în planul de mobilizarea industriilor. Scutiţilor de

---

[258] Idem, Dosar 16/1941, f.161: *Adresa Poliţiei Deva nr. 2077 din 17 noiembrie 1941*.
[259] În judeţul Hunedoara, aceste instrucţiuni au fost transmise prin *Ordinul Prefecturii nr. 11631 din 26 mai 1943*
[260] DJHAN, Fondul Pretura Plăşii Brad, Dosarul 11/1943, f.n; Convenţia a fost completată ulterior prin *Ordinele M.S.M. nr. 102770 din 22 iunie 1943* şi *nr. 102770 din 28 iunie 1943*.

concentrare-mobilizare dela intreprinderile metalurgice. G.E.G.[261] din România, poate propune M.S.M. anularea mobilizării pentru lucru sau a scutirii pentru unele persoane care nu ar fi absolut necesare, propunând eventual înlocuitori;

3. Cetăţenii români de origine etnică germană care doresc a se înrola în Armata Germană SS se vor prezenta până la 30 mai 1943 la Comisiile de Recrutare ale G.E.G. din România, unde vor depune declaraţii scrise în acest sens şi care vor fi vizate de un delegat al Cercului Teritorial. În declaraţie se va arăta precis că 'de bună voe' se angajează în Armata Germană SS. Guvernul Român garantează că acelora care nu vor să se înroleze nu li se va aplica de nimeni nici o sancţiune. Listele voluntarilor, întocmite astfel de către Comisiile de Recrutare, se vor prezenta la sediul Cercului Teritorial, unde vor fi verificate din punctul de vedere al excepţiunilor prevăzute în prezenta convenţie. Cetăţenii români de origine etnică germană, care se găsesc sub drapel în Armata Română, vor face declaraţiile respective la unităţi.

<u>II. Plecarea din ţară.</u>

Voluntarii predaţi G.E.G. din România vor fi constituiţi în elemente de transport prin grija organizaţiilor respective germane, ei trebuind să părăsească Ţara până la 31 iulie 1943. Aceşti voluntari nu au dreptul să scoată din Ţară decât:

- efectele de îmbrăcăminte şi rufărie cu care sunt îmbrăcaţi plus al doilea rând de rufărie;
- hrana pentru timpul transportului, plus 2 zile după sosirea în Germania;
- nici o altă valută peste aceea prevăzută de convenţiile economice în vigoare.

Obiectele de aur sau bijuteriile sunt de asemeni interzise afară de verighetă şi ceas. Aceleaşi restricţii se aplică şi pentru cei ce se întorc în Reich-ul German din concedii, servicii izolate, etc […]

<u>III. Relaţiunile cu Ţara.</u>

1. Toţi cei înrolaţi în Armata Germană SS, în condiţiile prezentei convenţiuni, nu au dreptul să poarte în România (concedii, servicii izolate) uniforme germane decât pe timpul transportului, la intrarea şi ieşirea din Ţară. Aceleaşi restricţii se aplică şi pentru teritoriile administrate de Statul Român.
2. Nici un cetăţean român de origine etnică germană nu va putea fi întrebuinţat în România şi nici în teritoriile administrate de Statul Român, în formaţiuni militare sau organizaţii politice, administrative şi economice germane.
3. Statul Român nu va acorda nici un fel de indemnizaţie sau despăgubiri familiilor acestor voluntari, pe timpul cât vor presta serviciul în Armata Germană SS. Celor cari vor deveni inapţi pentru muncă precum şi urmaşilor celor decedaţi, Statul Român nu va acorda nici un fel de pensie sau indemnizaţie, toate aceste obligaţiuni rămânând în sarcina Reich-ului German.
4. Toţi cetăţenii români de origine etnică germană care se găsesc în serviciul Reich-ului vor fi supuşi jurisdicţiei române pe timpul cât se vor găsi pe teritoriul român sau pe teritoriile administrate de Statul Român. Cei care vor comite infracţiuni pe teritoriul român sau pe teritoriile administrate de Statul Român, vor fi judecaţi cu precădere şi în caz de condamnare, li se suspendă executarea pedepsei, fiind predaţi autorităţilor militare germane. Ei nu se mai pot întoarce în Ţară decât după terminarea războiului când urmează să execute pedeapsa. Toţi cetăţenii români de origine etnică germană condamnaţi definitiv, care se găsesc în închisori militare şi civile sau la unităţi vor fi puşi la dispoziţia Armatei Germane SS, iar executarea pedepsei este suspendată până după terminarea războiului. Cei care au procese în curs, vor fi judecaţi cu precădere, aplicându-li-se acelaşi regim.
5. Nici un cetăţean român de origine etnică germană angajat în serviciul Reich-ului German nu are dreptul să stea în concediu în România mai mult de 30 zile pe an.

<u>IV. Dispoziţii speciale.</u>

1. Toţi cetăţenii români de origine etnică germană aflaţi actualmente în serviciul Reich-ului German, fiind plecaţi din Ţară cu aprobarea Guvernului Român, se încadrează în dispoziţiile prezentei convenţii.
2. Cetăţenii români de origine etnică germană plecaţi în mod fraudulos din Ţară se încadrează de asemenea în dispoziţiile acestei convenţii, dacă sunt întrebuinţaţi în unităţile Armatei Germane SS şi în industriile sau organizaţiile de război.

Împuternicitul Guvernului Reich-ului German Ministru Plenipotenţiar al Reichului la Bucureşti Manfred Freiherr von Killinger	Împuternicitul Guvernului Român Şeful M.S.M. General I. Şteflea

[261] Grupul Etnic German (*Deutsche Volksgruppe*), şi-a câştigat un statut de semi-autonomie în cadrul statului român la 20 noiembrie 1940, fiind condus de către Andreas Schmidt (ginere al Brigadeführer-ului SS Gottlob Berger, şeful Oficiului Central pentru Cetăţenii Etnici Germani - '*Volksdeutsche Mittelstelle*').

Până la sfârşitul anului 1943, se apreciază că mai mult de 40-60.000 *Volksdeutsche* români s-au înrolat în unităţile SS şi aproximativ 10-15.000 în Organizaţia 'Todt' şi Wehrmacht. Dar recrutări de voluntari s-au făcut şi ulterior, până în vara-toamna anului 1944.

Recrutarea din anul 1943 în judeţul Hunedoara

Recrutările în judeţul Hunedoara s-au desfăşurat în cel puţin 2 faze: **prima recrutare**, a etnicilor germani cu vârste între 18-35 ani, a avut loc între **29 aprilie -3 mai 1943**, fiind urmată de o **a doua recrutare** (în majoritatea centrelor), între **28 - 30 mai 1943**, pentru etnicii germani cu vârste între 35-45 ani. Cel puţin în două centre a fost necesară şi o **a treia recrutare**, între **29 - 30 iunie 1943**, destinată în principiu etnicilor germani din mediul rural. Interesant faptul că multe note informative ale poliţiei (din care sunt redate mai jos extrase doar pentru câteva) reliefează atitudinea diferită a etnicilor germani faţă de recrutare, aceasta fiind de multe ori una de 'lipsă de entuziasm', evident că ne-manifestată public, doar împărtăşită în cercurile de apropiaţi. Dar nici nu ar fi existat în acel an 1943 prea multe motive de entuziasm pentru trimiterea pe front. Astfel la 17 iunie 1943 se evidenţiază că *în scriptele Grupului Etnic German se vede că dintr-un lot de 6.000 tineri plecaţi la începutul războiului în Germania*[262], *azi mai sunt în viaţă sub 2.000*. Nici soarta celor care nu rezistau psihic regimului din SS şi dezertau nu era de invidiat. În iulie 1943, un raport preciza în acest sens: *La Timişoara doi dezertori germani originari din România s-au sinucis în momentul când organele militare s-au prezentat la locuinţele acestora pentru a-i aresta, ştiind că vor fi executaţi. Unul s-a aruncat dela etaj iar al doilea şi-a tăiat gâtul. Cu toate că Salvarea a încercat să dea ajutoare sinucigaşilor, intervenţia a fost interzisă.*

Iată în cele ce urmează câteva detalii ale recrutărilor în principalele centre ale judeţului, aşa cum rezultă din notele informative ale organelor de Poliţie[263].

<u>Deva.</u> Prima recrutare în zilele de **29 - 30 aprilie 1943** (pentru cei născuţi între 1908-1925), la care s-au prezentat 80-90 tineri. A doua recrutare a avut loc la **28 mai 1943**, pentru cei cu vârste cuprinse între 35-45 ani, la care s-au prezentat 80-100 persoane. Starea lor de spirit este *'cam scăzută'* (deoarece *'se tem că vor fi consideraţi străini în Germania şi utilizaţi în prima linie'*).

<u>Petroşani.</u> Prima recrutare în **30 aprilie 1943**, la care s-au prezentat un număr de 170-180 tineri din Valea Jiului, cu vârste cuprinse între 18-35 ani. La a doua recrutare, din **30 mai 1943** au fost numai 2 prezenţi, alături de 2 deţinuţi aduşi din închisoarea Haţeg. O recrutare suplimentară (a treia) a avut loc la **20(21?) iunie 1943**, acum fiind prezenţi 130 tineri din teritoriul rural al Văii Jiului (din care 16 din Lupeni) şi din *Detaşamentul de Lucru Livezeni*. Pe lângă aceştia, au fost recrutate şi 25 fete din Valea Jiului care au cerut să fie trimise la muncă în Germania, dintre acestea 5 au şi plecat în 13 iulie 1943 la Timişoara.

<u>Orăştie.</u> Prima recrutare în acest puternic centru german din judeţ, a avut loc în zilele de **1-2 mai 1943**, prezentându-se 59 saşi din oraşul Orăştie, din care au fost recrutaţi 57 (din care 32 au fost propuşi pentru SS). A doua recrutare (tot pentru teritoriul oraşului Orăştie) a avut loc la **29 mai 1943**, comisia funcţionând la *Hotelul Transilvania*, ocazie cu care s-au prezentat 37 saşi. A treia recrutare (pentru teritoriul rural din jurul Orăştiei) s-a desfăşurat la **22 iunie 1943**, fiind recrutaţi 24 (conform altui document circa 27) saşi din comuna Aurel Vlaicu. Atitudinea populaţiei vârstnice nu era favorabilă acestei acţiuni: *Bătrânii, care de la început au fost contra partidului* [nazist, n.a.] *pentru metodele sale care tindea să elimine pe bătrâni, ca învechiţi în*

---

[262] Majoritatea ca urmare a '1000-Mann Aktion' şi a recrutărilor din 1941, dar şi prin iniţiative individuale ale tinerilor germani.
[263] Toate din Dosarul 15/1943 al Fondului Chestura Poliţiei Deva, DJHAN.

rele, reproşează tineretului că soarta ce-o aşteaptă, singuri şi-au creat-o ca fiind lipsit de experienţă şi impresionat de rezultate trecătoare [se referă evident la atitudinea aventurieră a celor ce s-au oferit voluntari pentru SS, atitudine pentru care majoritatea celor ce s-au întors în România vor plăti greu după război, n.a.][264].

Brad. Comisia de recrutare pentru cei cu vârste între 18-35 ani din teritoriul rural al plăşii Brad a funcţionat la Gurabarza în **30 aprilie 1943**, recrutând 12 tineri din Gurabarza şi 5 din Brad. Documentele poliţiei consemnează şi aici faptul că *'au răspuns cu entuziasm doar cei sub 20 ani, ceilalţi au încercat să se eschiveze'*, deasemenea că *'o condiţie sine qua non pentru soldaţii acestor formaţiuni [SS] e de a nu se mai înapoia la familie până la sfârşitul războiului sau de a-şi duce familia în Germania'*. Este consemnată şi existenţa unui ajutor pentru familii, de circa 5.900 lei lunar, din fondurile puse la dispoziţie de autorităţile germane.

Hunedoara. Prima recrutare a avut loc la **3 aprilie 1943** (probabil 3 mai ?), iar cea de-a doua la **28 mai 1943**, ocazii cu care au fost recrutaţi 13, respectiv 10 saşi pentru SS. Deşi trebuiau recrutaţi doar cei cu vârste cuprinse între 25-35 ani, la Hunedoara au fost recrutaţi toţi cei între 18-42 ani, depăşindu-se stipulaţiile convenţiei.

Haţeg. Prima (şi singura) recrutare a avut loc la **1 mai 1943**. Nu se cunosc alte detalii.

În total, din judeţul Hunedoara au fost recrutaţi **577 etnici germani**, din care au fost în final admişi **373**, iar restul de 204 au fost respinşi de Cercul Teritorial Hunedoara, ca făcând parte din excepţiile prevăzute de Convenţie. Din teritoriul rural al judeţului au fost recrutaţi 356 etnici germani, fiind declaraţi apţi pentru acest serviciu doar 222.

Deşi în Convenţie s-a prevăzut termenul limită de 31 mai 1943, totuşi, după cum s-a văzut mai sus, o a treia serie de recrutări s-a făcut în luna iunie 1943. Rezultatul acestor ultime recrutări era sintetizat la **3 iulie 1943** ca fiind următorul: Petroşani – 15, Deva – 4, Orăştie – 20, Hunedoara – 3, Lupeni – 12, Brad – 2, deci în total 56 etnici germani. La 2 iulie 1941 au plecat din Deva spre Braşov 41 voluntari (probabil cei aprobaţi dintre cei 56 recrutaţi), urmând ca de acolo ei să se îndrepte spre Germania.

În ce priveşte soarta acestor tineri ulterioară recrutării, pot fi desprinse din aceleaşi note informative câteva detalii. Astfel, la 31 mai 1943 a fost organizată o mare slujbă în Sibiu, la care 600 tineri saşi au primit 'Cina cea de taină', urmând să fie trimişi pentru instrucţie la Viena, la trupele SS. La 1 iulie 1943 a trecut prin gara Simeria un tren cu 50 vagoane cu tineri voluntari, venind dinspre Deta spre Viena, urmând să treacă frontiera în Guvernământul General la Gr. Ghica Vodă (Orăşeni, în Bucovina de Nord). Se aprecia că în tren erau în total cca. 1.500 persoane.

---

[264] *Adresa nr. 2511S din 16 iulie 1943 a Poliţiei Orăştie.*

Deportarea etnicilor germani în U.R.S.S., 1945-1955.

Bazinul Donbas (numit astăzi Doneţk) cuprinde pe 60.000 km² o zonă industrială şi o alta minieră, situat în sudul Ucrainei, delimitat de lacul Timleask şi râul Don la sud-est, Marea Azov la sud şi cursul Niprului la est. Este traversat de Doneţ şi în centru se află podişul Donbass, principalul oraş fiind Doneţk (numit până în 1961 Stalino). Aici, în bogatele mine de cărbuni, a fost locul desemnat de pedepsire prin muncă forţată (*'muncă de reconstrucţie'* conform terminologiei oficiale) a etnicilor germani români pentru atitudinea lor 'pro-nazistă' din timpul războiului şi ca o compensare faţă de uriaşele pagube provocate economiei sovietice de Armata Germană în cursul campaniei din Est.

Deportarea (ca iniţiativă strict sovietică) a fost luată în discuţie încă în timpul războiului, la scurt timp după instalarea Armatei Roşii de ocupaţie în România. Liniile generale de executare a deportărilor erau comunicate deja la 4 ianuarie 1945:
1) Toţi bărbaţii, cetăţeni români de origine etnică germană între 17-45 ani sunt internabili;
2) De asemenea toate femeile între 18-30 ani, cetăţene romånce de origine etnică germană;
3) La categoriile de mai sus nu se admite nicio excepţie afară de femeile cari au copii sub 1 an şi de acei care suferă de vreo infirmitate care îi privează de capacitatea de muncă.
4) Toţi acei cari sunt internabili vor avea în mod obligatoriu asupra lor obiectele enumerate în inventarul alăturat [maxim 200 kg.];
5) Începând din ziua de 3 ianuarie 1945, va sosi în fiecare reşedinţă de judeţ, câte un ofiţer sovietic pentru coordonarea operaţiunii a celor internabili. Poliţiile şi toate autorităţile de stat le va da tot concursul solicitat îngrijindu-se în acelaşi timp de perfecta lor ospitalitate ca locuinţă, masă, etc.
6) Toţi cei internabili vor fi predaţi Legiunii de Jandarmi respective, care îi va conduce la locurile de adunare dinainte fixate de către autorităţile Poliţiei şi Jandarmeriei locale. Se va observa ca aceste locuri de adunare să se găsească neapărat lângă o staţie de C.F.R. [...].
10) Toate aceste operaţiuni pregătitoare vor fi terminate în ziua de 9 ianuarie 1945 ora 12 - de la această dată şi oră tot personalul de poliţie şi jandarmerie se va concentra pentru a păşi în comun acord la executarea prezentului ordin[265]*.*

La 6 ianuarie 1945 nota nr. 031 a generalului-locotenent Vinogradov solicită: *În perioada 10-20 ianuarie 1945 vă solicităm să mobilizaţi pentru muncă toţi locuitorii germani apţi de muncă, indiferent de cetăţenia lor. Bărbaţii între 17 la 45, femeile între 18 la 30 ani. Femeile care alăptează copii până la 1 an nu vor fi mobilizate. Cetăţenii mobilizaţi vor fi folosiţi la muncă în conformitate cu instrucţiunile date de Înaltul Comandament. Cei mobilizaţi vor avea asupra lor: îmbrăcăminte de iarnă, bocanci, cămăşi şi lenjerie de pat, cuţit şi furculiţă şi obiecte sanitare şi hrană pentru 15 zile, greutatea totală nedepăşind 20 Kg […] Cetăţenii germani mobilizaţi vor avea dreptul să scrie şi să primească scrisori şi colete poştale.* La 18 ianuarie 1945 această notă devine publică printr-un comunicat dat presei, care se încheie astfel: *Ridicarea are caracter provizoriu, întrucât este vorba de muncă necesară pentru nevoile războiului.*

Cu toate că primul-ministru, Gen. Nicolae Rădescu, se opune la această cerere, şi răspunde în 13 ianuarie 1945 sugerând (în cel mai rău caz) în locul deportării soluţia muncii obligatorii pe teritoriul României, demersurile sunt tardive, fiind puse în faţa faptului împlinit.

---

[265] DJHAN, Fond Chestura Poliţiei Deva, Dosar 103/1945, f.96-97: *Ordinul Inspectoratului Regional Poliţie Timiş nr. 21668S din 4 ianuarie 1945*, care aduce *'preciziuni de executare'* în conformitate cu *Ordinul D.G.P. nr. 32475-S din 3 ianuarie 1945*.

Punerea în practică a deportării la nivel naţional:

În noaptea 10/11 ianuarie 1945 începe arestarea germanilor de pe tot teritoriul ţării (acţiune care practic durează până la sfârşitul lunii): în seara de 10 ianuarie încep arestările la Braşov, germanii sunt strânşi în barăcile de pe şoseaua Sf. Petru, lângă flotila de aviaţie, unde, două zile mai târziu, le vorbeşte un colonel rus[266]. Până la acea dată erau ridicaţi cca. 2.600 germani, alţi 1.400 fiind în curs de ridicare sau de căutare, conform tabelelor. Tot în noaptea de 10/11 ianuarie 1945 încep arestările în Bucureşti, până în 11 ianuarie seara fiind arestate 8.500 persoane, pentru ca în final să fie ridicate din Capitală 15.000 pers. La 12 ianuarie etnicii germani din Bucureşti pleacă din gara Mogoşoaia cu un prim tren de cca. 30 vagoane (cca. 1.000 persoane). În noaptea 12/13 ianuarie încep arestările şi la Sibiu, după ce în 10 sosise în localitate un batalion NKVD. În noaptea 13/14 ianuarie are loc şi arestarea germanilor din Timişoara şi jud. Timiş-Torontal (încheiată la 16 ianuarie). În februarie 1945 o sinteză oficială confirmă arestări şi în Brăila, Olteniţa, Ploieşti, jud. Dâmboviţa, Vlaşca, Slatina, Teleorman, Severin, Reşiţa.

Au existat excepţii oficiale de la ordinele anterioare de ridicare: *3. Excepţiile: Muncitorii din fabrici*[267]*[...] 4. Se mai exceptează: Româncele căsătorite cu germani. Germanele căsătorite cu români. Călugăriţele (surori de caritate) se ridică. 5. Germanii căsătoriţi din Vechiul Regat veniţi în ţară înainte de 1915 şi care au legături de rudenie cu familii cunoscute ? româneşti sau cari au adus în ţară mari servicii întemeind industrii sau case de comerţ cari au produs venituri mari pentru ţară* [...][268]. Constatând că *'Înaltul Comandament Sovietic a luat măsuri să fie ridicaţi şi duşi în locuri unde se simte nevoia de braţe de muncă, cetăţenii de origine etnică germană'*, Preşedenţia Consiliului de Miniştri, temându-se de apetitul sovietic exagerat pentru 'braţe de muncă' care ar putea ajunge până în cadrele Armatei Române, dispune preventiv la 17 ianuarie 1945, exceptarea şi a etnicilor germani aflaţi sub drapel: *nu se vor preda organelor române şi sovietice, ofiţerii, subofiţerii, maiştri militari şi trupă activi, de origine etnică germană, precum şi ofiţerii, subofiţerii, maiştri şi trupa de rezervă de origine etnică germană, aflaşi în prezent concentraţi la unităţile de pe front sau din interior şi care prestează serviciu militar sub arme*[269].

Deportarea etnicilor germani din judeţul Hunedoara.

Situaţia etnicilor germani din raza Poliţiei Deva la data de **7 ianuarie 1945** era următoarea[270]:

Localitate	Bărbaţi 17-45 ani	Femei 18-30 ani	Total
Deva	62	27	89
Lupeni	180	87	267
Petroşani	166	94	260
Haţeg	14	6	20
Hunedoara	13	52	65
Brad	13	9	24 ?
Orăştie	70	52	122
Total judeţ	**570**	**327**	**897**

266 Magazin Istoric, nr. 1(334) / ianuarie 1995, pag. 57
267 Doar cei 'necesari pentru fabrică', ce urmau a fi triaţi de o comisie alcătuită din ofiţeri aliaţi (sovietici), reprezentanţi ai Poliţiei, Jandarmeriei şi delegaţi ai fabricii.
268 DJHAN, Fond Chestura Poliţiei Deva., Dosar 103/1945, f.279: *Ordinul D.G.P. nr. 33224S din 10 ianuarie 1945*, transmis prin *Ordinul Poliţiei reşedinţă Deva nr. 16815S din 12 ianuarie 1945*, urmare a Ordinului nr. 16727S din 9 ianuarie 1945 şi 16747S din ? ianuarie 1945.
269 Idem, Dosar 78/1945, f.23: *Ordinul Preşedenţiei Consiliului de Miniştri nr. 13271 din 17 ianuarie 1945*, transmis cu *Ordinul Comandamentului General de Etape, Secţia II, nr. 24711 din 18 ianuarie 1945*.
270 Idem, Dosar 103/1945, f.226, *Adresa nr. 16665S din 7 ianuarie 1945 a Poliţiei de Reşedinţă Deva către Comandamentul Aliat pentru Aplicarea Convenţiei de Armistiţiu Deva*.

Cu aceaşi ocazie se precizau detaliile tehnice ale *'colectării'*, în sensul că germanii din Deva, Orăştie, Hunedoara şi Brad se vor aduna la Deva într-o cazarmă amenajată special, iar cei din Petroşani, Lupeni, Haţeg vor fi strânşi la Petroşani. Un prim termen pentru aducerea la *'centrele de colectare'* era 15 ianuarie 1945.

Planul de pregătire pentru acţiune în teritorul judeţului era următorul:

> *Zona de Ordine Interioară Petroşani şi subsectoarele menţionate mai jos, vor pune la dispoziţie poliţiilor locale efective după cum se arată mai jos:*
> *1. Zona de Ordine Interioară Petroşani:*
> *a) Poliţia Petroşani - 100 oameni, în plus o gardă fixă la un local ce se va fixa de poliţie.*
> *b) Poliţia Lupeni - 100 oameni.*
> *Aceste efective au fost cerute de Şeful Poliţiei Deva. Dl. Comandant al Zonei, în unire cu şefii poliţiilor poate reduce la strictul necesar, căci aceste efective sunt exagerate. Se va mai prevede şi o gardă în gara Petroşani, pentru siguranţă la o eventuală îmbarcare. Pentru alte nevoi se va folosi şi Batalionul 9 Vânători de Munte.*
> *2. Subsectorul 2 Pază Brad - 20 soldaţi.*
> *3. Subsectorul 3 Pază Hunedoara - 40 soldaţi.*
> *4. Subsectorul 4 Pază Haţeg - 10 soldaţi.*
> *5. Subsectorul 5 Pază Orăştie - 100 soldaţi.*
> *[...] O parte din oameni se vor folosi ca escorte - deci va fi nevoie de hrană*[271].

Operaţiunea va începe Marţi, **16 ianuarie 1945**, orele 5 dimineaţa[272].

Desfăşurarea operaţiunilor în judeţ:

Petroşani: oraşul a fost împărţit de poliție în 12 sectoare pentru recensământ. Germanii urmau a fi trimişi la Centrul de Colectare Petroşani cu ajutorul a 30 soldaţi vânători de munte, împărţiţi pe sectoare. La 16 ianuarie, ora 5 dimineaţa începe operaţiunea care durează toată ziua, adunându-se majoritatea celor înscrişi, a doua zi au rămas cei care nu au fost găsiţi la domiciliu şi s-a trecut la urmărirea celor dispăruţi (deoarece Germanii au aflat de operaţiune, fiind informaţi din alte oraşe, şi *'s-au deplasat în alte localităţi sub diferite pretexte'*). Operaţiunea s-a desfăşurat fără nici un incident[273].

Lupeni: aici au avut loc incidente cu delegatul Comandamentului Sovietic, care nu a vrut să ţină cont de excepţii, astfel că au fost ridicate şi persoane din categoria celor exceptate[274].

Hunedoara: identificarea s-a făcut pe baza arhivei Grupului Etnic German (G.E.G.), cărţilor de imobil sau de la biroul populaţiei. Oraşul a fost împărţit în 8 sectoare conduse de ofiţeri şi agenţi de poliţie. Operaţiunea s-a desfăşurat fără nici o piedică, au fost ridicaţi 112 germani (63 bărbaţi şi 49 femei), predaţi Centrului de adunare Deva. Au fost triaţi şi lăsaţi la domiciliu 10 germani (3 bărbaţi, 7 femei), exceptate 21 persoane (care rămân şi ele la domiciliu). Deşi exceptaţi, au fost ridicaţi cu forţa 3 bărbaţi, căsătoriţi cu romănce. Mai mult, 20 persoane ridicate direct de delegatul (sovietic) al Comisiei de Control pentru Aplicarea Armistiţiului erau sub sau peste limita de vârstă. Au fost notaţi 7 dispăruţi de la domiciliu (5 femei şi 2 bărbaţi), care au fost daţi în urmărire. Un bărbat a fost prins şi dus la Centrul Deva[275].

---

[271] Idem, Dosar 1/1945, *Ordinul Poliţiei de Reşedinţă Deva 16873S din 14 ianuarie 1945.*
[272] Idem, Dosar 103/1945, f.299.
[273] Idem, Dosar 1/1945, f.199.
[274] Ibidem, f.198.
[275] Ibidem , f.197.

<u>Haţeg</u>: identificarea s-a făcut pe baza tabloului din arhiva G.E.G, de asemenea identificări sub pretextul de control a cărţii de imobil, control din punct de vedere al legii chiriaşior, etc. Totuşi, o parte din cei vizaţi au ştiut de operaţiune, deoarece în oraşele Deva, Timişoara şi în trenuri se discută în mod public măsura ordonată. La 16 ianuarie, ora 5, cu 8 gardieni publici, 2 soldaţi, 2 ofiţeri de poliţie şi 2 agenţi s-au ridicat germanii vizaţi, fără opoziţie. Au fost perchiziţionaţi, nu s-au găsit arme, s-a format o coloană de 7 căruţe cu care au fost duşi la Centrul de adunare Petroşani sub pază strictă. În total, au fost ridicaţi 14 germani (8 bărbaţi şi 6 femei). Acţiunea a produs vii nemulţumiri şi nervozitate, afirmându-se în diverse cercuri că germanii nu merită această soartă, în calitate de cetăţeni români. Ridicarea a două femei a dus la discuţii, comentarii, atât la populaţia românească şi evreiască, care regretă măsura, deoarece acestea sunt mame la copii mici şi văduve[276].

<u>Orăştie</u>: începe la 16 ianuarie, ora 5 dimineaţa, în colaborare cu organe ale garnizoanei Orăştie şi în prezenţa organelor militare sovietice. Fără incidente. Tabelele poliţiei (datând din ianuarie 1945) prezentau diferenţe faţă de tabelele sovietice (care sunt alcătuite pe baza recensământului din august 1944)[277].

<u>Brad</u>: Operaţiunea începe la 16 ianuarie, împreună cu organele S.S.I. (Serviciul Secret) din localitate. Cum ridicarea în judeţele Arad şi Timiş s-a desfăşurat în 13 ianuarie, călătorii sosiţi au informat populaţia, astfel că 5 germani au dispărut de la domiciliu. Ulterior, în 17 ianuarie, 2 fete au fost găsite. Majoritatea nu au fugit însă, deoarece *'nu are nici un rost'*[278].

Situaţia internabililor ridicaţi din sectorul Poliţiei Deva se prezenta astfel (dată necunoscută)[279]:

Localitate	**Situaţie provizorie**	**Situaţie definitivă**
Deva	53	...
Brad	15	15
Orăştie	69	69
Haţeg	14	14
Hunedoara	109	109
Petroşani	212	...
Lupeni	177	177
Total	**649**	...

La **18 ianuarie 1945** situaţia germanilor din **oraşul Lupeni** se prezenta după cum urmează: 177 predaţi (132 bărbaţi şi 45 femei); 15 mobilizaţi (bărbaţi, se referă la unităţile de muncă); 3 internaţi în lagăre (bărbaţi), 10 netransportabili (6 bărbaţi şi 4 femei), 3 femei cu copii sub 1 an; 10 plecaţi în alte localităţi (7 bărbaţi, 3 femei); 10 dispăruţi (3 bărbaţi, 7 femei), 10 femei căsătorite cu români. Aşadar, în total, 238 germani din Lupeni[280].

Privind doar pe cetăţenii germani *din urban* predaţi centrelor de strângere, situaţia lor era următoarea la **22 ianuarie 1945**[281], respectiv situaţia sintetică (alcătuită probabil în februarie 1945) a celor efectiv deportaţi[282] (diferenţa se explică mai ales prin excepţiile de la deportare, persoane ridicate şi predate centrelor de strângere, dar care nu au mai plecat în U.R.S.S.):

---

[276] Ibidem , f.196.
[277] Ibidem, f.200.
[278] Ibidem, f.201.
[279] Idem, Dosar 103/1945, f.332.
[280] Idem, Dosar 1/1945, f.4: *Adresa 6109 din 18 ianuarie 1945*.
[281] Ibidem, f.5: *Adresa 16665S din 22 ianuarie 1945*.
[282] Idem, Dosar 78/1945, f.35.

Localitate	Predaţi 22 ianuarie 1945			Deportaţi februarie 1945		
	Bărbaţi	**Femei**	**Total**	**Bărbaţi**	**Femei**	**Total**
Deva	28	30	58	23	22	45
Brad	11	6	17	9	2	11
Haţeg	8	6	14	8	6	14
Hunedoara	62	49	111	60	42	102
Lupeni	149	74	229	145	60	205
Orăştie	43	26	69	23	21	44
Petroşani	120	71	191	118	63	181
TOTAL	421	262	**683**	386	216	**602**

Aceste date pot fi comparate cu o statistică din **13 iulie 1945**, în care erau totalizaţi **611** germani hunedoreni (doar din urban) trimişi la muncă în U.R.S.S., şi anume: Deva - 45, Brad - 12, Haţeg - 14, Hunedoara - 101, Lupeni - 205, Orăştie - 53, Petroşani - 181[283].

De asemenea se poate compara cu statistica etnicilor germani din ***teritoriul urban*** al judeţului, la data de **1 noiembrie 1946**[284]:

Localitate	La 1 noiembrie 1946			Trimişi în U.R.S.S.			M.f.o. în judeţ			
	B	F	T	B	F	T	B	F	T	
Deva	104	136	240	23	22	45	1	-	1	UFH
Petroşani	668	785	1453	118	63	181	-	-	-[285]	
Haţeg	31	57	88	9	6	15	-	-	-[286]	
Orăştie	279	304	583	32	20	52	3	-	3	UFH
Hunedoara	122	173	295	40	27	67	-	-	-	
Brad	21	34	55	7	3	10	-	-	-	
Lupeni	339	324	653	124	63	187	5	-	5	SAR Petroşani (mina Lupeni)
Total	**1564**	**1813**	**3367**	**353**	**204**	**557**	**9**	**-**	**9**	

Cazuri individuale de întoarcere din U.R.S.S. pentru diferite motive (medicale sau de altă natură) se cunosc încă din toamna / iarna 1945, cu o creştere pentru anii 1946-1947. În judeţul Hunedoara, de exemplu, până la **6 octombrie 1948** s-au întors 319 din cei **1.488 deportaţi**, aşadar 21,4% dintre cei deportaţi la 16 ianuarie 1945. Întoarcerea deportaţilor se făcea prin mai multe puncte de tranzit (cel mai frecvent prin centrul de triere Focşani /1948/ sau prin Germania, mai rar prin Sighet sau Iaşi). Întoarcerea prin Germania nu era lipsită de suprize, în noiembrie 1947 se consemna faptul că *o parte din saşii care au fost duşi la munca în U.R.S.S. în prezent se află în Germania în zona sovietică. Aici se prezintă comisiilor de repatriere însă dacă nu au acte nu li se face repatrierea*[287]. Între documentele din arhiva hunedoreană se regăseşte şi declaraţia unei femei care, gravidă, pleacă din Donbass la 15 septembrie 1946 în zona sovietică din Germania (Frankfurt a/Oder), apoi la Berlin. Împiedicată să se repatrieze, ajunge în iulie 1947 la Passau (în zona Anglo-Americană), unde este nevoită să aştepte încă un an până ce, în final, se va întoarce în România ilegal prin Ungaria[288].

În decembrie 1947 este notată revenirea unui etnic german din Hunedoara, iar la 30 ianuarie 1948 sunt 8 care revin în comuna Pui[289] şi alţi 90 germani întorşi din U.R.S.S. în Valea Jiului[290],

[283] Idem, Dosar 88/1945, f.43.
[284] Idem, Dosar 2/1946, f.13?: *Tabel Poliția Reşedință Deva* cu situaţia Germanilor în teritoriul urban Hunedoara la 1 noiembrie 1946.
[285] 2 mobilizaţi la Detaşamentul Lucru Timişoara (cf. *Adresa nr. 7660 Sig din 23 noiembrie 1946* a Comisariatului Petroşani), f.127.
[286] 1 femeie la lucru la Timişoara (cf. *Adresa Comisariatului Poliție Haţeg*), f.128.
[287] Idem, Dosar 129/1947: *Notă informativă a Inspectoratului Siguranţă Sibiu nr. 5434S din 11 noiembrie 1947.*
[288] Idem, Dosar 4/1949.
[289] Idem, Dosar 142/1947: *Adresa Postului Jandarmi Pui nr. 665 din 30 ianuarie 1948.*

şi 8 reveniţi la domiciliile lor din comuna Pui. În iulie 1948, 9 germani din Orăştie s-au întors din U.R.S.S.[291]. Situaţia germanilor care au fost duşi la munca de folos obştesc în U.R.S.S. înapoiaţi în ţară în întreg judeţul Hunedoara până la începutul lunii **octombrie 1948** este următoarea[292]:

	Bărbaţi		**Femei**		**Total**	
	Deportaţi	**Întorşi**	**Deportate**	**Întoarse**	**Deportaţi**	**Întorşi**
Zona Orăştie	32	5	21	4	53	9
Zona Hunedoara	60	22	41	14	101	36
Zona Petroşani	181	51	66	20	247	71
Oraşul Brad	9	4	1	-	10	4
Zona Lupeni	174	47	71	25	245	72
Judeţ (numai din urban)	484	72	268	37	752	109
Judeţ (total)	973	216	515	103	**1.488**	**319**

Iată şi o altă situaţie a cetăţenilor români de origine germană mobilizaţi la muncă în U.R.S.S. şi întorşi în Valea Jiului până la **10 aprilie 1948**, respectiv **14 august 1948**[293]:

Teritoriu urban şi rural	**Etnici germani**						**Alte naţionalităţi**						**Diferenţe în +**		
	10.4.1948			**14.8.1948**			**10.4.1948**			**14.8.1948**					
	B	**F**	**T**	**B**	**F**	**T**	**B**	**F**	**T**	**B**	**F**	**T**	**B**	**F**	**T**
Petroşani	51	22	73	55	22	77	-	-	-	-	1	1	4	1	5
Lonea	-	-	-	23	9	32	-	-	-	1	-	1	23	9	33
Petrila	16	4	20	18	7	25	-	-	-	-	-	-	2	3	5
Livezeni	3	3	6	3	3	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Iscroni	-	1	1	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Aninoasa	8	1	9	8	1	9	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Baru Mare	5	1	6	5	1	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Total	**83**	**32**	**115**	**112**	**44**	**156**	**-**	**-**	**-**	**1**	**1**	**2**	**30**	**13**	**43**

Pe lângă deportaţi, mai erau consemnaţi 2 prizonieri (de război) din Lupeni eliberaţi la 22 septembrie 1948 din Arhangelsk şi Catâc (Cotâc?)[294] şi mulţi germani (prizonieri de război) întorşi în Valea Jiului la 13-15 octombrie 1948, menţionându-se cu aceeaşi ocazie câteva lagăre unde fuseseră deţinuţi hunedorenii: 29, 7430/11, 182/1, 846, 7220/2 şi un lagăr din Stalingrad[295].

Statistică la nivel naţional: În darea de seamă a întâlnirii Comisiei Aliate de Control din **14 februarie 1945**, numărul celor deportaţi este estimat la 69.000 (cifra iniţială fiind de 80.000, dar 11.000 germani au fost exceptaţi în urma unui raport al Guvernului Român). În raportul Inspetoratului General al Jandarmeriei din aceeaşi zi, figurează 64.419 persoane înscrise pe liste în vederea deportării. La această dată erau deja deportaţi 46.540. Li se adăugau etnicii germani exceptaţi (11.924), dispăruţi (3.604), decedaţi (12) sau care şi-au schimbat domiciliul (2.339). Aceeaşi cifră de **46.540** rezultă şi dintr-un alt raport din 12 noiembrie 1945. O anchetă demografică din 15 august 1949 evidenţiază cifra de **70.148 deportaţi**. Alte surse afirmă existenţa a cel puţin 80.000 deportaţi.

---

[290] Idem, Dosar 39/1948.
[291] Idem, Dosar 78/1948.
[292] Idem, Dosar 109/1948: *Adresa Biroului Siguranţă Orăştie nr. 627 din 4 octombrie 1947*; *Adresa Biroului Siguranţă Hunedoara nr. 784 din 4 octombrie 1947; Adresa Biroului Siguranţă Petroşani nr. 685S din 4 octombrie 1947; Adresa Biroului Siguranţă Brad nr. 655 din 3 octombrie 1947; Adresa Biroului Siguranţă Lupeni nr. 689 din 4 octombrie 1947; Adresa Legiunii Jandarmi Hunedoara nr. 1811 din 4 octombrie 1947; Radiogramă sector siguranţă Hunedoara nr. 835 din 6 octombrie 1947.*
[293] DJHAN, Fond Comisariat Poliţie Petroşani, Dosar 1/1948, f.5: *Anexă la Adresa nr. 1058S din 14 august 1948 a Biroului Siguranţă Petroşani.*
[294] DJHAN, Fond Chestura Poliţiei Deva, Dosar 102/1948.
[295] Idem, Dosar 4/1949.

Destinaţia tuturor acestor civili deportaţi a fost bazinul Donbass, unde, atât bărbaţii cât şi femeile au fost obligaţi să muncească în mine de cărbuni, uzine, fabrici, ferme agricole, etc. Condiţiile de muncă şi de viaţă au variat forte mult, de la acceptabile până la foarte dure, exterminatoare. Lagărele de muncă au fost nou-înfiinţate în jurul *Complexelor de lagăre* (CL, sau administraţii de lagăre) pentru prizonieri de război pre-existente din bazinul Donbass. Fiecare CL subordona între 4 şi 50 lagăre de prizonieri diferite, dintre care unul sau mai multe erau batalioane de muncă pentru deportaţi. Fiecărui batalion de muncă i s-a atribuit un număr de ordine de 4 cifre, între 1000 şi 1999. Deportaţii din Valea Jiului au ajuns în mare parte în ***Lagărul 1031 Dzerjinsk***[296]. Pe lângă aceste lagăre de muncă (înfiinţate în 1945 anume pentru deportaţi), unii dintre deportaţi au ajuns şi în lagăre obişnuite de prizonieri, astfel de exemplu, în vara anului 1947, mai multe transporturi de saşi au ajuns la lagărul de prizonieri 29 din CL Karaganda 7099 (deci lagărul 7099/29).

Au existat şi peste 10.000 persoane exceptate de la deportare. În aprilie se menţiona că, deoarece cu prilejul deportărilor dintre 10-30 ianuarie 1945 se constatase că un mare număr de germani au fost exceptaţi, M.A.I. a dispus în aceeaşi zi, verificarea pe teren a motivelor acestor exceptări: *Întrucât cu prilejul organizării formaţiunilor de muncă trimise în U.R.S.S. între 10 şi 30 ianuarie 1945 s'a constatat că au fost exceptaţi un număr mare de cetăţeni români de origine etnică germană şi există indicii temeinice că nu toate exceptările s-au făcut cu respectarea dispoziţiilor date, Ministerul de Interne cu Ordinul nr. 278 Cabinet din 12 aprilie 1945 ordonă o riguroasă verificare pe teren a acestor exceptări de către o comisiune mixtă [...]. Toţi exceptaţii prin fraude sau abuz vor fi predaţi imediat Cercului Teritorial pentru a fi încadraţi în batalioane de muncă create în interiorul ţării*[297].

Zvonuri privind revenirea deportaţilor sunt consemnate spre sfâşitul anului 1947: *În ultimul timp au sosit şi s'au primit de către familiile saşilor din oraşele şi satele populaţiei săseşti o serie de scrisori sosite din Rusia, trimise de saşii aflaţi în detaşamente de muncă. În aceste scrisori se anunţă că în curând saşii din Rusia vor veni acasă, o parte dintre ei deja sunt în drum spre Germania, iar din Germania vor veni în România. Rusia, pentru că s'au purtat şi au muncit bine le-a iertat 3 ani din pedeapsă, astfel vor fi eliberaţi şi vor veni acasă. Un sas, de loc natal din com. Cincşor, jud. Făgăraş, comandant al unui detaşament de muncă din Rusia, a trimis acasă o scrisoare prin care scrie că saşii din Rusia vor veni acasă şi că dna Ana Pauker, împreună cu autorităţile statului Rusesc au iertat saşilor 3 ani de muncă drept pedeapsă, conform condiţiilor de armistiţiu. Această scrisoare a ajuns prin mijloace necunoscute în posesia Consistoriului săsesc din Sibiu. Consistoriul săsesc a multiplicat această scrisoare redactând în acelaşi timp o circulară adresată bisericilor săseşti, dispunând ca preoţii saşi să oficieze slujbe religioase în biserică, împlinindu-se 3 ani dela plecarea saşilor din România în Rusia. În mod secret preoţii au oficiat slujbe şi au difuzat scrisoarea venită din Rusia*[298].

La nivel naţional, până în anii 1948-1949 s-au întors din U.R.S.S. de la munca de reconstrucţie cca. **40.000** etnici germani, cifră dată şi de recensământul din 1948 şi de un raport al M.A.I. din 1951. Diferenţa între cei plecaţi şi cei întorşi se explică prin faptul că mulţi germani au plecat direct în Germania, s-au stabilit în U.R.S.S. sau au decedat (cca 1.200) în timpul deportării. În anul 1949 se desfiinţează lagărele de muncă forţată ale germanilor din U.R.S.S..

---

[296] Amintiri legate de acest lagăr, vezi la Edith Oravecz - *Ţarcul morţii*, Ed. Vascoremo Comp., Brăila 1996.

[297] Ibidem, f.6-7: *Ordinul circular nr. 1795S din 12 aprilie 1945, de la Directorul Poliţiei de Siguranţă către Inspectoratele regionale de poliţie*.

[298] Idem, Dosar 129/1947: *Notă informativă a Inspectoratului Regional Siguranţă Sibiu nr. 11093S din 7 februarie 1948.*

Detaşamente de muncă obligatorie pentru germani, 1945-1948.

Soarta etnicilor germani începând cu anul 1945 a fost marcată de două mari evenimente funeste: marea deportare în Donbass-ul sovietic din ianuarie 1945 (vezi mai sus), care a fost dublată de o continuă acţiune de internare în lagăre (Târgu Jiu, Caracal, etc) a celor suspecţi din punctul de vedere al Convenţiei de Armistiţiu: foşti membri ai SS, ai grupărilor germane din România, ş.a.m.d. (vezi mai jos). Dar nici cei care au scăpat acestor trieri n-au avut prea mult timp de linişte, fiind de această dată folosiţi pentru *muncă obligatorie* în interiorul României de către autorităţile române (pe modelul deja încercat cu etnicii evrei în anii 1940-1944, vezi mai sus). Această triere era astfel conceptualizată în luna iunie 1946: *1) Germanii foşti în armatele inamice vor fi predaţi cercurilor teritoriale pentru internarea în lagărele de prizonieri de război. 2) Germanii de origine care au părăsit ţara benevol se vor interna în lagăr. 3) Germanii de origine care au părăsit ţara forţaţi şi care îndeplinesc condiţiile pentru munca de folos obştesc vor fi predaţi CT*[299].

Fără îndoială au existat diferenţe semnificative între soarta etnicilor germani care au încăput pe mâinile sovieticilor (fiind supuşi unui regim implacabil de muncă forţată) şi cei care au fost daţi în grija unor autorităţi represive locale (poliţie, jandarmerie) ce erau la rândul lor programate pentru desfiinţare, restructurare şi epurare şi dovedeau de multe ori o lipsă totală de entuziasm, ducând întreaga operaţiune în eşec şi derizoriu.

Încă de la **1 decembrie 1944** a fost emis *Ordinul nr. 32132 al MAI* prin care s-au fixat modalităţile de punere în aplicare a internării etnicilor germani în lagăre de muncă din România. Curând se iau primele măsuri practice pentru organizarea unor detaşamente de muncă (exterioare), similare probabil, în intenţie, celor organizate pentru evrei în perioada anilor 1941-1944. Primul pas în acest sens este făcut prin încadrarea etnicilor germani în detaşamentele (mai ales de muncă C.F.R.) deja existente: *Comisia Aliată de Control din România a cerut Preşedenţiei Consiliului de Miniştri, prin adresa Nr. A/192 din 19.II.1945, ca toţi germanii civili şi militari cari s'au ascuns şi sustras dela mobilizarea pentru lucru în U.R.S.S., să fie mobilizaţi prin organizarea unor batalioane de lucru în interiorul ţării. Ca urmare, M.A.I. a dat dispoziţiuni Direcţiunii Generale a Poliţiei, Prefecturei Poliţiei Capitalei şi Inspectoratului general al Jandarmeriei, cu Ordinul nr. 15458 din 23 februarie 1945, ca mobilizarea pentru lucru a cetăţenilor români de origine etnică germană să se facă de către organele poliţieneşti pe teritoriul urban şi organele jandarmeriei pe teritoriul rural. Organizarea pe batalioane sau colonii de lucru s'a lăsat în sarcina Comandamentului General al Teritoriului, prin Cercurile Teritoriale […] Drept criteriu de mobilizare s'a stabilit vârsta de 17-45 ani pentru bărbaţi şi 18-30 ani pentru femei. În vederea organizării batalioanelor de lucru pentru bărbaţi, M.S.M., Comandamentul General al Teritoriului, a dat dispoziţii Corpurilor Teritoriale, cu ordinul nr. 79842 din 28 februarie 1945, în sensul ca cei mobilizaţi, în vârstă de 17-45 ani să fie încadraţi în formaţiuni de muncă şi utilizaţi la detaşamentele existente în ţară, pentru executarea lucrărilor de căi ferate, drumuri, poduri, etc. Aceste detaşamente funcţionează sub controlul direct al M.S.M. Pentru organizarea unităţilor de lucru a femeilor germane, M.S.M., Comandamentul General al Teritoriului, a dat ordinul nr. 786033 din 20 martie 1945 către Corpurile Teritoriale, stabilind ca aceste unităţi, formate din femeile care vor fi predate Cercurilor Teritoriale de către organele poliţieneşti şi de jandarmerie, să fie puse la dispoziţia autorităţilor de Stat care au nevoie de întrebuinţarea lor la diferite lucrări, prin prefecturile de judeţ. Unităţile, cu efective de 50-100 femei, vor fi utilizate la lucrări de cale ferată, întreţineri de drumuri, spitale, fabrici, lucrarea câmpului, etc*[300].

---

[299] Idem, Dosar 88/1945, f.30: *Ordinul Inspectoratului Poliţie Timişoara nr.4616-S din 13 iunie 1945* ('în conformitate cu ordinul DGP nr. 8917-S din 4 iunie).
[300] *Ordinul circular al M.A.I. nr. 34376 din 29 martie 1945*

După cum s-a văzut, destinaţi acestor detaşamente de *muncă obligatorie* (sau *muncă de război*) erau în primul rând etnicii germani care nu au fost deportaţi în U.R.S.S.; în acest sens, o situaţie releva un total de **10.528 etnici germani** care au fost **exceptaţi** în ianuarie 1945 de către Inspectoratul General al Jandarmeriei şi care erau acum toţi teoretic 'mobilizabili' pentru muncă.

În martie 1945 au fost prevăzute activităţi specifice pentru *organizarea şi utilizarea detaşamentelor de lucru pentru femeile germane care intră în condiţiile date de vârstă, stabilite de P.C.M.*; planul era ca acestea să desfăşoare activităţi la munci agricole, căi ferate, întreţinere de drumuri, în spitale, fabrici. Femeile germane vor trebui să fie predate de poliţie şi jandarmerie către Corpurile 2, 4, 6, 7 Teritoriale şi Corpul 5 Armată. *Unităţile de femei vor fi puse la dispoziţia autorităţilor de stat care au nevoie de întrebuinţarea lor la lucru, prin Prefecturile de judeţ [...] Prefecturile să hotărască folosinţa lor în cadrul nevoilor de lucru ale instituţiilor de stat şi particulare (fabrici) şi să comunice acestea corpurilor teritoriale. Deasemenea vă rugăm a stabili regimul de lucru şi modalităţile de plată*[301].

Dar primul pas organizatoric al înfiinţării Detaşamentelor speciale pe lângă Inspectoratele de poliţie, formate numai din etnici germani (aleşi dintre cei prevăzuţi de articolele corespunzătoare ale Convenţiei de Armistiţiu), vine de abia după alte câteva luni: *Vă facem cunoscut că dl. Ministru al Afacerilor Interne a hotărât ca până la data de 1 August a.c., să înfiinţeze pe lângă inspectoratele de poliţie 10 Detaşamente de muncă şi unul pe lângă Poliţia Prefecturii Capitalei, formate din cetăţeni români de origine germană, bărbaţi dela vârsta de 17-45 ani şi femei dela 18 la 30 ani. În primul rând se vor recruta germanii întorşi recent în Ţară. La recrutarea acestora se vor excepta şi excepţiunile prevăzute în ordinul M.A.I. nr. 15458 din 13 februarie 1945, transmis cu ordinul nr. 39176-S. Fiecare Detaşament va fi format din 1.000 bărbaţi şi 50 femei, care se vor ocupa cu prepararea hranei, îngrijirea lingeriei, etc. Inspectoratul Regional de Poliţie Oradea va înfiinţa 5 Detaşamente, Inspectoratul de poliţie Timişoara va înfiinţa 3 Detaşamente şi Prefectura Capitalei va înfiinţa un detaşament. Inspectoratele de Poliţie Cluj şi Târgu-Mureş vor strânge şi vor trimite oameni, în grupuri de 50-100 oameni Inspectoratului de Poliţie Sibiu. Oamenii de pe teritoriul rural vor fi adunaţi de către jandarmi şi vor fi trimişi Inspectoratelor de Poliţie din regiunea respectivă, pentru completarea Detaşamentelor menţionate mai sus […] Paza fiecărui detaşament de muncă se va face de un pluton format din 2 ofiţeri, 2 subofiţeri şi 40 oameni înarmaţi, care vor fi puşi la dispoziţie de către Cercurile Teritoriale respective. Pentru repartizarea acestor plutoane, M.A.I. a intervenit pe lângă Ministerul de Război. Germanii strânşi pentru formarea detaşamentelor se vor hrăni pe cont propriu până în momentul când vor primi ordine dela serviciul Lagărelor pentru repartizarea lor la muncă şi când întreţinerea şi cazarea lor va cădea în sarcina instituţiilor sau întreprinderilor pentru care vor lucra*[302].

Nici până în toamna anului 1945 organizarea acestor detaşamente nu era încă finalizată: *Comisia Aliată de Control [Sovietică] din România cu adresa nr. 192/1945 a cerut M.A.I. să întrebuinţeze la munca în interiorul ţării pe toţi minoritarii germani bărbaţi în vârstă de 17-45 ani şi femei între 18-30 ani […]. 3. Operaţiunea de recrutare şi trimiterea în Detaşamente de muncă a minoritarilor germani din circumscripţia dvs. trebuie continuată până în momentul când toţi minoritarii germani bărbaţi şi femei sunt repartizaţi în Detaşamente de muncă [exterioare] sau la lucrul de folos obştesc [local]. În detaşamentele compuse din bărbaţi vor fi*

---

301 Chestura, Dosar 88/1945, f.12-14: *Ordinul telegrafic al Comandamentului. General al Teritoriului nr. 786033 din 20 martie 1945; Ordinul M.S.M nr. 78033 din 21 martie 1945*, trimis în copie Prefecturii Hunedoara prin *Ordinul Inspectoratului Poliţie Timiş nr. 594S din 13 aprilie 1945*, urmare a Ordinului aceluiaşi *nr. 26290S din 22 februarie 1945* şi în conformitate cu Ordinul aceluiaşi *nr. 43480S din 29 martie 1945*.

302 *Ordinul Direcţiei Generale a Poliţiei 15777-S din 19 iulie 1945* trimis către Inspectoratele de Poliţie Oradea, Timişoara, Tg. Mureş, Sibiu, Prefectura Poliţiei Capitalei.

repartizate şi câte 50 femei la un efectiv de 500 bărbaţi, restul de femei urmând a fi repartizate la spitale sau alte munci de folos obştesc[303].

Au existat însă şi obişnuitele excepţii de la mobilizare; o categorie, deja greu încercată, este iertată de munca obligatorie în scurt timp: *Încadrarea în detaşamente de muncă a foştilor prizonieri etnici germani din U.R.S.S. se amână fără termen*[304]. Urmează apoi clerul de origine germană: *toţi călugării, călugăriţele precum şi toţi preoţii romano-catolici de origine germană sunt scutiţi de prestarea muncii de folos obştesc. Aceştia sunt deci exceptaţi dela măsurile luate prin Ordinul nr. 21668S din 4 martie 1946 şi ordinele ulterioare cu privire la prestarea muncii de folos obştesc în folosul ţării*[305]. În mod logic, nu mai puteau fi mobilizaţi cei care deja erau încadraţi în detaşamentele de lucru ale C.F.R. (ce aparţineau de armată): *Nu se ridică pentru alte munci de folos obştesc, germanii care prestează efectiv munca la C.F.R.*[306].

Hunedoreni în detaşamente de muncă obligatorie din alte judeţe

Până la sfârşitul anului 1945, în judeţul Hunedoara nu au existat detaşamente de muncă obligatorie, atfel încât etnicii germani localnici au fost trimişi în alte judeţe, în primul rând la detaşamentele C.F.R. existente încă din timpul războiului sau la detaşamentele organizate începând cu 1 august 1945 pe lângă Inspectoratul de Poliţie Timişoara.

Până în aprilie 1946 doar 23 etnici germani hunedoreni fuseseră mobilizaţi, după cum rezultă din următoarea situaţie statistică[307]:

	Mobilizabili existenţi			**Mobilizaţi până la 1.4.1946**			**Scutiţi**		
	B	**F**	**T**	**B**	**F**	**T**	**B**	**F**	**T**
Poliţia Deva	11	5	16	2		2	9	5	14
Comis. Brad	4	2	6	1		1	3	2	5
Comis. Haţeg	1		1		1	1			
Comis. Hunedoara	2	11	13		2	2		11	11
Comis. Lupeni	14	17	31	9		9		17	17
Comis. Orăştie	13	7	20	5		5	8	7	15
Comis. Petroşani	15	2	17	5		5	10	2	12
Total urban	**60**	**44**	**104**	**22**	**1**	**23**	**30**	**44**	**74**

În mai 1945, destinaţia principală era ***Detaşamentul C.F.R. Roşiorii de Vede***: *cetăţenii români de origine etnică germană care se desconcentrează precum şi acei ce au fost la detaşamente de lucru şi sunt în prezent la domiciliu, cu sau fără acte legale, să fie ridicaţi şi trimişi la Cercul Teritorial Hunedoara, spre a fi constituiţi în detaşament de lucru pentru Roşiorii de Vede, unde urmează a fi transportaţi cât mai curând*[308]. La **12 iulie 1945** se raporta că bărbaţii germani au fost trimişi la Detaşamentul C.F.R. Roşiorii de Vede, iar femeile din judeţ au fost date Prefecturii[309].

303 Idem, Dosar 88/1945, f.81: *Ordinul D.G.P., Direcţia Centrelor de Internare nr.10279S din 2 noiembrie 1945*
304 Idem, Dosar 86/1945, f.66: *Ordinul Inspectoratului Regional de Poliţie Timiş nr. 11817 din 3 decembrie 1945.*
305 Idem, Dosar 2/1946, f.5: *Notă telefonică nr. 56S din 2 aprilie 1946 a Inspectoratului Regional Poliţie Timişoara* 'în conformitate cu Ordinul D.G.P. nr. 16509 din 27 martie 1946'.
306 Ibidem: în conformitate *cu Ordinele D.G.P. nr. 1401 din 18 iunie 1946 şi nr. 1963 din 25 iunie 1946* către Direcţia Generală C.F.R.
307 Ibidem, f.14: *Poliţia de Reşedinţă Deva nr. 159S din 12 aprilie 1946 către Inspectoratul Regional Poliţie Timişoara*: Tabel cu situaţia mobilizării pentru munca de folos obştesc a germanilor din jud. Hunedoara.
308 Idem, Dosar 88/945, f.26: *Ordinul MSM nr. 51645 din 18 mai 1945*, comunicat cu *Adresa Cercului Teritorial. Hunedoara nr. 41788 din 9 iunie 1945* şi *Adresa Prefecturii Hunedoara nr. 8283 din 11 iunie 1945*.
309 Ibidem, f.40. Se reaminteşte şi faptul că în judeţ nu există Detaşamente de muncă.

După **1 august 1945**, data înfiinţării ***Detaşamentului de Lucru Timişoara***, Cercul Teritorial Hunedoara nu a mai repartizat alţi germani pentru munca de folos obștesc la unităţile C.F.R., în schimb sunt trimişi pentru lucru la Timişoara. Astfel, sunt trimişi *'foştii SS-işti, prizonieri în U.R.S.S.'* Loch Ernest (la 3 august, 'cu foi de drum') şi Dauterman Iacob (3 octombrie 1945), ca şi Klintz Francisc (1 iulie 1945) fost plecat la muncă în Germania[310].

Astfel că cel mai mare număr de etnici germani hunedoreni se găsea în toamna 1945 la *Detaşamentul de Muncă pentru Germani* de pe lângă Inspectoratul de Poliţie Timişoara (cu sediul în Piaţa Huniade nr. 2, localul Notre-Dame). Acesta era alcătuit din bărbaţi, femeile fiind trimise la m.f.o pe lângă instituţiile publice din Timişoara. Înfiinţat la 1 august, aici trebuiau să meargă la muncă *'toţi germanii, atât cei plecaţi benevol cât şi cei plecaţi cu forţa [în Germania]. Cei ce nu îndeplinesc condiţiile de vârstă, se vor lăsa la vatră*[311]. Câteva zile mai târziu, numărul internabililor creşte, aici trebuind să fie încadraţi şi *'cetăţenii români de origine etnică germană care au făcut parte din formaţiile SS'*[312]. În perioada 1 iunie 1945 - 22 martie 1946 au fost trimişi la Timişoara 30 germani (încadraţi în Detaşamentul Inspectoratului de Poliţie) iar între 12 ianuarie 1945 - 15 ianuarie 1946 alţi doi germani au fost trimişi la munca de folos obștesc la Camera Agricolă Timişoara[313].

Etnici germani hunedoreni erau repartizaţi şi la cealaltă unitate de muncă organizată de Inspectoratul Timiş, ***Detaşamentul de Lucru Anina*** (care exista în septembrie 1945), dar date statistice nu se cunosc.

La data de **19 noiembrie 1945**, repartizarea pentru muncă de folos obștesc a germanilor hunedoreni era următoarea (în total 27 etnici germani):

- **Detaşamentul de Lucru Timişoara**: 13 bărbaţi (2 - Deva, 4 - Lupeni, 3 - Orăştie, 4 - Petroşani), 1 femeie din Haţeg;
- **Prefectura Hunedoara**: 3 femei din Petroşani.
- **Primăria Deva**: 3 femei din Deva.
- **Primăria Orăştie**: 1 femeie din Orăştie.
- **Societatea 'T.N.C.' Lupeni**: 1 bărbat din Lupeni.
- **Minele Lupeni (Societatea Petroşani):** 1 bărbat din Lupeni

În afara acestora mai existau etnici germani încorporaţi anterior datei de 1 august 1945 în unităţi de muncă C.F.R. (ale armatei): la *Detaşamentul 65 C.F.R. Câmpia Turzii*: 2 bărbaţi (câte unul din Brad și Orăştie), iar la *Detaşamentul 5 C.F.R. Roşiorii de Vede,* 2 bărbaţi din Petroşani[314].

Începând cu anul 1946, germanii hunedoreni nu mai sunt trimişi în alte judeţe: *din județul Hunedoara nu au mai fost trimişi Germani la detaşamente de muncă din anul 1945. Din cei trimişi, în prezent nici unul nu mai prestează muncă, deoarece între timp parte au dispărut, parte au fost lăsaţi liberi. Pe teritoriul rural, Legiunea de Jandarmi nu are nici o evidenţă a*

[310] DJHAN, Fond Comisariatul de Poliţie Petroşani, Dosar 28/1947, f.70, 72: *Notă telefonică nr. 477 I din 2 octombrie 1945 a Poliției Deva către Comisariatul Petroșani*, respectiv *Notă telefonică nr. 3043 din 31 iulie 1945 a Poliției Deva către Comisariatul Petroșani*. O notă din Dosarul 1/1948 afirmă că din Petroşani ar mai fi fost trimişi germani la muncă în Timişoara (1946) şi Anina (aprilie 1946), cu toate că la acea dată existau Detașamente de lucru pe Valea Jiului.

[311] DJHAN, Fond Chestura Poliţiei Deva, Dosar 88/1945, f.60: *Ordinul Inspectoratului Poliţie Timiş nr. 6978 din 2 august 1945*, în conformitate cu *Ordinul D.G.P. nr. 17235S din 1 august 1945*.

[312] Ibidem, f.62: *Ordinul Inspectoratului Poliţie Timişora nr. 6923S din 7 august 1945*, în conformitate cu Ordinul D.G.P. nr. 17530S din 3 august 1945; DJHAN, Fond Comisariatul de Poliţie Petroşani, Dosar 28/1947, f.68: *Adresa Poliției Reşedinţă Deva către Comisariate, 3403 S din 8 august 1945*, în conformitate cu acelaşi Ordin.

[313] Idem, Dosar 66/1946, f.47: Tabel din 20 august 1946 al Poliţiei Deva cu germanii aflaţi la muncă de folos obștesc la alte detașamente.

[314] Idem, Dosar 88/1945, f.88-89.

germanilor care au fost trimişi la detaşamente de lucru, însă în prezent nici un German de pe teritoriul rural nu mai prestează muncă în vreun detaşament[315]. Din judeţ, este notată Bigwald Gizela, din Haţeg, trimisă la Timişoara în detaşament la 22 septembrie 1945. Alţii au fost trimişi tot la Timişoara, întorşi în 1946-1947, atât prin desfiinţarea detaşamentului cât şi prin evadare.

De remarcat faptul că etnicii germani hunedoreni nu au fost trimişi decât în foarte mică măsură în detaşamentele de muncă înfiinţate în judeţ, după cum am văzut mai sus într-o situaţie statistică a germanilor de la data de 1 noiembrie 1946, doar 4 bărbaţi (1 din Deva şi 3 din Orăştie) lucrau la Uzina de Fier Hunedoara şi 5 la SAR Lupeni, mina Petroşani (toţi din Lupeni).

Spre deosebire de Detaşamentele organizate pe lângă Inspectoratele de Poliţie (care cuprindeau etnici germani doar din aria de competenţă a acelor Inspectorate), aria de 'recrutare' a muncitorilor aduşi în ***Detaşamentele hunedorene*** cuprinde practic întreg Ardealul (şi chiar părţi din zona Vâlcei), astfel încât se pare că organizarea acestora are la bază reglementări diferite de cele de mai sus, ele fiind văzute ca unităţi de muncă de interes regional.

Detaşamentul de la Uzina de Fier Hunedoara

(octombrie 1945 – aprilie 1948…)

Primul detaşament (cel mai mare şi cu cea mai îndelungată funcţionare) din judeţul Hunedoara a fost cel organizat pe lângă *Uzina de Fier Hunedoara* (**U.F.H.**), ulterior (din toamna 1947) *Intreprinderea Metalurgică de Stat* (**I.M.S.**). Prima menţiune a înfiinţării acestuia, cu 170 oameni, există din **octombrie 1945**: *Urmare a raportului nostru nr. 4957S din 11 octombrie 1945 raportăm că cei 170 germani sosiţi la Hunedoara, fac parte din categoria celor care s'au retras odată cu trupele germane în retragere. Unii dintre ei au lucrat în Germania, iar alţii au fost căzuţi sub ocupaţia Anglo-Americană, au fost trimişi în ţară cu paşapoarte în stare de libertate iar la graniţă au fost repartizaţi şi internaţi în lagărul din Oradea Mare*[316]*. La Hunedoara au fost trimişi direct Uzinei, de către Inspectoratul Regional de Poliţie Oradea, cu nr. 9835 din 7 octombrie 1945, în baza Ordinului D.G.P. nr. 15771/945. În uzină lucrează fiecare la specialitatea sa, gratuit, în schimb Uzina se îngrijeşte de cazarea şi hrana lor. Au voie a primi şi trimite corespondenţă la părinţi şi rude şi pot fi vizitaţi la ore fixe de aceştia. Populaţia din Hunedoara poate să-i ajute cu îmbrăcăminte şi alimente*[317].

Curând este solicitată o suplimentare de muncitori: *La Ordinul Dvs. telefonic nr. 5649 din 4 noiembrie 1945 raportăm luând contact cu U.F.H., acesta ne comunică că mai are nevoie de 60 bărbaţi germani pentru lucru în uzină, de femei nu are nevoie. În prezent paza Germanilor aflaţi în sector se face de către garda Divizionului 4 Tunuri Munte rămas în localitate. U.F.H. va trimite un delegat la D.G.P. cu contractul în vederea stabilirii condiţiilor de muncă şi salarizare a acestor muncitori*[318].

Pentru cele 9 luni ulterioare nu se cunosc date exacte de organizare, până la **26 august 1946**, când dintr-un tabel rezultă că aici se găseau 74 bărbaţi şi 54 femei, proveniţi din întreaga ţară, trimişi de către lagărele Oradea şi Turnu Măgurele, de către diverse poliţii din ţară (Bucureşti, Câmpulung Moldovenesc, Rădăuţi) sau de Legiunea Jandarmi Vâlcea. Date statistice pentru lunile iulie 1946 – mai 1947 pot fi desprinse şi din tabelul - anexă de la finalul lucrării.

---

[315] Idem, Dosar 142/1947, f.51: *Radiogramă Serviciul Siguranță Hunedoara nr. 3676S din 19 martie 1948* către Inspectoratul Regional Siguranță Sibiu.

[316] Mare lagăr de tranzit pentru cei prevăzuţi de Convenţia de Armistiţiu.

[317] *Nota telefonică nr. 5317S din 24 octombrie 1945 a Poliției Deva* către Inspectoratul Regional de Poliţie Timişoara.

[318] *Adresa Comisariatului de Poliţie Hunedoara nr. 3272 din 5 noiembrie 1945* către Poliţia Deva

Organizarea acestor detaşamente (cel puţin pe planul local al judeţului Hunedoara) a fost deficitară, după cum se va vedea mai jos şi din alte documente, iată un semnal: *Germanii trimişi la aceste detaşament de muncă [U.F.H.] sunt înaintaţi de diferite poliţii şi legiuni de jandarmi direct uzinei, fără a mai înştiinţa Comisariatul de poliţie Hunedoara, pentru care fapt ne e imposibil de a le ţine o evidenţă precisă, pentru care fapt uzina este în măsură a răspunde de aceştia. Rugăm a dispune şi a interveni locului în drept pentru a se institui o gardă serioasă pentru păzirea acestora cum şi organe care să facă evidenţa precisă a lor, în care scop să se asigure un imobil expres pentru adăpostirea acestora, nu cum se face acum, fiecare domiciliază în oraş, iar după orele de muncă, sunt liberi a circula prin oraş. Aceste măsuri sunt absolut necesare, pentru a evita în viitor astfel de dezertări fără rost* (era vorba printre alţii, de 10 germani din Cisnădie care au dezertat la 3 septembrie 1946, ulterior au revenit o parte, iar ceilalţi s-au integrat în muncă la Cisnădie, fără ca cineva să ia măsuri contra lor)[319].

În **septembrie 1946** se găseau aici 54 femei (54 existente anterior + 1 sosită în această lună - 1 fugită) şi 82 bărbaţi (74 existenţi anterior + 27 sosiţi în septembrie - 15 fugiţi - 1 inapt - 1 eliberat - 1 repartizat la alte întreprinderi - 1 internat în clinică)[320]. O altă situaţie sintetică la nivelul lunii **octombrie 1946**, reiterează aceleaşi aspecte: cazarea în oraş, desele dezertări, lipsa posibilităţii de pedepsire şi de evidenţă a muncitorilor:

1) *Cazarea germanilor repartizaţi pentru muncă obligatorie la Uzinele de Fier ale Statului din Hunedoara se face în prezent într'un imobil, situat în imediata apropiere a uzinei. Acest imobil este însă insuficient, [faţă de] numărul mare de germani repartizaţi la muncă, de unde cei mai înstăriţi locuiesc în oraş cu chirie.*
2) *În baza Ordinului D.G.P., Serviciul Detașamente Muncă nr. 3835S din 30 septembrie 1946, a dispus că germanii care prestează munca de folos obştesc, pot fi angajaţi ca muncitori, cu condiţia să presteze munca efectiv în uzină, aşa că această categorie de germani sunt trataţi la fel ca şi restul muncitorilor dela uzină, având aceleaşi drepturi şi obligaţii, ca atare având dreptul a locui în oraş.*
3) *În prezent la Uzinele U.F.H. lucrează efectiv la muncă un număr de 54 femei şi 93 bărbaţi*[321].

De remarcat că majoritatea germanilor repartizaţi tocmai din cauza lipsei de pază dezertează zilnic dela muncă. Chiar dacă sunt readuşi la uzină, dezertează din nou, întrucât nu există vreo măsură de pedepsire contra lor. Tocmai datorită acestui fapt, nici o evidenţă precisă a acestora nu se poate ţine[322].

În **octombrie 1946** sosesc 16 germani din diverse localităţi, pentru ca în **noiembrie 1946**, cei 100 germani sosţi la U.F.H. să fie mai ales din judeţele Arad şi Timiş. La **17 martie 1947** se găseau aici 48 bărbaţi şi 44 femei din toată ţara (mulţi aflaţi la m.o. încă din octombrie 1945!). Pentru situaţia din **aprilie-mai 1947** vezi Anexa 1, iar situaţia din luna **iulie 1947** este sintetizată astfel: *Bărbaţi 67, plus 4 sosiţi în august – total 71, dintre care 7 dezertori, au rămas în lucru 64. Femei 40, în cursul lunii august nu a sosit nici una, dezertori nu sunt, căsătorite cu români şi eliberate din lagăr 2, au rămas în lucru 38*[323]. La **18 octombrie 1947** erau 64 bărbaţi (din care 1 lăsat la domiciliu ca bolnav, 4 dezertori) şi 35 femei (3 dezertoare)[324]. La **18 decembrie 1947** există 33 femei (+ 3 dezertoare): 22 din satele judeţului Năsăud, 10 din judeţul Mureş, 1 din Câmpulung (toate din zona rurală)[325]. Cândva în anul 1947 existau în detaşament 14 etnici

[319] Idem, Dosar 2/1946, f.99: *Nota telefonică a Poliţiei Deva nr. 3743S din 4 septembrie 1946*
[320] Idem, Dosar 66/1946.
[321] 82 bărbaţi existenţi anterior + 16 sosiţi în octombrie 1946 - 4 fugiţi - 1 eliberat = 93 care *lucrează efectiv*.
[322] Idem, Dosar 2/1946, f.109: *Adresa Poliţiei Deva nr. 4459S din 28 octombrie 1946,* răspuns la adresa nr. 9820S din 17 octombrie 1946 a Inspectoratului Regional Poliţie Sibiu.
[323] Idem, Dosar 57/1946, f.n: Adresa *Biroului Siguranţei Hunedoara nr. 1587S din 19 august 1947.*
[324] Ibidem: *Adresa Serviciului Siguranţă Deva nr. 361S din 18 octombrie 1947.*
[325] Ibidem.

germani originari din judeţul Suceava (repatriaţi în 1940, internaţi în lagăr - probabil în 1944, plasaţi la domiciliu în 1945) şi 6 din alte judeţe, care doreau să se repatrieze în Germania (majoritatea în zona americană, mai puţini în zona sovietică)[326].

În **ianuarie 1948** este rândul sibienilor să ia calea detaşamentului din Hunedoara; iată cum este fixat acest moment: *La I.M.S. Hunedoara, în zilele de 17 şi 18 l.c., au sosit un număr de 85 persoane, toţi germani SS-işti aduşi dela Chestura Sibiu. După sosirea acestora în Hunedoara, organele administrative ale întreprinderii au procedat la cazarea lor în cabanele moldovenilor, li s'a dat posibilitatea să facă baie, după care s'a trecut la vizita medicală, găsindu-se inapţi de serviciu un număr de 12 persoane. Din punct de vedere profesional, o parte sunt muncitori calificaţi cu meserii diferite, iar o parte funcţionari tehnici în administrativ, faţă de care direcţiunea I.M.S.-ului intenţionează a-i folosi la Biroul de* [...indescifrabil] *şi Desen iar cei calificaţi în producţie*[327]. Aceeaşi lună aduce o sporire considerabilă a numărului celor din detaşament: *În raza acestui serviciu de siguranţă [Deva], există un singur detaşament de muncă la I.M.S. Hunedoara, cu un număr de 231 germani, cari prestează muncă. Din aceştia, 18 evadaţi, 1 concediu medical şi un încorporat*[328].

La începutul lunii **februarie 1948** situaţia exactă a numărului şi provenienţei germanilor din Detaşamentul I.M.S. era următoarea: din **Sibiu**: aduşi 150, fugiţi 49, bolnavi respinşi 16, existenţi 85; din **Timişoara**: aduşi 89, fugiţi 31, existenţi 58; din **Arad**: aduşi 68, fugiţi 40, existenţi 28; din **Braşov**: aduşi 2, prezenţi 2[329].

Observaţii asupra motivului numeroaselor dezertări (care nu puteau sau, mai degrabă, nu se încerca a fi descurajate de către organele Poliţiei, încă 'necomunizate'): *Starea de spirit a germanilor dela detaşamentul de muncă Hunedoara, este nemulţumită pentru următoarele considerente: Aceşti germani când au fost aduşi pentru munca obligatorie au fost ridicaţi dela casele lor de autorităţi fără a le spune unde merg şi nici nu i'a lăsat să-şi ia haine şi schimburi necesare. Din lipsă de îmbrăcăminte şi schimburi […] o parte din germani neputând suporta frigul au început să evadeze din detaşament*[330]. Un tabel cu germanii dezertori în perioada 23 ianuarie - 16 martie 1948 dela Detaşamentul de Muncă I.M.S. Hunedoara, conţine numele a 47 persoane, din care 44 din Sibiu şi 3 din Cisnădie[331].

Date ulterioare despre acest detaşament de muncă nu sunt cunoscute, dar se pare, printre altele, că au fost destul de mulţi germani 'mobilizaţi' care au ajuns să-şi facă un rost în oraşul Hunedoara şi s-au stabilit în final aici.

Detaşamentul de la S.A.R. Petroşani
(mai 1946 – iulie 1947…).

Pe Valea Jiului au funcţionat mai multe detaşamente de muncă pentru germani. Cel mai mare a fost cel organizat pe lângă minele S.A.R. Petroşani.

Se pare că primii germani au sosit aici cândva înaintea lunii **mai 1946**, după cum rezultă dintr-o notă a Poliţiei Deva: *Suntem mereu sesizaţi de faptul că saşii şi şvabii bogaţi din ţara noastră*

---

[326] Idem, Dosar 56/1947, f.14: Tabel cu germanii care doresc repatrierea (prin centrul Oradea Mare).
[327] Idem, Dosar 142 / 1947, f.n.: *Adresa Biroului Siguranţei Hunedoara nr. 1420S din 19 ianuarie 1948,* către Serviciul Siguranţă Deva
[328] Ibidem: *Radiograma Poliţiei Deva din 30 ianuarie 1948 către Inspectoratul Siguranţei Sibiu*
[329] Idem, Dosar 39/1948, f.n.: *Nota 1420 din 2 februarie 1948 a Biroului Siguranţei Hunedoara* privind germanii aduşi la muncă obligatorie.
[330] Idem, Dosar 142 / 1947, f.44: *Adresa Serviciului Siguranţei Deva nr. 3406S din 8 martie 1948* către Inspectoratul Siguranţă Sibiu.
[331] Ibidem, f.59: Tabel.

reuşesc să se sustragă muncii de folos obştesc, plătind pentru aceste 'aranjamente' sume fantastice, în schimb cei săraci şi desigur cu vină mult mai mică decât primii, sunt trimişi la muncă. Organele poliţieneşti contribuie la această stare de lucruri, eliberând acte prin care germanii se transformă peste noapte în evrei, unguri, cehi, etc […] La începutul lui Mai [1946] au fost trimişi la minele din Petroşani vreo 400 şvabi din cei 800 chemaţi să se prezinte, jumate din ei deci au reuşit să se sustragă. Această metodă, care a devenit o sursă de îmbogăţire este practicată la Timişoara pe scară întinsă, atât de Inspectoratul de Poliţie, Chestura de Poliţie şi chiar de posturile de jandarmi din comunele şvăbeşti[332].

La **19 august 1946** se găseau la Petroşani 46 bărbaţi prezenţi şi 40 dezertori daţi în urmărire. La **16 octombrie 1946** se găseau aici 66 bărbaţi (din care 10 dezertori), raportat la situaţia din 18 septembrie când erau 76 bărbaţi (din care 11 dezertori)[333]. La **20 mai 1947** se aflau aici 21 bărbaţi (vezi şi tabelul din Anexă pentru alte date statistice lunare), cifră la care Poliţia Deva comentează: *S.A.R. Petroşani, ne având lagăre păzite pentru cei veniţi la muncă obligatorie, toţi aceştia au dezertat după câteva zile dela sosire, iar parte din ei s-au angajat ca lucrători, obţinând astfel o salarizare egală şi drepturi egale cu ceilalţi muncitori obişnuiţi. S.A.R. Petroşani a înaintat un memoriu M.A.I. arătând că nu are lagăr cu pază şi ca atare să nu i se mai trimită germani pentru munca obligatorie*[334].

Evadările sistematice au dus astfel la desfiinţarea practică a acestui detaşament de la S.A.R. Petroşani, situaţia la **29 ianuarie 1948** fiind următoarea:

1) *În raza noastră avem un singur detaşament de muncă împărţit în 2 sectoare*[335].
2) *Numărul oamenilor din acest detaşament a fost iniţial 280, dar actualmente nu mai există nici unul până nu vin alţi oameni trimişi pentru muncă.*
3) *Nu există în alte întreprinderi sau instituţii germani din această categorie.*
4) *Repartizări individuale nu s'au făcut.*

Din cauza măsurilor incomplete ce se iau cu privire la formare detaşamentelor de muncă, aceste detaşamente sunt inexistente după 2, 3 zile dela înfiinţare, deoarece toţi oamenii pleacă acasă din lipsă de pază[336].

Detaşamentul C.F.R. de la Livezeni
(februarie – 28 martie 1948).

Reînfiinţarea unui detaşament de lucru pentru germani pe Valea Jiului va avea loc în **ianuarie 1948**, fiind destinat de această dată lucrărilor C.F.R. ce se executau la linia Bumbeşti - Livezeni. Autorităţile locale sunt anunţate de sosirea unui lot important de germani: *Urmare a ordinului Inspectoratului Regional de Siguranţă Sibiu nr. 9414 din 5 ianuarie 1948 cu onoare vi se face cunoscut că, în conformitate cu ordinul Direcţiei Generale a Siguranţei, Serviciul Detaşamentelor de Muncă nr. 3158S din [28 ianuarie] 1947, urmează ca C.F.R., Serviciul Flotant Construcţii LS Petroşani să primească dela Inspectoratul Jandarmi Sibiu, prin legiunile de Jandarmi din subordine, un număr de 300 muncitori germani, recrutaţi de jandarmi, în cadrul muncii obligatorii*[337]*. În scopul pazei şi siguranţei detaşamentului, s'a solicitat*

---

[332] Idem, Dosar 2/1946, f.77: 'Notă'
[333] Idem, Dosar 66/1946, f.36: Tabel alcătuit de Comisariatul de Poliţie Petroşani.
[334] Idem, Dosar 57/1947: *Nota Poliţiei de Reşedinţă Deva nr. 125S din 21 iunie 1947.*
[335] Se referă probabil la sectoarele Petroşani şi Lupeni.
[336] Idem, Dosar 142/1947: *Adresa Biroului de Siguranţă Petroşani nr. 1306 S din 29 ianuarie 1948*, trimisă ca răspuns la Ordinul telefonic nr. 10970 din 29 ianuarie 1948 de la Inspectoratul Regional Siguranţă Sibiu prin care, în conformitate cu ordinul Direcţiei Siguranţei Statului, Serviciul Detaşamentelor de Muncă nr. 3436S din 29 ianuarie 1948, se cere o situaţie a detaşamentelor de muncă din teritoriu.
[337] Ibidem: *Adresa Serviciului Siguranţei Judeţene Hunedoara nr. 2376 din 16 ianuarie 1948*, către Biroul Siguranţei Petroşani.

Inspectoratului Jandarmi Sibiu să pună la dispoziţia acelui detaşament o gardă compusă din 22 jandarmi, împărţită cu efectivele la tunelul Dâlma, Lespezi şi Murga. Oamenii vor fi trataţi conform Convenţiei între D.9 C.F.R. şi M.A.I., Direcția Siguranţei Statului, Detașamente Muncă[338].

Detaşamentul era format la acea dată doar pe hârtie: *Până în prezent nu s'a format detaşamentul de lucru a cetăţenilor români de origine germană ce ni s'a semnalat de către Dvs cu ordinul 2880 / 3.2.a.c. De asemenea raportăm că nici paza specificată în ordin nu s'a format până în prezent*[339].

De abia la sfârşitul lunii **februarie 1948** soseşte paza: *Azi s'a prezentat la detașamentul de muncă Livezeni-Petroşani garda compusă din 19 jandarmi sub comanda Plot. Maj. Stanca Ioan […] Are sub supraveghere la detaşamentul de muncă un număr de 16 saşi până în prezent, deoarece la sosirea sa cu garda numai aceşti saşi au mai rămas* <u>*restul au dezertat*</u> [pasaj şters în original, se referă la faptul că restul efectivului dezertase deja anterior sosirii gărzii, n.a.][340].

Cu puţin timp înainte de desfiinţare, existau alţi 61 germani la *Detașamentul C.F.R. Livezeni*, toţi din județul Târnava Mare (unul singur din Sibiu-Guşteriţa). Data trimiterilor acestora la muncă erau: 22 ianuarie 1948, 3, 6, 19, respectiv 29 februarie 1948, 10-20 martie 1948[341]. După ce la 23 martie 1948, 3 saşi din jud. Târnava Mare (originari din Şeica Mare şi Petriş) evadează din detaşament, semnalele unei dezertări în masă devin alarmante: *Postul Jandarmi C.F.R. Livezeni cu adresa nr. 105/948 ne semnalează următoarele: toţi saşii dela detașamentul de muncă [C.F.R.] Livezeni intenţionează să fugă în zilele de 26, 27, 28 motivând că ei au paştele. Şeful postului de Jandarmi C.F.R. Livezeni au raportat cazul Inspectoratului Regional de Siguranţă Sibiu, însă până în prezent nu a primit nici un răspuns. Secţia LS 2 Livezeni şi cu Inspecţia C.F.R. Petroşani cu adresa nr. 1410 din 17 martie 1948 au cerut să se ridice cu data de 15 martie a.c., saşii – ce se mai află la lucru pe şantier deoarece nu le mai trebuie şi nu au nici locuinţe pentru ei, totodată motivând că pentru lucru primesc tineri U.T.M. dela 4.000-5.000 tineri*[342]*. Totodată şi saşii cer că dacă de Paştele lor nu li se dă drumul, ei vor fugi. Şeful Postului raportează că el nu poate să facă siguranţă acestor saşi deoarece nu sunt la loc şes şi nu este un lagăr ca să meargă cu toţii la un loc, ci saşii sunt împărţiţi la lucru câte 5 la un loc – iar alţii în altă parte şi el nu poate face paza aşa cum ar trebui*[343].

Acesta a însemnat într-adevăr sfârşitul scurtei existenţe a 'detaşamentului': *Detașamentul de Muncă dela Livezeni-Bumbeşti s'a desfiinţat pe data de 23 Martie a.c., prin învoirea care s'a dat de Direcţia LS germanilor de a pleca la domiciliu, dându-le şi foi de drum pentru dus, iar până în prezent nu s'au mai înapoiat*[344]. Confirmarea acestui fapt vine la mijlocul lunii aprilie: *…în raza acestui birou de siguranţă nu mai avem detaşamente de muncă, întrucât detaşamentul de muncă de la Construcţia liniei C.F.R. Livezeni-Bumbeşti pe data de 28 III a.c. a fost desfiinţat, iar la data de 1 aprilie 1948 garda care era de pază la acel detaşament a plecat la unitatea sa*[345].

---

338 Ibidem: *Adresa Inspectoratului Regional de Siguranţă Sibiu nr. 2880 din 3 februarie 1948*, către Serviciul Siguranţei Deva

339 Ibidem: *Adresa Biroului Siguranţei Petroşani nr. 1318 din 4 februarie 1948*

340 Ibidem: *Radiograma Serviciului Siguranţei nr. 3083 din 18 februarie 1948* către Inspectoratul Siguranţei Sibiu.

341 Ibidem, f.62-63; Acelaşi şi în: Fond Comisariat Poliţie Petroşani, Dosar 1/1948, f.54: *Tabel nominal* al germanilor de la Detaşamentul de Muncă Livezeni - Bumbeşti.

342 Este vorba despre primii participanţi la 'Şantierul naţional al tineretului Bumbeşti - Livezeni'.

343 Ibidem, f.58: *Adresa Biroului Siguranţei Petroşani nr.1667S din 24 martie 1948 către Siguranța Deva.*

344 Ibidem, f.61: *Adresa Serviciului Siguranţei Deva nr.3782S din 30 martie 1948.*

345 DJHAN, Fond Comis. Poliţie Petroşani, Dosar 1/1948: *Adresa Biroului Siguranţei Petroşani 1616S din 13 aprilie 1948.*

(Mini)- Detaşamentul de la SAR Lupeni

(…noiembrie 1945 – 1947…).

Repartizări individuale la cele două mine din Lupeni: ***S.A.R. 'TNC' Lupeni*** (mangal) şi ***S.A.R. Petroşani - Lupeni*** (cărbuni) sunt cunoscute încă din noiembrie 1945. Nici după această dată nu se poate vorbi de un detaşament în adevăratul înţeles al cuvântului, din moment ce efectivul acestuia se cifra, în cea mai mare parte a timpului, la 5 persoane (vezi Anexa, cu o intrare la 1 august 1945 şi patru la 10 ianuarie 1946, toţi localnici din Lupeni). De altfel delimitarea între *S.A.R. Petroşani* (mina Lupeni) şi *S.A.R. Lupeni* nu se poate face întotdeauna clar în documente. Astfel se specifică faptul că la **1 martie 1946** au fost returnaţi 18 dezertori, fugiţi de la Lupeni (toţi din judeţele Braşov, Făgăraş, Târnava Mare), dar e probabil să fie vorba în acest caz de Detaşamentul Petroşani. În mai 1947 efectivul era de 9 persoane (cei 5 localnici şi 4 din Cluj), pentru ca la 18 octombrie 1947 să apară iarăşi numai aceiaşi 5 germani localnici din Lupeni.

Detaşamentul de la Uzina Titan Nădrag Călan

(iulie 1947 – ianuarie 1948…).

Spre deosebire de Lupeni, la Călan a existat un detaşament bine conturat, dar care apare foarte puţin în documente, având probabil şi o existenţă scurtă. Prima menţiune este făcută într-o notă din 25 iulie 1947: *Sosesc la Uzinele Călan '50 germani SS' proveniţi din lagărul Oradea Mare, repartizaţi pentru muncă. Paza germanilor proveniţi din lagăre şi trimişi la muncă, la diferite întreprinderi, se face de Jandarmi*. Pentru ca a doua (şi ultima menţiune) să apară la sfârşitul lunii ianuarie 1948: *La uzina Călan [există] un detaşament de 50 germani, din care 38 transferaţi la Uzina Ferdinand şi 3 la Călan. Din aceştia, 6 evadaţi, 2 concediu medical, 1 la tribunal Timişoara pentru a fi judecat*[346].

Se pare astfel că majoritatea efectivului Detaşamentului a fost transferat în judeţul Caraş, la Ferdinand (Oţelu Roşu).

--oo0oo--

După anul 1948 nu mai există date privind organizarea unor astfel de detaşamente, care, după cum s-a văzut, au fost de altfel o experienţă în mare parte ratată (din punctul de vedere al autorităţilor, evident !), lipsind aparatul de pază şi represiune necesar. Persistenţa detaşamentului din Hunedoara a fost un caz izolat şi s-a datorat mai mult cointeresării de către Uzina de Fier a lucrătorilor germani. După înfiinţarea Securităţii şi a noii structuri represive, începând din anul 1949, astfel de unităţi disciplinare 'blânde' nu au mai convenit luptei de clasă acerbe care a fost declanşată de P.M.R., apărând astfel, pe lângă specializarea penitenciarelor pentru 'politici', şi noile unităţi şi colonii de muncă ale Canalului, Deltei Dunării, ş.a.m.d. Detaşamentele de muncă sunt deci o verigă intermediară între lagărele de internare (desfiinţate în general prin 1946) şi lagărele de muncă înfiinţate începând din 1949

[346] DJHAN, Fond Chestura Poliţie Deva, Dosar 142/1947: Adresă din 25 iulie 1947 a Serviciului Siguranţă Hunedoara, respectiv Radiogramă din 30 ianuarie 1948 către Inspectoratul Siguranţă Sibiu.

<u>Anexa</u>:

Tabel sintetizator privind situaţia tuturor germanilor din sectorul Poliţiei Deva, repartizaţi la muncă obligatorie (în detaşamente exterioare şi la lucru de folos obştesc pe plan local)[347].

	B/F	Munci în întreprinderi				Primăria Orăștie	Concediu medical	Dezertori	Inapți	Eliberați
		Petroșani	Lupeni	UFH Hd	Total					
20 iulie 1946	B	47	5*	74	**126**	1	5	89**		
	F	--	--	54	**54**	--	3	65**		
20 august 1946	B	47	5*	74	**126**	1	5	89	--	--
	F	--	--	54	**54**	--	3	65	--	--
20 septembrie 1946	B	76	5*	101	**182**	1	6	75	--	--
	F	--	--	55	**55**	--	3	66	--	--
20 octombrie 1946	B	76	5*	117	**198**	1	7	94	1	3
	F	--	--	55	**55**	--	3	67	--	--
18 noiembrie 1946	B	48[1]	--	147[2]						
	F	--		55						
17 decembrie 1946	B	36		161				12		
	F	--		55						
20 ianuarie 1947	B	32	5*	48	**85**	--	--	69		
	F	--	--	43	**43**	--	--	12		
20 februarie 1947	B	22	5*	59	**86**	--		12		
	F	--		45	**45**	--		67		
20 aprilie 1947	B	22	12	71	**105**					
	F	--	--	43	**43**					
20 mai 1947	B	21	9	51	**81**					
	F	--	--	43	**43**					

* Toţi din Lupeni
** Repartizaţi astfel: 40 bărbaţi şi 40 femei de la Petroşani, iar restul de 49 bărbaţi şi 25 femei de la U.F.H.
[2] După o altă situaţie, la Societatea Petroşani existau 76 bărbaţi la 18 septembrie 1946 (pe lângă 11 dezertori), la 16 octombrie 1946 existau 66 bărbaţi (şi 10 dezertori) originari din judeţele Braşov, Năsăud, Târnava Mare, Târnava Mică, Caraş, Cluj, etc, iar la 15 noiembrie 1946 existau 48 bărbaţi (şi 18 dezertori).
[3] După alte situaţii, în septembrie 1946 se aflau la U.F.H. 54 femei (plus 1 sosită în acea lună, minus 1 fugită), 74 bărbaţi (plus 27 sosiţi în acea lună, minus 15 fugiţi, 1 inapt, 1 eliberat, 1 repartizat la alte întreprinderi, 1 internat în clinică); în octombrie 1946 lucrau efectiv 54 femei, 82 bărbaţi (existenţi dinainte) plus 16 nou-sosiţi în luna octombrie, erau 4 fugiţi şi 1 eliberat; la 18 octombrie 1946 erau 93 bărbaţi şi 54 femei.

[347] Compilat pe baza documentelor din Dosarul 66/1946: Nota telefonică 3323S din 19 octombrie 1946, Nota telefonică 3323S din 9 august 1946, Nota 125S din 20 mai 1947, etc, toate alcătuite de Poliţia Deva.

Capitolul V – Legionari, germani şi unguri internaţi conform prevederilor articolelor 2 și 15 din Convenţia de Armistiţiu (1944-1945).

Istoric general.

Primele lagăre de internare au fost înfiinţate încă din aprilie 1938 (Tismana, Dragomirna, Miercurea Ciuc), pe baza ***din*** (publicată în Monitorul Oficial nr. 88 din 15 aprilie 1938), ele fiind destinate fruntaşilor Mişcării Legionare. Alte categorii de internaţi politici au fost evreii, semnalaţi încă din 1939 ca internaţi la Miercurea Ciuc, apoi Caracal, şi comuniştii (internaţi după anexarea Basarabiei din iunie 1940 în aceleaşi lagăre). Dintre aceste trei categorii (pe lângă 'infractorii economici' şi alţii în măsură mai mică) s-au recrutat majoritatea internaţilor în lagăre în perioada anilor 1938-1944, ce poate fi considerată ca **Perioada I** de funcţionare a lagărelor de internare.

Nu au existat lagăre de internare în judeţul Hunedoara în această primă perioadă, chiar dacă dezorientarea autorităţilor părea să fi inventat la un moment dat unul; spre supriza Poliţiei din Deva, aceasta primeşte din partea Chesturii Arad o adresă prin care *înaintează pe evreii Galiţieni (3) pentru a dispune internarea lor în lagărul de internare de la Câmpul lui Neag, fiind găsiţi în Arad făcând consfătuire.* Spre lămurirea situaţiei reale, hunedorenii răspund *cu referire la Ordinul telegrafic nr. 9343 din 14 decembrie.1940 [...] în satul Câmpul lui Neag nu există nici un lagăr de internare, ceea ce am semnalat cu raportul telefonic nr. 1129 din 9 decembrie 1940. Câmpul lui Neag este un mic cătun în creierul munţilor, compus din vreo 25-30 case ţărăneşti, fiind lipsit de vreun local corespunzător pentru înfiinţarea unui lagăr de internare și fără posibilitate de alimentare a internaţilor*[348].

Sfârşitul acestei perioade este prefigurată de actul de la 23 august 1944; imediat după această dată, sunt promulgate decretele-lege de amnistie a deţinuţilor politici (cu excepţia legionarilor) şi de desfiinţare a lagărelor de internare, care stau la baza eliberării imediate a deţinuţilor din lagăre (considerate de Lucreţiu Pătrăşcanu *'practici ale regimurilor dictatoriale'*).

Perioada II. Ca bază pentru înţelegerea problematicii centrelor de internare după 23 august 1944, trebuie cunoscute două articole importante din *Convenţia de Armistiţiu între Guvernul Român pe de o parte şi Guvernele U.R.S.S., Regatului Unit şi S.U.A. pe de altă parte*, şi anume articolele 2 şi 15:

- ***Art. 2**: Guvernul şi Înaltul Comandament al României se obligă să ia măsurile pentru dezarmarea şi internarea forţelor armate ale Germaniei şi Ungariei, aflate pe teritoriul României, ca şi pentru internarea cetăţenilor celor două State menţionate, care îşi au reşedinţa acolo.*
- ***Art. 15**: Guvernul Român se obligă să dizolve imediat toate organizaţiile pro-hitleriste de tip fascist aflate pe teritoriul românesc, atât cele politice, militare sau paramilitare, cât și orice alte organizaţiuni care duc propagandă ostilă Naţiunilor Unite şi în special Uniunii Sovietice, nepermiţând în viitor existenţa unor astfel de organizaţiuni.*

Dacă în ultimul alineat din art. 2 este clar definită necesitatea internării cetăţenilor germani şi unguri în lagăre, la art. 15, cerinţa internării foştilor membri sau simpatizanţi ai 'organizaţiilor

[348] DJHAN, Fond Chestura Poliţiei Deva, Dosar 50/1940, f.63: *Ordinul Chesturii Poliţiei Arad nr. 947 confidențial din 11 noiembrie 1940 către Poliţia de Reşedinţă Deva* şi *Adresa Poliţiei Deva nr. 1129 confidențial din 14 decembrie 1940 către Inspectoratul Regional de Poliţie* (Timiş ?).

pro-hitleriste de tip fascist' apare doar în subsidiar. Aşadar erau consideraţi internabili atât ***cetăţenii străini*** (numiţi şi *supuşi străini*) - germani şi unguri (prevăzuţi de art. 2), cât şi ***cetăţenii români de origine etnică*** germană sau maghiară (ce se aflau printre cei prevăzuţi de art. 15, alături de legionari), aceste diferenţieri nefiind uneori prea uşor de sesizat, de aceea sunt marcate pe cât posibil prin sublinieri în cele ce urmează (folosind, în primul caz sintagma ***cetăţeni germani / maghiari*** iar în cel de-al doilea caz ***etnici germani / maghiari***).

Cerinţele articolelor enunţate sunt rapid puse în practică. Internarea în lagăre a ***cetăţenilor germani*** şi a ***etnicilor germani***, membrilor şi simpatizanţilor Grupului Etnic German va fi primul pas, astfel că noţiunea de int*ernat politic* nu dispare odată cu legiferările din 23-24 august, din contra; la 25 august 1944 este dat ordinul de arestare a celor din G.E.G., a doua zi comisariatele de poliţie primind detaliile tehnice: *veţi aresta şi înainta penitenciarelor respective, iar dacă nu le aveţi, veţi reţine la poliţia Dstră pe conducătorii G.E.G. din localitatea Dstră. De asemenea pe toţi aceia cari pot organiza rezistenţa populaţiei săseşti şi şvăbeşti. La fel se va proceda şi cu capii minoritari maghiari dacă sunt bănuiţi că organizează grupuri de rezistenţă*[349].

La 30 august este anunţat faptul că *se organizează la Craiova prin grija Corpului 1 Teritorial un lagăr de prizonieri. Garnizoanele în unire cu delegatul M.S.M. de pe lângă Inspectoratele C.F.R. respective vorlua măsuri pentru trimiterea de îndată a tuturor prizonierilor şi internaţilor politici cu trenurile în circulaţie la acest lagăr, inclusiv femeile*[350]. În final, lagărul de prizonieri din Craiova nu s-a mai înfiinţat, contramandarea verbală fiind dată la 4 septembrie: *Dl. gelerl Iliescu, comandantul Garnizoanei Deva, în urma convorbirii ce D-sa a avut cu Dl. Gen. Macri, a ordonat să nu mai trimitem reţinuţii politici germani şi maghiari lagărului de internaţi politici din Craiova cum era ultima dispoziţie*[351]. Şi în mod oficial ordinul este revocat, cu precizarea că: *Aceştia vor fi reţinuţi la garnizoanele respective sub îngrijirea şi paza Chesturilor de Poliţie şi a jandarmilor, aplicându-li-se tratamentul prevăzut de Ordinul Corpului 7 Teritorial nr. 69052 din 2 septembrie 1944*[352].

În ceea ce-i priveşte pe ***etnicii maghiari***, cu toate că la 4 septembrie M.A.I. ordonase: *eliberaţi cu domiciliu obligator toţi cetăţenii români de origine maghiară; rămân [arestaţi] cei germani*[353], doar patru zile mai târziu, ministerul revine şi cere pentru cetăţenii maghiari şi pentru cetăţenii români de etnie maghiară acelaşi tratament ca şi în cazul germanilor[354]. În aceeaşi zi sosesc precizările privind arestarea şi trierea ***cetăţenilor şi etnicilor maghiari***: *Ca urmare a stării de război intervenite cu Ungaria, se arestează toţi cetăţenii străini etnici maghiari, se predau la poliţie sau jandarmerie. Aici vor fi reţinuţi doar cei periculoşi şi*

---

349 Idem, Dosar 109/1944, f.7: *Nota telefonică nr. 11189 din 26 august 1944 a Poliţiei Deva către comisariate*, transmisă în baza *Ordinului I.G.J. nr. 1301 din 26 august 1944*, înregistrat la Poliţia Deva sub nr. 11189 din 26 august şi din *Ordinul Dlui General Şef al M.S.M.*

350 Ibidem, f.13: *Ordinul telegrafic al Corpului 7 Teritorial nr. 392 din 30 august 1944.*

351 Ibidem, f.15: *Ordinul Poliţiei Deva nr. 12021S din 4 septembrie 1944.*

352 DJHAN, Fond Prefectura, Dosar 39 / 1944: *Ordinul nr. 392A din 4 septembrie 1944.*

353 DJHAN, Fond Chestura Poliţiei Deva, Dosar 109/1944, f.18: *Ordinul M.A.I. nr. 2988 din 4 septembrie 1944*, difuzat în teritoriu cu Ordinul Prefecturii nr. 16125 din 5 septembrie 1944 care este mai nuanţat: *'vor fi scoşi din închisoare persoanele de origine etnică maghiară (mai ales conducătorii Grupului etnic intelectual şi persoanele de vază arestate după 23 august 1944) şi li se va fixa domiciliu obligator la cei la care este cazul. Rămân în închisoare doar cei periculoşi pentru siguranţa statului şi care se manifestă provocator'*. Asupra aceluiaşi subiect stăruie şi *Telegrama MAI (Gen. Aldea) nr. 2908 din 4 septembrie 1944* către Prefect, prin care solicită *'să se arate motivul arestării etnicilor maghiari (cetăţeni români) după 23 august 1944, data arestării şi profesia celui arestat'*. Apoi se cere, eliberarea şi eventual fixarea de domiciliu obligator [ambele documente în Fond Prefectura, Dosar 39/1944].

354 Idem, Dosar 3/1944, f.11: *Ordinul nr. 30576 din 10 septembrie 1944 a Inspectoratului Regional Poliţie Timişoara* (elaborat probabil pe baza *Telegramei nr. 16429 din 8 septembrie 1944 a Ministerul Afacerilor Interne*).

internaţi în lagăr (lagăr care se crează câte unul în fiecare judeţ prin grija Prefectului). Ceilalţi se eliberează şi primesc adeverinţe că s-au prezentat la poliţie sau jandarmi, trebuind să se prezinte imediat la orice solicitări ulterioare. Aceleaşi măsuri se iau contra cetăţenilor români etnici maghiari, mai ales şefii comunităţilor maghiare[355]. La 11 septembrie sunt stabilite şi condiţiile fixării domiciliului obligator pentru aceste persoane[356].

Concomitent, ordinele anterioare sunt din nou contramandate, şi se solicită Prefecturilor ca toţi ***cetăţenii*** străini germanii şi ungurii (**cu excepţia** evreilor sau celor de *origine etnică aliată*[357]) să fie arestaţi şi internaţi într-un lagăr 'central' care urma să fie comunicat ulterior de către Subsecretarul de Stat al Poliţiei[358]. Nominalizarea lagărului soseşte la 10 septembrie: *Înaintaţi lagărului Târgu Jiu pe toţi cetăţenii germani triaţi conform Ordinului circular nr. 2762/944 şi internaţi în diferite lagăre* [359]. Lagărul de la Târgu Jiu va intra astfel în cea de-a doua perioadă de funcţionare a sa. Aceleaşi măsuri urmau să se ia şi contra cetăţenilor români ***etnici maghiari***, mai ales a şefilor comunităţilor maghiare.

La 2 noiembrie 1944 se ridică toate excepţiile existente pentru internarea ***cetăţenilor germani şi maghiari*** (cu **excepţia** celor de origine evreiască): *se revine asupra tuturor dispoziţiilor anterioare, de exceptarea de la internare, privind pe supuşii germani şi maghiari şi în consecinţă se ordonă internarea în lagărul Târgu Jiu, cel mai târziu până în ziua de 4 noiembrie 1944, a tuturor supuşilor germani şi maghiari de pe teritoriul urban din sectorul dvs., direct la Târgu Jiu, cu excepţia supuşilor germani şi maghiari de origine etnică evrei. Se vor interna în lagăr chiar şi aceia cari au fost eliberaţi între timp din lagăr de M.A.I. Nici o altă excepţie nu se va mai face […]. Ordinul nr. 14901 se aplică şi călugăriţelor, surorilor de caritate de la spitale, cu paşapoarte maghiare şi germane*[360]. Însă chiar a doua zi, ordinul este nuanţat în privinţa cetăţenilor străini de origine etnică română: *Urmare a Ordinului nostru nr. 14901 din 2 noiembrie 1944, vă facem cunoscut că dispoziţiunile ordinului nostru nr. 14901 din 2 noiembrie 1944 privitor pe supuşii maghiari de origine etnică română se suspendă. Aceştia urmează să fie lăsaţi la domiciliu până la noi dispoziţii în supravegherea organelor poliţieneşti. În ceea ce priveşte supuşii Germani de origine etnică Română se va executa privitor pe aceştia conform ordinului nostru nr. 14901 din 2 noiembrie 1944*[361]. La sfârşitul lunii decembrie 1944 se solicită ca: *toţi supuşii germani şi maghiari bolnavi şi aflaţi în diferite sanatorii şi spitale urmează a fi internaţi şi reinternaţi imediat în lagăr*[362].

---

[355] Idem, Dosar 109/1944, f.21: *Ordinul M.A.I. nr. 2967 din 8 septembrie 1944*, trimis în teritoriu cu *Ordinul Prefecturii Hunedoara nr. 16271 din 11 septembrie 1944*.
[356] Ibidem, *Ordinul nr. 24607 din 11 septembrie 1944*.
[357] Excepţia este singura care va fi păstrată, fiind reconfirmată şi prin *Telegrama M.A.I. nr.17361 din 3 octombrie 1944* către Prefectură, ca răspuns la întrebări din teritoriu privind soarta cehilor, lituanienilor, polonezilor, estonienilor, etc, cu paşapoarte germane, din Boemia şi Moravia, ş.a.m.d: *'Toţi supuşii germani de origine etnică aliată sunt exceptaţi de la internare'*. Sintagma se referea în special la evrei.
[358] DJHAN, Fond Legiunea Jandarmi Hunedoara, Dosar 46 / 1944: *Ordinul Circular al M.A.I. nr. 16542 din 10 septembrie 1944*, care anulează Dispoziţiile ordinelor nr. 16429 şi nr. 2967 din 8 septembrie 1944 de mai sus (transmis Prefecturii prin *Adresa Legiunii Jandarmi Hunedoara nr. 2155 din 17 septembrie 1944*) şi *Telegrama M.A.I. nr. 3148 din 17 septembrie 1944* (vezi documentele şi în Fond Prefectura, Dosar 39/1944).
[359] DJHAN, Fond Prefectura, Dosar 39/1944: *Ordinul telegrafic al M.A.I. nr. 16322 din 10 septembrie 1944 către Prefecturi*.
[360] DJHAN, Fond Comisariatul Poliţie Petroşani, Dosar 1/1948, f.62; DJHAN, Fond Chestura Poliţiei Deva, Dosar 3/1944, f.3: *Ordinul nr. 905 (1905?) cabinet din 2 noiembrie 1944*, al Preşedintelui Consiliului de Miniştri, transmis prin *Nota telefonică nr. 14901 S din 2 noiembrie 1944, ora 24.35, de la Poliția Reşedință Deva la Comisariatul Poliție Petroşani*.
[361] Ibidem, f.64: *Adresa nr. 14901 din 3 noiembrie 1944 a Poliției Deva* către Comisariatul Petroşani.
[362] DJHAN, Fond Chestura Poliţiei Deva, Dosar 3/1944, f.13: *Adresa nr.1971 din 18 decembrie 1944 a Comisiei Aliate de Control* (transmisă de M.A.I. cu nr. 24270 din 5 ianuarie 1945, de D.G.P. cu nr. 32327 din 5 ianuarie 1945 şi de Inspectoratul Regional Poliție Timișoara cu nr. 21836 din 10 ianuarie 1945).

O sinteză pe 10 pagini a M.A.I., din **29 decembrie 1944**, privind modul de executare a Convenţiei de Armistiţiu din 12 septembrie 1944, va consemna, printre altele, privitor la aceşti primi paşi:

- *În legătură cu aplicarea* ***art. 2****: execuţia a început în principiu, probabil în preajma apariţiei Condiţiilor de Armistiţiu, însă fără punctualitatea absolută în ceea ce priveşte persoanele. Când s'au cerut anumite situaţiuni statistice pentru supuşii germani şi maghiari care trebuiesc internaţi, nu s'au găsit în arhivele acestor trei organe poliţieneşti, situaţia exactă a acestor supuşi străini la data de 23 august 1944* [existând senzaţia că în realitate ei sunt mai numeroşi decât în situaţiile înaintate]. *Cifra supuşilor germani şi maghiari arestaţi şi internaţi este mult prea mică în raport cu a acelora care sunt daţi ca dispăruţi [...] Apare foarte bizară viteza cu care cetăţenii germani şi unguri, cu acte precise şi bine cunoscuţi ca atare, se transformă zilnic în oameni de origine etnică cehă, polonă şi jugoslavă* [consideraţi ca 'aliaţi] *şi mai ales în evrei, pentru ca astfel să poată beneficia de excepţiile de la internare.*
- *În legătură cu aplicarea* ***art. 15****: Înainte chiar de dizolvarea G.E.G. s'au şi internat o parte din cetăţenii români de origine etnică germană şi maghiară, fiind însă indicii că această operaţie nu s'a făcut după criterii pretutindeni obiective şi că unele organe în subordine pe teren, din timorare şi incapacitate profesională sau din scopuri lucrative, deci sperţuială, au arestat persoane nevinovate şi au lăsat pe vinovaţi în stare de libertate, sau au arestat persoanele vinovate punându-le apoi în libertate în schimbul unor avantaje materiale* [subliniat în original].

În plus, între 12-16 octombrie 1944 au început arestările ***foştilor legionari***, conform unei note a Inspectoratului General al Jandarmeriei (I.G.J.): *Arestaţii, în număr de circa 1.000 vor fi internaţi provizoriu în lagăre organizate ad-hoc pe fiecare judeţ, acolo unde există posibilităţi de siguranţă, adăpostire, cazare şi aprovizionare cu alimente. Ulterior vor fi transportaţi într-un lagăr organizat de Ministerul Afacerilor Interne*[363]. Practic, marea majoritate a deţinuţilor din lagăre, existenţi la acea dată, erau legionari sau simpatizanţi, arestaţi şi internaţi şi ulterior, în luna noiembrie 1944[364], sau ca urmare a Ordinului nr. 23987 din 22 decembrie 1944 (vezi mai jos).

La 13 octombrie este dat ordinul de trimitere a internaţilor ***legionari*** aflaţi în lagărele judeţene (înfiinţate conform ordinelor de mai sus) către acelaşi lagăr de la Târgu Jiu[365]. Însă de-abia la 26 octombrie 1944 se publică decizia semnată de general A. Aldea, de nominalizare a lagărului Târgu Jiu[366]:

> *Având în vedere dispoziţiile art.2, 14*[367] *şi 15 din Convenţia de Armistiţiu, încheiată la 12 septembrie 1944, care impune Guvernului şi Înaltului Comandament Român internarea cetăţenilor germani şi unguri, desfiinţarea organizaţiilor prohitleriste de tip fascist şi arestarea şi judecarea persoanelor acuzate de crime de război. Decidem:*
> ***Art. I****. Se înfiinţează în oraşul Tg. Jiu un lagăr de concentrare în care vor putea fi internate persoanele vizate în mod expres de art. 2, 14 şi 15 ale Convenţiei de Armistiţiu din 12 sept. a.c.*
> ***Art. II****. Detaliile de funcţionare ale acestui lagăr vor fi date printr-un regulament, care se va publica ulterior.*

---

[363] Arhivele Totalitarismului, anul VI, nr.19-20, pag. 12. Din mediul rural au fost arestaţi 972 legionari, dintre care 268 eliberaţi de comisiile de triere şi 708 internaţi în lagărele judeţene.
[364] Până la 30 noiembrie 1944 au fost arestaţi 8.293 presupuşi legionari, dintre care, până la caea dată, erau triaţi 7.416 şi propuşi pentru internare 788.
[365] *Ordinul M.A.I .nr. 17988 din 13 octombrie 1944*
[366] *Decizia M.A.I. nr. 19124 din 23 octombrie 1944*, publicată în Monitorul Oficial nr. 248, pag. 6890,
[367] Acest articol prevede arestarea celor bănuiţi de crime de război, categorie care nu vor fi până la urmă obiectul internării în lagăre, ci în penitenciare.

Existenţa unui singur lagăr de internare s-a dovedit în scurt timp insuficientă, astfel că la începutul lunii noiembrie sunt înfiinţate încă patru lagăre (din care doar două, Piteşti şi Lugoj, vor avea o minimă activitate în acest sens)[368]:

> *Având în vedere prevederile art. 2, 14 şi 15 din Convenţia de Armistiţiu […]. Decidem:*
> ***Art. 1** - Pe data publicării prezentei decizii penitenciarele: Piteşti, Lugoj, Zalău şi Gherla[369] se transformă în lagăre pentru internarea persoanelor vizate conform art. 2, 14 şi 15 din Convenţia de Armistiţiu.*
> ***Art .2** - Pe aceeaşi dată, deţinuţii aflaţi în penitenciarele de mai sus, vor fi transferaţi în alte instituţii similare.*

Provizoratul în funcţionarea lagărelor de internare în această a II-a perioadă (în care am văzut că s-au înfiinţat practic doar lagăre judeţene), ia sfârşit în **noiembrie 1944**, odată cu promulgarea *Regulamentului pentru înfiinţarea şi funcţionarea centrelor de internare*[370]:

> *Luând în considerare referatul d-lui ministru al afacerilor interne Nr. 111068 din 1 Noemvrie 1944; având în vedere prevederile art. 2 şi 15 al Convenţiei de Armistiţiu […], decide:*
> ***Regulament pentru înfiinţarea şi funcţionarea centrelor de internare.***
> ***Art. 1** - Centrele de internare servesc pentru deţinerea personelor, cărora li se fixează domiciliu obligatoriu, potrivit art. 2 şi 15 din Convenţia de Armistiţiu […]. Centrele de internare se înfiinţează prin decizia M.A.I.*
> ***Art. 2** - Internaţii nu pot veni în contact cu lumea din afara centrului de internare. Este strict oprit ca persoane din afară să intre în centrul de internare sau să se apropie la o distanţă mai mică de 50 m de împrejmuirea sa […].*
> ***Art. 3** - Din punct de vedere administrativ, centrele de internare depind de M.A.I de unde primesc ordine şi unde vor raporta orice chestiune în legătură cu centrul de internare. Controlul poliţienesc şi disciplinar al centrelor de internare se face de organele M.A.I.*
> ***Art. 4** - Paza centrelor de internare se face de personalul Ministerului de Război […].*
> ***Art. 11** - Centrele de internare vor dispune de ateliere de muncă şi câmpuri de lucru, pe specialităţi, pentru internaţii muncitori […].*
> ***Art. 16** - Internatul poate expedia şi primi corespondenţă poştală, săptămânal, utilizând cărţi poştale procurate de administraţia lagărului. Corespondenţa, atât cea primită, cât şi cea expediată, va fi cenzurată de administraţia Centrului de internare […].*
> ***Art. 17** - Internaţii pot primi cărţi şi reviste, însă numai după ce conţinutul lor a fost controlat de comandantul Centrului de internare şi dacă a fost socotit inofensiv, iar ziare numai din cele aprobate de Ministerul Afacerilor Interne.*
> ***Art. 18** - Internaţii pot primi din afară colete cu articole de lingerie şi îmbrăcăminte, precum şi alimente, însă, numai sub controlul administraţiei Centrului de internare.*
> ***Art. 19** - Internaţii nu pot fi vizitaţi decât de rude şi numai cu aprobarea direcţiunii Centrului de internare. Vizitele au loc numai odată pe săptămână, în zilele şi orele fixate de direcţiune şi numai în prezenţa comandantului Centrului de internare sau personalului fixat de acesta [...].*

Urmare acestui act normativ urmau să se înfiinţeze trei lagăre speciale pentru legionarii arestaţi: la Piteşti (capacitate 400 persoane), Lugoj (capacitate 200 persoane) şi Vulcan, jud. Hunedoara (capacitate 2.500 persoane, care nu va fi însă niciodată funcţionabil)[371].

---

[368] *Decizia M.A.I. nr. 19531 din 2 noiembrie 1944*
[369] Datorită retragerii administraţiei române din Ardealul de Nord, lagărul Gherla va începe să fie amenajat pe locul fostului lagăr nr.9 de prizonieri Vulcan (vezi mai jos). După apariţia JCM 762, s-a renunţat la lagărul Zalău.
[370] *Jurnalul Consiliului de Miniştri (JCM) nr. 762,* publicat în Monitorul Oficial nr. 258 din 6 noiembrie 1944, pag. 7196-7199.
[371] Arhivele Totalitarismului, nr.19-20, p. 12.

La 9 noiembrie 1944 se solicita să nu se mai trimită nici o persoană pentru internare la Târgu Jiu, *supuşii statelor inamice* urmând a fi trimişi după 15 noiembrie 1944 în lagărul Slobozia-Veche, jud. Ialomiţa[372], motivul fiind completarea capacităţii de cazare a lagărului Târgu Jiu[373].

La sfârşitul anului 1944, *comisii de triere* au trecut, în baza Ordinului M.A.I. nr. 21233 din 21 noiembrie 1944, la selecţia *legionarilor* arestaţi anterior. Activitatea de triere din luna noiembrie nu a fost totuşi mulţumitoare (raportat la dispoziţiile Convenţiei de Armistiţiu), motiv pentru care la 22 decembrie 1944 M.A.I. emite un Ordin Circular ce va sta la baza unui nou val de arestări şi trieri a legionarilor în întreaga ţară. Erau vizaţi de acesta chiar şi cei deja internaţi în lagărele Vulcan (? astfel apare în documente, deşi acest lagăr nu funcţiona), Lugoj sau Piteşti, ce trebuiau transferaţi la comisiile de arestare şi triere, pentru lămurirea situaţiei. Prevăzându-se un aflux masiv de arestaţi, se recomanda organizarea de lagăre de internare provizorii, inclusiv în spaţiile şcolilor, ţinând cont de faptul că între 20 decembrie 1944 - 10 ianuarie 1945 elevii erau în vacanţă[374]. Pe perioada deţinerii de către comisiile de triere, legionarilor le erau îngrădite drepturi elementare: *[...] cei arestaţi nu au dreptul să ia contact cu nimeni şi nici chiar cu avocaţii. Au dreptul să scrie în afară, dar corespondenţa se va cenzura de şeful lagărului*[375]. La 31 decembrie se anunţa că 2.400 *legionari şi criminali de război* se aflau reţinuţi în întreaga ţară, urmând a fi trimişi într-un lagăr special la Mediaş[376].

Etnicii germani care nu au fost ridicaţi pentru 'munca de război' în U.R.S.S. (vezi mai sus) au fost în mare parte internaţi în lagăre. Ordinul nr. 34376/1945 al M.A.I. stabileşte criteriile de vârstă şi priorităţile la internarea acestora în lagăre (printre ele: cei care s-au sustras de la deportarea în U.R.S.S.)[377]. În total, vor fi peste 10.000 internaţi germani în lagărele din: Târgu-Jiu (5.246), Slobozia Veche (1.188), Oradea (761), Văcăreşti (544), Mehedinţi (444), Sighet (242); restul de 1.743 etnici germani fiind împărţit în alte lagăre.

În luna iulie 1945 se înfiinţează o conducere unitară a lagărelor şi detaşamentelor de muncă (cu numele de *serviciu al centrelor de internare şi detaşamente de muncă), pe lângă Direcţia Generală a Penitenciarelor*, sub conducerea inspectorului general din Ministerul de Interne, Mihăileanu[378]. Ulterior, subordonarea este schimbată, serviciul trecând pe lângă *Direcţia Generală a Poliţiei* [379].

La **23 iulie 1945**, un nou centru de internare este înfiinţat la Oradea[380]:

> *Având în vedere dispoziţiile art. 2, 14 şi 15 din Convenţia de Armistiţiu, încheiată la 12 septembrie 1944, care impun Guvernului şi Înaltului Comandament Român internarea cetăţenilor germani şi unguri, arestarea şi judecarea persoanelor acuzate de crime de război şi desfiinţarea organizaţiilor*

---

[372] DJHAN, Fond Chestura Poliţiei Deva, Dosar 56/1944: *Ordinul telegrafic al M.A.I. nr. 20207 din 9 noiembrie 1944.*

[373] *Adresa Poliţiei Deva nr. 15493S din 23 noiembrie 1944.*

[374] Ion Zainea (coord.) - *Democraţie occidentală şi democraţie populară, evoluţia spectrului politic în nord-vestul României (1944-1950),* Ed. Universităţii Oradea, 2004, pag. 47-49. Actul normativ va apare doar în ianuarie: *Decretul-Lege privitor la instituirea comisiunilor pentru punerea provizorie sub pază şi trierea membrilor şi simpatizanţilor fostei mişcări legionare*, publicat în Monitorul Oficial nr. 8 din 11 ianuarie 1945, pag. 144.

[375] *Cartea albă a Securităţii*, pag. 150.

[376] Arhivele Totalitarismului, nr.19-20, pag. 12; acesta nu a funcţionat; se pare că în loc de Mediaş, lagărul a fost (re)-înfiinţat la Caracal.

[377] Magazin Istoric nr. 334, pag. 59.

[378] Prin *Decizia 30636 din 7 iulie 1945 a M.A.I.*, publicată în Monitorul Oficial nr. 155 din 12 iulie 1945, pag. 5917.

[379] *Decizia nr. 18238K din 23 iulie 1945 a M.A.I.*, publicată în Monitorul Oficial nr. 173 din 2 august 1945, pag. 6691.

[380] prin *Decizia nr. 5907 din 23 iulie 1945 a M.A.I.*, publicată în Monitorul Oficial nr. 177 din 7 august 1945, pag. 6854.

hitleriste de tip fascist; Având în vedere raportul nr. 2277 din 1945 al Inspectoratului Regional de Poliţie Oradea; Decidem:
Art.1 *- Se înfiinţează în oraşul Oradea Mare, un centru de internare în care vor putea fi internate persoanele vizate în mod expres de art. 2, 14 şi 15 din Convenţia de Armistiţiu, precum şi militarii germani, foştii cetăţeni români, care au fost înrolaţi în formaţiunile SS şi care necesită cercetări mai îndelungate.*
Art.2 *- Detaliile de funcţionare ale acestui centru de internare sunt cele prevăzute în Regulamentul […] 762, publicat în Monitorul Oficial nr. 258 din 5 noiembrie 1944.*

La sfârşitul lunii septembrie 1945, *M.A.I. a dispus ca toţi cetăţenii români de origine etnică germană foşti înrolaţi în SS, reîntorşi în ţară şi cari nu îndeplinesc condiţiile de vârstă pentru a fi încadraţi în detaşamente de muncă, să fie internaţi în lagărul Turnu Măgurele. De asemenea vor fi internaţi în lagăr cetăţenii români indiferent de vârstă, de altă origine decât cea germană, foşti înrolaţi în SS şi reîntorşi în ţară*[381]. Oarecum concomitent, la **27 septembrie 1945**, se anunţă desfiinţarea lagărelor de concentrare, care ar reprezenta un '*anacronism*' într-un '*regim democratic*'. Realizarea practică va întârzia însă câteva luni; la sfârşitul anului, presa preciza în fine că *prin convenţia de la Moscova din* [16-26] *decembrie 1945 s-au interzis lagărele de concentrare*. În fapt, doar o parte din internaţi au fost eliberaţi atunci, ceilalţi fiind transferaţi în penitenciare sau în unităţi de muncă forţată: *Dintre cei internaţi în lagăre, pe baza dosarelor, au fost înaintaţi Tribunalelor poporului - 64, Curţilor Marţiale şi instanţelor civile - 424. Total, 1.911 eliberaţi*[382]. La 28 decembrie 1945 se anunţa că *'nu se mai fac intervenţii pentru internarea în lagăr (întrucât sunt desfiinţate)'*.

Este însă vorba, mai ales, de internaţi prevăzuţi de ***articolul 15*** din Convenţia de Armstiţiu. Ceilalţi beneficiau încă de 'tratamentul' lagărelor. Astfel, chiar şi în ianuarie 1946, se punea problema internării în lagăre a unei categorii de ***cetăţeni străini*** şi apatrizi – cei reîntorşi din deportarea în U.R.S.S. (culme a sadismului). *'Măsurile de luat în cazul supuşilor şi apatrizilor germani şi maghiari, cari se întorc în ţară dela munca obligatorie din U.R.S.S.'* erau stabilite de *Adresa Comisiunii Române pentru Aplicarea Armistiţiului nr. 35733 din 21 ianuarie 1946* (ce făcea referire la o Adresă nr. 14812 din 14 ianuarie 1946), care conţinea în esenţă intervenţiile româneşti pe lângă autorităţile sovietice de a uşura duritatea acestor prevederi: *Comisiunea Română de Armistiţiu a intervenit încă mai demult pe lângă Comisiunea Aliată de Control pentru a clarifica situaţia cetăţenilor germani şi maghiari care se întorc în ţară dela munca obligatorie din U.R.S.S.. Comisia Aliată de Control ne-a răspuns că întrucât majoritatea acestor persoane sunt bolnave, este de acord în principiu ca ele să nu fie internate în lagăre de îndată ce se întorc în ţară. Pentru reglementarea definitivă a situaţiei lor, însă urmează a se interveni dela caz la caz, C.A.C. având a decide în raport cu referinţele şi actele înaintate. Prin urmare, departamentul dvs. urmează a înainta Comisiei Române de Armistiţiu fie intervenţii individuale, fie tabele nominale ale persoanelor din categoria menţionată mai sus, specificându-se toate datele necesare pentru lămurirea situaţiei lor şi îndeosebi: a) situaţia lor juridică (cetăţeni germani, maghiari, apatrizi, etc), 2) Referinţe politice în privinţa lor; 3) Starea sănătăţii lor în prezent; 4) Dacă se încadrează în vreuna din excepţiile stabilite în aplicarea art.2, vârsta, originea, cehă, poloneză sau iugoslavă, tehnicieni, mame cu copii de un an, etc*.[383] Adresa cerea

[381] DJHAN, Fond Chestura Poliţiei Deva, Dosar 88/1945, f.79: *Ordinele Direcţiei Generale a Poliţiei* (D.G.P.) *nr. 23961-S din 29 septembrie 1945* şi *nr. 26594-S din 18 octombrie 1945*, comunicate de Ordinul Inspectoratului Poliţiei Timişoara nr. 10200-S din 1 noiembrie 1945.
[382] *Scînteia* nr. 404 din 14 decembrie 1945: *Cum au fost eliberaţi internaţii politici din lagăre. Comunicatul Ministerului de Interne*.
[383] DJHAN, Fond Comisariatul Petroşani, Dosar 28/1947, f.90: *Ordinul Inspectoratului Regional Poliţie Sibiu nr. 30759 CS din 19 februarie 1946*, motivat de *Ordinul D.G.P., Direcţia Poliţiei de Siguranţă - Biroul special nr. 38356 din 11 februarie 1946.*

'a vă conforma întocmai ordinelor stabilite şi a înainta până la 20 III a.c. tabel nominal de toate aceste persoane cu indicarea datelor menţionate'.

Tot în ianuarie 1946, sunt destinaţi lagărului de la Oradea, foştii strămutați germani bucovineni şi basarabeni (din 1940), acum consideraţi ***cetăţeni*** ('supuşi') germani[384]: *norme de aplicat, în cadrul măsurilor pentru internarea cetăţenilor germani, originari din Basarabia şi Bucovina de Nord, care în 1940 au optat pentru cetăţenia germană, iar în ultimul timp au revenit în ţară şi se găsesc dispersaţi în diferite regiuni ale ţării:*

> *1. Vor fi adunaţi şi trimişi în lagărul Oradea toţi acei care îndeplinesc următoarele condiţii:*
> *a) în anul 1940 să fi avut domiciliul stabil în Basarabia sau Bucovina de Nord;*
> *b) între datele 29 iunie 1940 – 21 ianuarie 1941, în baza convenţiei ruso-germane, să fi părăsit Basarabia sau Bucovina plecând în Germania.*
> *2. Excepţiile aprobate de C.A.C. din România, pentru persoanele internabile în virtutea art. 2 din Convenţia de Armistiţiu, nu sunt aplicabile în cazul de faţă. Sunt exceptaţi totuşi acei cari, deşi întrunesc condiţiile de la pct.1, sunt de origine română.*
> *3. Cei de origine germană plecaţi în Germania din alte regiuni ale ţării, decât Basarabia şi Bucovina de Nord, nu vor fi internaţi.*
> *4. De asemenea nu vor fi internaţi persoanele venite în România din Basarabia şi Bucovina de Nord între datele 29 iunie 1940 – 21 iunie 1941 în baza convenţiei ruso-române, chiar dacă sunt de origine germană [...].*
> *9. Persoanele înaintate lagărului sovietic de la Focşani în urma ordinului nostru nr. 33414S din 23 decembrie 1945* [şters şi scris 'ordinelor anterioare'], *vor fi trimise fără excepţie lagărului Oradea, unde se va face trierea*[385]*, în conformitate cu dispoziţiile de mai sus*.

La mai puţin de o lună, se decide ca internaţii prevăzuţi de ordinul de mai sus să fie transferaţi de la Oradea în lagărul (sovietic!) din Sighetul Marmaţiei: *în conformitate cu adresa nr. 46 din 26 februarie 1946 a C.A.C. din România, internaţii din lagărul Oradea Mare au fost transferaţi în lagărul nr. 304 Sighet. În consecinţă, vă rugăm a lua măsuri ca pe viitor, persoanele care intră în prevederile ordinului D.G.P. nr. 35872S/946 să nu mai fie trimise spre internare la Oradea Mare, ci lagărului nou creat la Sighet*[386]. Termenul de încheiere a internărilor supuşilor germani amintiţi mai sus era stabilit la începutul lunii aprilie 1946: *raportaţi până la data de 5 aprilie 1946 dacă în sectorul dvs. exclusiv teritorial rural au fost terminate operaţiile privitoare la supuşii germani originari din Basarabia şi Bucovina de Nord, în caz negativ ne veţi raporta numărul persoanelor care urmează a fi înaintate în lagărul Sighet, excluzându-se cele exceptate care vor fi trecute în tabele separate […] Tot odată ne veţi raporta numeric pe categorii de bărbaţi şi femei şi copii, persoanele care s-au încadrat în dispoziţiile ordinului nostru menţionat şi care drept consecinţă au fost înaintate în lagărele dela Oradea iar ulterior în cele dela Sighet*[387]. Odată cu transferul în lagărul Sighet, aceşti internaţi, 'supuşi germani', au ieşit cu siguranţă din vizorul autorităţilor române, trecând în custodia celor sovietice[388].

---

384 DJHAN, Fond Chestura Poliţiei Deva, Dosar 69/1946, f.31: *Adresa Inspectoratului Regional Poliţie Timiş nr. 14177S din 24 ianuarie 1946* (înregistrare la Poliţia Deva cu nr. 7473 din 28 ianuarie 1946), *'urmare Ordinului nostru nr. 12434-S din 14 decembrie 1945 şi în conformitate cu Ordinul D.G.P., Biroul Special Nr. 35872-S din 12 ianuarie 1946'.*

385 La Oradea există o Comisie de Triere, instituită conform Ordinului nr. 35873S din 12 ianuarie 1946.

386 Idem, Dosar 2/1946, f.6: *Ordinul Inspectoratului Regional Poliţie Timişoara nr. 19537S din 3 aprilie 1946*, 'urmare a ordinului nostru nr. 14177S [adăugat 7473] din 24 ianuarie 1946 [adăugat 31] şi în conformitatecu ordinul D.G.P. nr. 41806S din 13 martie 1946'.

387 Ibidem, f.3: *Ordinul Inspectoratului Regional Poliţie Timişoara nr. 20449S din 1 aprilie 1946 către Poliţia Deva*, 'urmare a Ordinului nostru nr. 14177S [adăugat deasupra 7473] din 2 ianuarie 1946 [adăugat 31] şi în conformitate cu Ordinul D.G.P. nr. 42460S din 26 martie 1946'.

388 Ceea ce subînţelege riscul unei deportări în U.R.S.S., totuşi au existat şi repatrieri în Germania, a acestor 'supuşi germani', foşti internaţi în lagăre, conform dispoziţiilor Comisiei Aliate de Control (Sovietică). O astfel de repatriere este consemnată pentru data de 20 aprilie 1946.

Ulterior, lagărul din Oradea va funcţiona ca *'centru de strângere'* pentru germanii care doresc repatrierea în Germania, repatriere prevăzută a avea loc *'în jurul datei de 1 mai 1947'* cu îndeplinirea unor formalităţi: *se trimite în copie, un formular tip pentru înscrierea pentru repatrierea în Germania a germanilor care doresc să se repatrieze. Se completează un formular cu 2 fotografii pentru fiecare german (pentru familii, fotografiile se pun numai pentru capul familiei). Tote formularele se înaintează Direcției Generale a Poliţiei, Serviciul Detașamentelor de Muncă*[389].

În martie 1946 (toţi?) internaţii din Slobozia sunt eliberaţi (probabil prin desfiinţarea lagărului), ei nu ies însă din vizorul autorităţilor: *vă rugăm a lua măsuri pentru ţinerea lor în strictă supraveghere. Majoritatea din aceştia au desfăşurat o activitate bine stabilită în GEG, având roluri de conducere, iar alţii au făcut parte din formaţiunile SS*[390].

În plus, în aprilie 1946 mai exista în funcţiune şi lagărul Turnu Măgurele, astfel încât desfiinţarea practică a tuturor lagărelor *nu a avut loc în decembrie 1945*, aşa cum se consideră îndeobşte, ci la **15 mai 1946**. Această afirmaţie este astfel documentată mai jos:

- *În conformitate cu Ordinul D.G.P., Direcţia Poliţiei de Siguranţă, Serviciul II, Biroul 5, nr. 7622-S/946 şi în conformitate cu dispoziţiile Comisiei Aliate de Control* [C.A.C.] *din România, transmise D.G.P. cu nr. A.693/1946 avem onoare a vă face cunoscut că, pe data de 15 Mai a.c., lagărele de internaţi cf. art. 2 din Convenţia de Armistiţiu au fost desfiinţate, cu respectarea următoarelor măsuri:*
  - *a) Au fost eliberaţi din lagăre toţi internaţii asupra cărora nu există suspiciuni cu privire la activitatea politică din trecut, care nu se încadrează în dispoziţiile de trimitere în detaşamente de muncă de folos obştesc.*
  - *b) Cei asupra cărora există material informativ au fost deferiţi justiţiei.*
  - *c) Cei apţi de muncă, au fost încadraţi într-un detaşament de lucru, la dispoziţia Uzinelor de Fier Hunedoara* (vezi mai sus).

  În consecinţă, rămân în evidenţă, în poziţia de internaţi, numai următoarele categorii: cei trimişi pentru muncă în U.R.S.S., cei trimişi în detaşamentul de lucru dela U.F.H. şi cei evadaţi din lagăr […]. Excepţiuni: evrei, cehi, poloni, jugoslavi, neinternaţi sau eliberaţi de C.A.C. (cazuri izolate), bătrâni peste 60 ani, bolnavi netransportabili, necesari intreprinderilor, români din Ardealul de Nord, femei gravide peste luna V, copii sub 15 ani, concentraţi în armata română, mame de copii sub 1 an, eliberaţi de Comisia de Triere în lunile mai şi iunie 1945, predaţi delegatului Guvernului Maghiar, austrieci eliberaţi de Comisia de triere în luna ianuarie 1946 (repatriaţi în Austria sau rămaşi în ţară), supuşi germani repatriaţi în Germania dintre internaţi, supuşi germani eliberaţi la lichidarea lagărului[391].

---

389 Idem, Dosar 56/1947, f.12: *Ordinul Direcţiei Generale a Poliţiei, Serviciul Detaşamentelor de Muncă nr. 88 din 7 aprilie 1947.*

390 Idem, Dosar 2/1946, f.26: *Ordinul Inspectoratului General al Poliției Timişoara nr. 20029S din 4 aprilie 1946* (în conformitate cu Ordinul D.G.P. nr. 17935 din 20 martie 1946): *tabel nominal* cu internaţii din lagărul Slobozia, eliberaţi conform Dispoziției M.A.I. nr. 17600 din 13 martie 1946.

391 Ibidem, f.66: *Ordinul Inspectoratului Regional de Poliţie Timişoara, Biroul Controlul Străinilor, nr. 3529-CS din 19 iunie 1946.*

Lagăre de internare în judeţul Hunedoara (1944-1945).

Aspecte particulare ale internărilor în județul Hunedoara

Deja la **31 august 1944** au fost internaţi în lagăr (Săcel?) 24 germani de pe teritoriul rural al jud. Hunedoara, încă 9 la 21 septembrie[392], ş.a.m.d. O altă situaţie recenza pentru data de 26 august 1944: 12 arestaţi din urban şi 25 arestaţi din rural, toţi maghiari, din care 3 supuşi maghiari cu paşaport[393].

Urmare a Ordinului telegrafic al M.A.I. nr. 16322 din 10 septembrie 1944 (vezi mai sus, în partea generală), se iau primele măsuri de transport a arestaţilor (germani şi unguri) din teritoriul judeţului, spre lagărul nou destinat, Târgu Jiu. Astfel, la 25 septembrie este cerut Prefectului un vagon pentru transportul deţinuţilor politici de la Deva la Târgu Jiu[394], care să fie ataşat la cele 2 vagoane cerute de Legiunea Jandarmi Hunedoara[395]. A doua zi, Prefectura trimite următoarea situaţie: *La Săcel sunt 46 internaţi din rural. Alţi 53 din urban sunt reţinuţi de unităţile poliţiei. De îndată ce se primesc vagoanele necesare aceştia vor fi transportaţi la Târgu Jiu* (Structura lotului celor destinaţi lagărului Târgu Jiu era următoarea: 39 germani supuşi străini, 37 cetăţeni români etnici germani, 15 unguri supuşi străini, 8 cetăţeni români etnici unguri, în total 99)[396]. În fine, delegatul C.F.R. comunică Prefecturii faptul că vagonul cerut în staţia Deva cu destinaţia Târgu Jiu s-a programat cu indicativul R6968 cu plecare în ziua de 5 octombrie 1944[397]. În acest moment, Comandamentul sovietic încearcă o mişcare de forţă cu scopul de a ridica în nume propriu pe etnicii germani (acţiune ce cădea în mod normal în sarcina autorităţilor române), aşa cum făcea deja cu prizonierii germani din lagărele româneşti: Legiunea de Jandarmi raportează la 6 octombrie 1944 că, în conformitate cu ordinele primite în ziua respectivă de la Comandamentul Militar Sovietic al județului Hunedoara, toţi capii de familie de origine etnică germană trebuie arestaţi şi predaţi comandamentului Sovietic până la 7 octombrie[398]. Mai mult, la 8 octombrie, sovieticii au început ridicarea bunurilor supuşilor germani şi maghiari internaţi în lagăr, au cerut inventarierea acestora şi sigiliarea lor până la ridicare. Acţiunea trezeşte reacţia părţii române, M.A.I. solicită Prefecturii să ceară Comenduirii Sovietice eliberarea germanilor arestaţi, arestarea fiind contrară prevederilor Armistiţiului[399]. Şi poliţia este nelămurită cu legalitatea acţiunii, la 12 octombrie înştiinţează asupra faptului că, în urma ordinelor Comandamentului Sovietic au fost ridicaţi şi reţinuţi ca suspecţi cetăţenii români etnici germani din Deva (10 persoane), dar *'nu există ordine superioare de la forurile noastre în acest sens'*[400]. La această sesizare, Prefectura confirmă după o săptămână faptul că: *se pun în libertate pe reţinuţii indicaţi în raport*[401]. Ulterior, Prefectura, adresându-se Ministerului Afacerilor Interne, *înştiinţează că Comandamentul Sovietic a arestat cetăţeni români de etnie germană de la care a ridicat tot avutul, atât de acasă cât şi de la prăvălie, fără a da nici un bon*[402].

---

392 DJHAN, Fond Chestura Poliţiei Deva, Dosar 69/1946, f.56.

393 DJHAN, Fond Prefectura, Dosar 39/1944, f.n: *telegrama nr. 16057 a Prefecturii Hunedoara* către M.A.I.

394 Ibidem, f.n: *Telegrama Delegatului M.S.M., Secţia VI C.F.R. Arad nr. 16783 din 25 septembrie 1944 către Prefect*, conform *Ordinului M.A.I. nr. 16995 din 21 septembrie 1944*.

395 Solicitate cu *Ordinul nr. 2165 al Legiunii Jandarmi*; tot aici, după ce sunt trimise tabelele cu cei 22 internaţi în lagăr, se specifică că *cetăţenii români* de origine etnică maghiară nu au fost internaţi, ci sunt numai cu domiciliu obligator în comunele unde se află.

396 Ibidem: *Ordinul nr. 16833 din 26 septembrie 1944 al Prefecturii Hunedoara* către M.A.I.

397 Ibidem: *Telegrama Delegatului C.F.R. Arad nr. 22819 din 4 octombrie 1944 către Prefectura Hunedoara*.

398 Ibidem: *Adresa Legiunii Jandarmi Hunedoara nr. 2311 din 6 octombrie 1944.*

399 Ibidem: *Telegrama M.A.I. nr. 17902 din 8 octombrie 1944* către Prefectură ('urmare a Notei telefonice nr. 18645/944 a Prefecturii şi Conform Ordinului Subsecretariatului de Stat')

400 Ibidem: *Adresa nr. 14187-S din 12 octombrie 1944 a Poliţiei Deva* către Prefectură.

401 Ibidem: *Adresa nr. 17909 din 18 octombrie 1944 a Prefecturii către Poliţia Deva*, urmare a raportului Poliţiei nr. 14187S / 1944, şi în conformitate cu Ordinul M.A.I. nr. 17902 din 8 octombrie 1944 (vezi mai sus)

402 Ibidem, *Adresa Prefectului nr. 17468 din 19 octombrie 1944* către M.A.I.

La **4 octombrie 1944** se afirma că toţi ***cetăţenii*** germani (13) şi unguri (9) din jud. Hunedoara fuseseră internaţi la Târgu Jiu[403]; cu toate acestea, la 13 octombrie este primit din partea sovietică *Ordinul Comandantului Militar al Judeţului şi oraşului Deva, Tov. Căp. G. Nadvornîi*, prin care *se internează toţi supuşii unguri şi germani existenţi în judeţul Hunedoara până la 17 octombrie 1944*[404]. Solicitare întărită şi de ordinul M.A.I. din aceeaşi zi: *Trimiteţi în lagărul Târgu Jiu pe toţi internaţii supuşi germani şi unguri, aşa cum s-a dispus din ordinul ministerial nr. 16542 din 10 septembrie 1944*[405]. Câteva nume de germani internaţi sunt cele ale lui Beloschek Iosif din Petrila, ing. Oberlander Guido din Hunedoara, Sieber Hans din Brad; din plăşile Petroşani, Haţeg, Baia de Criş, Orăştie şi Pui nu sunt germani internaţi.

Odată cazul 'cetățenilor străini' închis, luna **noiembrie 1944** aduce rezolvarea **problemei legionare**. Astfel, la 16 noiembrie 1944 are loc, la cabinetul Prefectului, şedinţa comisiei de triere a legionarilor internaţi, ca urmare 118 dintre aceştia rămân arestaţi sau urmau fi arestaţi când se vor desconcentra sau găsi, iar 338 persoane au fost puse în libertate pe baza propunerii acelei Comisii. Prefectura ordonă organelor de ordine la 23 noiembrie: *veţi pune imediat în libertate pe legionarii propuşi de Comisia de triere pentru eliberare, iar pe ceilalţi îi veţi trimite în lagărele stabilite prin ordinele date anterior dvs.*[406]*; se eliberează legionarii propuşi de comisia de triere. Ceilalţi vor fi internaţi în lagărul din Vulcan*[407].

Iată alte situaţii numerice, raportate de poliţie şi de jandarmerie[408]:

- Situaţia legionarilor din sectorul *Poliţiei Deva*: existenţi după fişe: 132, triaţi: 132, arestaţi: 103, puşi în libertate: 84, internaţi în lagăr: 18 (plus unul în spital), dispăruţi: 3, concentraţi: 24, în închisori: 2[409].
- Situaţia legionarilor din sectorul *Legiunii de Jandarmi Hunedoara*: existenţi după fişe 315, din care 17 în închisoare, 298 triaţi, 176 arestaţi, 145 puşi în libertate, 31 reţinuţi pentru internare, 22 dispăruţi, 9 morţi sau dispăruţi pe front. Pe lângă aceştia mai sunt înregistraţi 91 mobilizaţi sau în spital, din care 21 propuşi pentru internare la demobilizare, restul liberi, şi 22 dispăruţi din care 18 propuşi pentru internare, restul liberi[410].

Considerând aşadar situaţia cumulată (poliţie şi jandarmerie) rezultă deci că, în judeţul Hunedoara, din **447 legionari** existenţi după fişe, 430 au fost triaţi, 279 arestaţi (restul - 117 erau concentraţi, mobilizaţi sau în spital, şi 34 - dispăruţi), dar majoritatea (229) au fost puşi în libertate de comisie şi doar 50 au fost internaţi[411]. În plus, adresa Legiunii de Jandarmi mai amintea că nu (mai) există *minoritari maghiari* internaţi în judeţ, în schimb existau 23 *minoritari germani* (cetăţeni români) internaţi la Săcel.

La 5 decembrie 1944, Legiunea de Jandarmi anunţă că pe teritoriul judeţului Hunedoara există (doar) lagărul Săcel, unde erau internaţi la acea dată 48 *legionari* din urban şi rural[412]. Tot atunci, la Târgu Jiu erau 27 *supuşi germani* şi 12 *supuşi maghiari*, iar în lagărul Slobozia existau 6 *supuşi maghiari*, fiind vorba în toate cazurile de internaţi provenind din județul Hunedoara[413].

---

[403] DJHAN, Fond Inspectoratul Jandarmi Hunedoara, Dosar 46/1944.
[404] DJHAN, Fond Prefectura, Dosar 39/1944, f.n.: *Adresa Comenzii Militare Deva (sovietice) nr. 1314 din 13 octombrie 1944.*
[405] Ibidem: *Ordinul nr. 17988 din 13 octombrie 1944 al M.A.I.* către Prefectură.
[406] DJHAN, Fond Prefectura, Dosar 49 / 1944: *Ordinul nr.19683 din 23 noiembrie 1944 a Prefecturii Deva către Legiunea Jandarmi şi Poliția Deva,* în conformitate cu *Ordinul M.A.I. nr. 21233 din 21 noiembrie 1944.*
[407] Ibidem: Prefectura revine cu *Ordinul nr.19683 din 27 noiembrie 1944 către Poliția Deva;* De fapt, au ajuns la Săcel, lagărul Vulcan nu a mai ajuns să fie folosit ca şi centru de internare, vezi mai sus.
[408] *Telegrama M.A.I. nr. 21945 din 27 noiembrie 1944 către Prefectură*
[409] *Ordinul Poliției Deva nr. 15641-S din 28 noiembrie 1944.*
[410] *Ordinul nr. 17200 din 28 noiembrie 1944*
[411] Cf. *Ordinul telegrafic al Prefecturii către M.A.I. nr. 19883 din 28 noiembrie 1944.*
[412] *Adresa Legiunii de Jandarmi Hunedoara nr. 17673 din 5 decembrie 1944 către Prefectură.*
[413] DJHAN, Fond Prefectura, Dosar 49/1944.

La 7 decembrie, în judeţ erau neinternaţi 3 *supuşi germani* (2 femei bolnave în spital şi un bărbat greu bolnav la domiciliu), în plus la Săcel există 54 *legionari* internaţi (toţi cetăţeni români bărbaţi); nu exista alt caz de cetăţeni români etnici germani sau maghiari neinternaţi[414]. Din 51 *supuşi* germani existenţi iniţial pe ***teritoriul urban*** al județului Hunedoara, la 7 aprilie 1945 erau încă internaţi în lagărul Târgu Jiu 38, 3 erau dispăruţi, iar 10 exceptaţi[415].

O altă situaţie cumulativă pentru perioada 6 martie - 26 august 1945, consemna 31 reţinuţi din ***teritoriul rural*** al judeţului (nu sunt alte precizări privind culoare politică sau etnică, este însă probabil vorba de cei vizaţi de art. 15 din Convenţia de Armistiţiu) dintre care 29 au fost internaţi în lagărul Caracal (ulterior 12 fiind eliberaţi de aici în acest interval), 2 trimişi la Închisoarea Militară Cluj prin B.C.M; 3 se aflau internaţi (încă din noiembrie 1944) în lagărul Slobozia (astfel că totalul hunedorenilor 'rurali' aflaţi încă în cele două lagăre în august 1945 era de 20)[416]. Ultimele date găsite sunt din **aprilie 1946**, când în lagărul Turnu Măgurele se găseau şi 7 germani hunedoreni repatriaţi din Germania[417].

Lagărul de internaţi politici Săcel

(...15 septembrie 1944 – 1945)

În judeţul Hunedoara, lagărul local de internare a fost înfiinţat în castelul din Săcel (unde funcţiona cel puţin de la **15 septembrie 1944**[418] când, existau deja *internaţi în lagărul SĂCEL, 24 cetăţeni români etnici germani şi 6 supuşi germani cu paşaport din mediul rural (total 30 etnici germani)*[419]. La 23 septembrie, Legiunea de Jandarmi cere prefecturii să interneze chiar în acea zi la Săcel pe toţi ***supuşii*** *germani şi maghiari* de pe teritoriul urban, urmând ca din acel lagăr să se transfere mai departe la Târgu Jiu[420]. Ca urmare, la 26 septembrie se găseau la Săcel, *46 internaţi din rural.*

La **18 noiembrie 1944**, M.A.I. solicită Prefecturii ca împreună cu I.G.J. să ia măsuri pentru organizarea şi încadrarea lagărului de internaţi din castelul Săcel, care va funcţiona ca centru de internare conform J.C.M. nr. 762[421] (este în fapt o *reorganizare* pe bazele legale oferite de J.C.M. nr. 762). La 21 decembrie existau la Săcel 48 *legionari* internaţi, capacitatea de cazare a castelului fiind de cca. 180 persoane. La 22 decembrie un raport afirma că *Centrul de Internaţi Politici Săcel* era deja din 19 noiembrie în preajma plecării majorităţii internaţilor politici şi a gărzii de 20 jandarmi elevi! Existau stricăciuni, dar nu se ştia de cine au fost făcute (deoarece în anul 1944 trecuseră pe aici: o unitate vânători de munte, apoi ostaşi ruşi, apoi internaţii politici maghiari şi germani)[422]. La 29 decembrie se solicită bon de rechiziţionare pentru castel.

Sfârşitul lagărului este prefigurat de un episod interesant pentru starea de lucruri din acele zile. La data de 1 martie 1945, Plt. Mj. Corneanu Vasile, comandantul Lagărului de internaţi politici Săcel primeşte următoarea 'notă' cu o caligrafie incertă: *Noi subsemnaţii echipa de misiune pentru expropierea moşiilor care urmează a se împărţi ţăranilor. În primul rând ostaşilor de pe front, văduvelor şi orfanilor de război. Dle Plut Major întru cât suntem informaţi că D-voastră*

---

[414] Idem, Dosar 39/1944: *Telegrama nr. 20331 din 8 decembrie 1944 a Prefectului (Almăşan)* către M.A.I.
[415] DJHAN, Fond Chestura Poliţiei Deva, Dosar 18/1945, f. 3
[416] Idem, Dosar 11/1945, f.3: tabel alcătuit de Legiunea Jandarmi Hunedoara.
[417] Idem, Dosar 69/1946, f.95.
[418] Despre utilizarea castelului în anul 1941 ca centru de evacuare pentru evrei, vezi mai sus.
[419] DJHAN, Fond Prefectura, Dosar 39/1944: *Adresa nr. 96 din 15 septembrie 1944 a Legiunii Jandarmi Hunedoara către Prefectură.*
[420] Ibidem: *Ordinul Legiunii jandarmi Hunedoara, nr. 2165 din 23 septembrie 1944*, conform cu *Ordinul M.A.I. nr. 16542 / 944*.
[421] *Ordinul Nr. 21215 din/ 18 noiembrie 1944 al M.A.I.*
[422] DJHAN, Fond Legiunea Jandarmi Hunedoara, Dosar 46/1944.

aţi primit ordin dela superiori D-voastră ca să nu vă amestecaţi în misiunea noastră întrucât noi nu ne amestecăm în afacerile D-voastră la lagăr. Deci vă rugăm şi noi pentru ultima dată să ne lăsaţi înpace ca să putem face expropierea. Vă rugăm ca referatul săl puneţi pe verso. Supărarea 'misiunii' comuniste de 'expropiere' venea de acolo că fuseseră împiedicaţi de garda lagărului (sub ameninţarea armelor) să se apropie la mai puţin de 50 metri de împrejmuire. Comandantul lagărului, în referatul cerut, are varianta sa asupra evenimentelor: *Conform regulamentului [...] nimeni nu are voie să se apropie de Centrul de Internaţi Politici [...] Dacă Prefectura a avut motiv sau lege ca să exproprieze Castelul şi terenul din împrejurimi, ar fi trebuit să mute Centrul de Internaţi şi astfel putea proceda cum voia. Din comunicatul oficial al PCM la radio, rezultă că de pe ziua de 23. II. 945 este revoltă în ţară, deci suntem îndreptăţiţi a lua măsuri ca nimeni să nu se poată apropia de acest centru, ia cine nu va executa, considerăm că suntem atacaţi; în care scop Legile şi Regulamentele semnate de M.S. Regele ne dă dreptul să tragem cu armele asupra celor ce ar nesocoti aceste dispoziţiuni. Am observat şi suntem informaţi că echipa din Săcel, care este venită sub pretext că expropriază, stă de pe ziua de 23 II 945, înarmaţi cu arme militare şi pistoale cum şi grenade, deci suntem îndreptăţiţi a ne aştepta la un atac din partea acestora [...] Nu ne leagă nici un interes după cum am fost acuzat de unii din echipă, că am fi Hitlerişti şi Legionari, ceea ce considerăm o acuzaţie perfidă, deoarece tot aşa au procedat şi Legionarii, s-au înarmat ilegal şi a atacat Armata [...] Noi, Armata şi Jandarmeria am depus jurământul de credinţă M.S. Regelui Mihaiu I-iu, pe care-l respectăm cu sfinţenie [...]*. Într-un alt memoriu, comandantul precizează mai departe: *Nu ne-am opus nici la exproprierea terenurilor, după cum am fost acuzat de echipa armată de muncitori de pe Valea Jiului, care s-au apropiat până la distanţa de 50 metri de Lagăr, ceea ce s'ar fi putut întâmpla un masacru asemănător cu cel efectuat de legionari la Jilava [...] Ordinele PCM au fost ca să nu ne lăsăm dezarmaţi, eu nu am putut să ştiu precis ce se petrece în ţară şi am considerat că ne găsim în faţa unui război civil. Am fost mutat de la Comanda Centrului [...] în această situaţie doresc să plec pe front, dacă Prefectura a apreciat că port vreo vină, doresc să aprecieze şi mizeria ce am îndurat-o timp de 5 luni în acest lagăr, cred că este destulă pedeapsă. Nu am avut nici o legătură cu internaţii, deoarece am fost nedreptăţit şi de ei, prin mutări, persecuţii, ameninţări, tot pe nedrept.*

Acuzele la adresa conducerii lagărului au fost mult mai variate, pe tema pactizării cu internaţii legionari: aceştia ar fi fost lăsaţi liberi prin sat, unde ar chefui cu şeful de post din Sântâmăria, ş.a.m.d. Cu ordinul nr. 23370 din 10 martie 1945, Legiunea Jandarmi Hunedoara înaintează Prefecturii un dosar cu declaraţii privind toată această problemă în care se concluzionează: *'nu reiese că legionarii din Lagărul de Internaţi Politici din Săcel - Hunedoara ar fi fost lăsaţi liberi a circula prin comună, decât cu escorta în cazurile când aveau de executat diferite servicii în interesul lagărului /pentru reparat căruţa, pentru cărat de lemne, pentru coptul pâinii, etc/ şi nici nu reiese că ar fi chefuit cu internaţii în cârciuma satului'*. Cu toate acestea, *'având în vedere atitudinea şi modul cum Plt. Mj. Corneanu Vasile s'a purtat faţă de Dl. Prefect al Judeţului când a fost întâlnit în satul Săcel'*, a fost luată măsura înlocuirii sale de la comandă. În mod sigur, desfiinţarea centrului nu a întârziat nici ea prea mult. Interesant de apreciat totuşi modul de acţiune şi ponderea în faţa autorităţilor a unei simple 'misiuni' de expropriere, formată din civili 'muncitori' ai Văii Jiului, considerabil înarmaţi (la propriu) pentru lupta cu proprietarii de moşii...

Lagărul de internaţi politici 'Gherla' din Vulcan
(neînfiinţat)

După cum s-a văzut mai sus, unul dintre lagărele prevăzute a fi înfiinţate conform Deciziei M.A.I. nr. 19531 din 2 noiembrie 1944, era localizat în Gherla (folosind facilităţile penitenciarului de acolo). Evacuarea la **13 noiembrie 1944** a întregii administraţii româneşti din

Ardealul de Nord de către Comandamentul Sovietic, a făcut imposibilă amenajarea locaţiei, dar nu s-a renunţat la înfiinţarea lagărului. Doar că, pe baza unor considerente încă necunoscute, Lagărul de internaţi politici 'Gherla' urma să fie înfiinţat 'în refugiu' în comuna Vulcan, jud. Hunedoara[423]. Locaţia a fost aleasă în clădirile fostului *Lagăr de Prizonieri nr. 9* (despre acesta vezi mai sus)

Din memoriul justificativ preliminar, desprindem informaţia că, până la 23 august 1944 lagărul a fost pentru prizonieri sovietici, a fost deteriorat, în urma dispoziţiilor M.A.I. lagărul s-a reînfiinţat şi urmează a se transforma pentru adăpostirea deţinuţilor politici. La 28 noiembrie Prefectura este anunţată de faptul că *s-a detaşat şi delegat ca administrator al lagărului Vulcan, dl. Ion Nicolau (şef de birou la Penitenciarul Deva) iar secretar contabil pe dl. Aurel Bâtu de la Penitenciarul Constanţa*[424].

Legiunea de Jandarmi Hunedoara organizează un control la Vulcan în 7 decembrie 1944, ocazie cu care constată că fostul cazarmament a fost vărsat Lagărului nr. 13, subzistenţele urmau a fi preluate de la Companiile 205, 206, 207, 209 Poliţie din Valea Jiului, desfiinţate anterior, iar mobilierul reprimit de la Batalionul 9 Vânători de Munte. Este de asemnea necesară o companie pază cu 140 trupă şi 4 ofiţeri[425]. La 14 decembrie se stabileşte garnizoana Lagărului, din cadrele jandarmeriei Inspectoratului Craiova, care *'se concentrează în comuna Vulcan cu efectiv de 50%. Insp. Jandarmi Craiova trebuie să primească de la Batalionul 9 Vânători Munte întreaga avere pe care Lagărul 9 a predat-o acestei unităţi cu ocazia desconcentrării sale. Lagărul va fi pus la dispoziţia M.A.I.'*[426].

La 30 ianuarie 1945, situaţia de pe teren, este departe de finalizare: *Administraţia lagărului Vulcan s'a prezentat la Batalionul 9 Vânători Munte din comuna Vulcan pentru a prelua toată averea fostului lagăr de prizoneri nr. 9, însă comandantul Batalionului 9 Vânători Munte, mr. Busuioceanu a declarat că nu poate preda nimic mai mult decât sârma ghimpată şi paturile comune de scânduri, iar restul, alimente, lemne de foc, etc, nu le poate restitui [...]. După terminarea acestor reparaţiuni, care credem că vor fi gata, în parte, până la data de 8-10 februarie a.c., nu vom putea primi internaţi politici, din lipsă completă de dotare cu cele necesare ca: alimente, lemne de foc, cazarmament, cazane de gătit, etc*[427].

Lucrările la lagărul din Vulcan au demarat practic la **9 decembrie 1944**, proiectul aprobat (se pare în 17 februarie 1945) era în valoare de 3.160.000 lei, cu diferenţa de deviz 608.142 lei. Recepţia definitivă a lagărului a fost făcută doar la 31 martie 1945 şi foarte probabil el nu a mai servit efectiv ca şi centru de internare în această locaţie, administraţia lagărului 'Gherla' putându-se întoarce după luna aprilie 1945 în Ardealul de Nord, revenit României, astfel încât lagărul de internare Săcel a rămas singurul activ, documentat până în prezent, pe teritoriul judeţului Hunedoara.

---

[423] Toate penitenciarele din nordul Ardealului au fost evacuate în restul României, la Deva fiind astfel evacuat Penitenciarul Zalău.

[424] DJHAN, Fond Prefectura, Dosar 49/1944, f.n: *Adresa M.A.I., Direcţia Penitenciarelor şi Institutelor de Prevenţie nr. 52440 din 28 noiembrie 1944* către Prefectură, în baza *Ordinului nr. 21095 din 20 noiembrie al M.A.I.*

[425] Ibidem, f.n; Fond Legiunea Jandarmi Hunedoara, Dosar 46/1944, f.n: *Adresa Legiunii Jandarmi Hunedoara nr. 2718 din 10 decembrie 1944.*

[426] Idem, Dosar 41/1945: *Telegrama M.S.M. nr. 71877 din 14 decembrie 1944 către Inspectoratul Jandarmi Craiova*.

[427] Ibidem: *Adresa nr. 1490 din 30 ianuarie 1945 a Prefecturii către M.A.I.*

SUPLIMENT

Documente privind activitatea birourilor de cenzură poștală hunedorene (27 iunie 1941 – 15 decembrie 1942)

Cenzura poştală română în anii celui de-al doilea război mondial a avut două perioade bine definite: prima, între 27 iunie 1941 – 15 decembrie 1942, în care birourile de cenzură au fost organizate şi tutelate de către Prefecturile judeţene, iar ce-a de-a doua, între 15 decembrie 1942 – 15 ianuarie 1946, în care acestea s-au subordonat direct şi exclusiv unui serviciu specializat organizat de către M.S.M. În cele ce urmează va fi prezentat un scurt istoric al înfiinţării şi funcţionării birourilor de cenzură din judeţul Hunedoara în prima perioadă, bazat exclusiv pe documente necomentate, aflate în *Fondul Prefectura* de la Direcţia Judeţeană Hunedoara a Arhivelor Naţionale (pentru a simplifica textul nu vor mai fi făcute trimiteri individuale la sursele de informare, acestea provenind mai ales din Dosarele 9/1941 şi 171/1942 ale fondului amintit).

Tentative de instituire timpurie a cenzurii poștale

Până la 27 iunie 1941, singura cenzură oficială este aceea a presei, instituită ca urmare a decretării stării de asediu la 30 decembrie 1933. Şi totuşi, am întâlnit o interesantă 'tentativă' de a introduce cenzura corespondenţei încă în luna februarie 1941, imediat după rebeliunea legionară. Astfel, în adresa nr. 37886 din 3 februarie 1941 a Brigăzii 2 Mixtă Munte (care, până la trimiterea pe front, a fost autoritatea militară responsabilă cu ordinea în judeţ) către Prefectura jud. Hunedoara, se solicita:

> *Pentru a se putea urmări: activitatea foştilor şefi rebeli [legionari], locul unde s-au ascuns, intenţiile lor viitoare, veţi interveni de urgenţă la Ministerul Afacerilor Interne, să aprobe şi să organizeze cenzura corespondenţei în principalele centre ale judeţului Hunedoara.*

Solicitarea este retransmisă de Prefectură către M.A.I. (Ministerul Afacerilor Interne), dar răspunsul negativ soseşte de-abia cu adresa nr. 008019 din 20 iunie 1941 (deci 7 zile înaintea instituirii oficiale a cenzurii poştale interne!), în care se face trimitere strictă la legislaţia în vigoare, conform căreia singura excepţie de la prevederea constituţională de inviolabilitate a corespondenţei se referă la cazurile de cercetare penală, instrumentate de instituţiile în drept:

> *Ca răspuns la adresa dvs. Nr. 500/1941, prin care cereţi instituirea cenzurei corespondenţei în centrele principale de judeţ, avem onoare a vă face cunoscut că, cenzura oficială se aplică numai în materie de presă şi publicaţiuni. Cum însă Dvs socotiţi că este necesară cenzura scrisorilor unor suspecţi, această operaţiune se va putea face cu avizul Parchetului local, care crează excepţiune la dispoziţiile legii de exploatare poştală. Totodată menţionăm că, acea Prefectură trebuie să îngrijească de executarea în bune condiţiuni a operaţiunilor în chestiune spre a nu se prejudicia interesele poştale şi a nu se da loc la reclamaţiuni.*

Ca urmare Prefectura jud. Hunedoara trimite Parchetului adresa nr. 2219 din 23 iunie 1941, prin care se solicită:

> *…a elibera autorizaţia cuvenită pentru cenzurarea corespondenţei foştilor rebeli, în centrele principale ale judeţului. Din informaţiile ce avem, foştii capi ai mişcării legionare, întreţin legături între ei prin poştă, prin diferite procedee cu cei deţinuţi şi dispăruţi. Pentru a nu se aduce prejudiciu intereselor poştale şi a nu da loc la reclamaţiuni, am onoarea a vă ruga a disposa asupra acestei excepţiuni la dispoziţiunile legii de exploatare poştală. În acastă cauză am dispus organelor Poliţieneşti şi Jandarmereşti a Vă depune raport cu tabel de persoane cărora urmează a li se cenzura corespondenţa. Prefectul jud. Hunedoara, Col. C. Dumitrescu.*

În acelaşi timp, în adresa Prefecturii către Poliţie (Legiunea Jandarmi Hunedoara) din 24 iunie 1941 se mai adaugă faţă de adresa de mai sus:

> *Constatările ce veţi face din corespondenţa foştilor membri ai mişcării legionare […] binevoiţi a mi le raporta la timp.*

Instituirea oficială a cenzurii la **27 iunie 1941** a simplificat în mod sigur procedura de investigare în cazul corespondenţei membrilor şi activiştilor legionari, de care judeţul nu ducea de altfel lipsă.

Infiinţarea şi activitatea biroului de cenzură Deva

Cenzura corespondenţei a fost instituită ca urmare a declanşării războiului contra U.R.S.S. (22 iunie 1941), prin Ordinul nr. 63352 din 26 iunie 1941 al Preşedintelui Consiliului de Miniştri, ea urmând să fie îndeplinită de către Ministerul Apărării Naţionale în unire cu Ministerul Afacerilor Interne. Din partea M.A.N., punerea în practică a acestui Ordin a revenit Marelui Cartier General (M.C.G.), Eşalonul 2, secţia II-a, care, în baza ordinului prevăzut mai sus, a elaborat Dispoziţia nr. 478C din 26 iunie 1941 către toate Cercurile de Recrutare din ţară, prin care s-a prevăzut înfiinţarea, în colaborare cu Prefecturile, în capitala fiecarui judeţ, a câte unui birou de cenzură internă. Aceste birouri au funcţionat în localul oficiului poştal nr. 1 (de reşedinţă) din capitala fiecărui judeţ. La rândul său, M.A.I., prin Cabinetul Secretarului General a trimis către toate Prefecturile Judeţene circulara nr. 4361 din 27 iunie 1941, însoţită de *Instrucţiunile pentru funcţionarea cenzurii corespondenţei poştale* (cu o anexă) şi de *Circulara telegrafică* expediată de Direcţia generală P.T.T către toate oficiile poştale din ţară. Conform Circularei, biroul Deva urma să fie încadrat cu 20 cenzori, lucrând pe 2 schimburi a câte 10 cenzori fiecare. Teoretic data de începere a cenzurii era **27 iunie 1941**, practic aceasta a variat de la caz la caz, dar în general birourile de cenzură s-au deschis până la 31 iunie 1941.

Biroul Deva a fost unul dintre cele 'codaşe', fapt semnalat de către Oficiul Reşedinţă P.T.T Deva către Prefect, prin adresa nr. 108 din 29 iunie 1941:

> *Am onoare a vă aduce la cunoştinţă că nici până astăzi nu s-a constituit biroul de cenzură conform ordinelor superioare ce avem. Totodată vă rugăm să binevoiţi a cunoaşte că materialul de cancelarie, ştampile, etc, necesare biroului de cenzură conform ordinelor ce avem vor fi procurate de către Prefectură, administraţia noastră pune la dispoziţie numai camera rezervată pentru acest birou. Vă rugăm stăruitor să binevoiţi a dispune constituirea imediată a biroului sus-amintit, corespondenţa suferă întârziere şi s-a aglomerat peste măsură. Din toate părţile ne soseşte corespondenţă cu ştampile cenzurat, numai noi suntem în restanţă cu această operaţie.*

Încadrarea cu personal a biroului de cenzură Deva

Ca urmare, Prefectura trece la acţiune şi ordonă încadrarea cu personal a biroului, prin adresa nr. 2278 din **30 iunie 1941** către Centrul de Recrutare Deva:

> *Domnule Comandant,*
> *În conformitate cu ordinul Marelui Cartier General No. 478 din 26 VI.1941 ce aţi primit, binevoiţi a ne înainta tabel de persoanele mobilizate pentru încadrarea biroului Cenzurei de pe lângă Oficiul P.T.T din localitate. Funcţionarea acestui birou, va începe astăzi 30 Iunie 1941 orele 12 pentru cenzurarea corespondenţei poştale în conformitate cu instrucţiunile Preşedenţiei Consiliului de Miniştri No. 63352 din 26.VI.1941. Cercul de recrutare va confecţiona ştampila tip şi va pune la dispoziţie toate registrele şi rechiziţiile necesare acestui birou. Din partea noastră propunem persoanele de mai jos care se vor rechiziţiona, pentru buna funcţionare a acestui birou:*
> *Dl. Botean Iosif, Dl. Radu Ioan, Dl. Mariş Viorel, Dl. Sporea Constantin, Dl. Pârvu Constantin, Dl. Jula Constantin, Dl. Pavel Lazăr, Dl. Solomon Victor, Olariu Virgil, Georgescu Nicolae, Bucicof Constantin, Popovici Izidor. Toţi sunt pensionari români şi cu domiciliul în oraşul Deva.*

Prin telegrama nr. 2278 din 1 iulie 1941 a Prefecturii către Ministerul Afacerilor Interne, aceasta se grăbeşte să comunice:

> *La No. 4361 raportăm executarea întocmai. Biroul funcţionează în mod normal. Prefectul Jud. Hunedoara. Col. C. Dumitrescu*

De fapt, biroul nu funcţiona deloc normal, el nefiind încadrat cu necesarul de personal (cifra de 20 cenzori prevăzută de normative nu a fost se pare niciodată atinsă, maximumul fiind cel de 17 cenzori, valoare cu care biroul va rămâne de altfel în mod oficial începând din 1942). Cercul Recrutare Hunedoara comunică Prefecturii cu adresa nr. 13833 din 2 iulie 1941:

> *La adresa dvs. 2278 din 30 iunie 1941 relativ la persoanele necesare biroului de cenzură. Am onoarea a vă comunica că pentru încadrarea biroului cenzurii am dat ordin de rechiziţie persoanelor indicate în adresa de mai sus, cu excepţia D-lor Pârvu Constantin şi Pavel Lazăr, pe cari nu i-am putut identifica nici la Biroul Populaţiei. Vă rugăm să binevoiţi a ne indica adresa precisă a sus-numiţilor, sau să îi înlocuiţi cu alţii, pentru a putea încadra complet acest birou.*

Un *Tablou Despre profesorii, magistraţii şi şefii de poliţie pensionari din oraşul Deva* a fost întocmit şi de Poliţia de reşedinţă Deva, important pentru că oferă date privind ocupaţia şi adresa câtorva dintre cenzori:

> *Boteanu Iosif - Deva, str. Reg. Ferdinand nr. 11, director de liceu.*
> *Solomon Victor - Deva, str. 6 Sept. nr. 79, profesor Şcoala Normală.*
> *Olariu Virgil - Deva, str. A. Iancu nr. 14, preşedinte de tribunal.*
> *Georgescu Nicolae - Deva, str. A. Mureşianu nr. 39, şef judecător.*
> *Bucicof Constantin - Deva, str. Reg. Maria nr. 17, judecător.*
> *Popovici Isidor - Deva, str. Em. Gojdu nr. 26-16, şeful Poliţiei Cluj.*
> *Toţi sunt pensionari români.*

Alţi cenzori sunt aprobaţi pentru rechiziţionare prin adresa nr. 2428 din 11 iulie 1941 a Prefecturii către Cercul Recrutare Deva, şi anume:

Ghinea Gheorghe, Toma Nistor, Aslău Aurel, Lupşor Nicolae, Glavan Ştefan.

De asemenea prin adresa nr. 2429 din 11 iulie 1941 a Prefecturii către Censura Oficiul P.T.T Deva, se anunţă lăsarea la vatră a dl. Bucicof Constantin.

Alte date importante privind încadrarea cu personal a biroului de cenzură Deva sunt conţinute în documentele din **Fondul Primăria Deva, Dosar 55 / 1941**, Filiala Deva a Arhivelor Naţionale. Este vorba de una dintre solicitările de rechiziţionare, făcută prin adresa nr. 1261 din 19 august 1941 a Prefecturii către Primăria Deva:

> *În conformitate cu adresa CR Hunedoara nr. 1686 / 1941, avem onoarea a vă ruga să binevoiţi a dispune ca să ni se înainteze un tabel cu 30 persoane plus 20% rezervă de persoanele din oraşul Deva, ce nu fac parte din cadrele armatei şi cari ar putea fi rechiziţionaţi pentru serviciul de cenzură la Oficiul Poştal din loc.*

Tabelul de răspuns a fost înaintat de Primărie cu adresa nr. 587 din 25 august 1941, şi poate fi văzut mai jos.

Tabel cu propunerile Primăriei Deva pentru posturile de cenzori (august 1941):

Crt	Nume, prenume	Născut	Domiciliu Deva
1.	Petrescu Partenie	1911	Parcul oraşului
2.	Drăgan Mariş	1884	M. Eminescu
3.	Herbay August	1867	6 Septembrie
4.	Groza Nicolae	1869	Mihai Viteazu
5.	Popoviciu Iosif	1875	Avram Iancu
6.	Popoviciu Izidor	1880	Em. Gojdu 26
7.	Chifa Aurel	1881	Împăratul Traian 31
8.	Sirca	1878	Regina Maria
9.	Lisieviciu Vasile	1880	Gen. Berthelot
10.	Olariu (?) Ioan	1872	Gh. Bariţiu 8
11.	Grecu Andrei	1883	A. Mureşianu
12.	Sântimbreanu Ioan	1884	General Moşoiu
13.	Lazăr Adam	1867	Mureşului
14.	Avram Titus	1881	Griviţei

15.	Rafita Dumitru	1875	M. Eminescu
16.	Dr. Olariu Virgil	1879	Avram Iancu
17.	Oprean Miron	-	Andrei Şaguna
18.	Haneş Nicolae	1885	6 Septembrie
19.	Oană Zenobie	1882	Ion Creangă
20.	Pop Ioan	1899	Mihai Eminescu
21.	Toma Ringhea	-	Mihai Eminescu
22.	Aramă Apostol	1888	Şt. O. Iosif
23.	Selmerian (?) Ioan	1879	Plevnei
24.	Boteanu Iosif	1875	R. ?
25.	Sporec (?) Constantin	1876	Andrei Mureşanu
26.	Oros Ioan	1892	Aurel Vlaicu 32
27.	Trifu Iosif	1887	Aurel Vlaicu
28.	Trifu Dumitru	1881	6 Septembrie
29.	Grădinar Alexa	1879	?
30.	Câmpian Ioan	1873	Andrei Mureşianu
31.	Silaghi Constantin	1885	Bărnuţiu 27
32.	Gonan (?) Pavel	1881	Împăratul Traian
33.	Rusu Vasile	1887	D.I.Mihu
34.	Ghila Sever	1887	-
35.	Târziu Gheorghe	1884	Mussolini ?
36.	Romos (?) Gheorghe	1871	A. Şaguna ?
37.	Dr. Palagescu (?) Alexandru[i]	1877	A. Şaguna 10
38.	Gruia Petru	1897	R. ?
39.	Pandrea Valer	1873	Bărnuţiu
40.	Dr. Groza Petru	1884	Avram Iancu
41.	Sipos Romulus	1883	G. Moşoiu
42.	Buzdugan Iosif	1898	Spitalul de Stat
43.	Magheruşan Grigorie	1878	6 Septembrie 41
44.	Dr. Dunca (?) Eugen	-	R. ? 12

Acest tabel pare să fi fost însă alcătuit în grabă şi fără suficientă analiză a fiecărei propuneri în parte, dovadă stau revenirile la această adresă, cu solicitarea scutirii de la serviciul cenzurii pentru diferite persoane, de neînlocuit la locurile unde îşi desfăşurau activitatea. Evident că nu putea lipsi, în capul listei, Dr. Petru Groza, care era mult prea ocupat cu numeroasele sale proprietăţi pentru a avea timp de un serviciu în plus, astfel că, prin adresa nr. 587 din 17 septembrie 1941 a Primăriei Deva către Prefectură, Serviciul MONT, se solicită:

> *Urmare raportului nostru 587 din 25 august 1941, avem onoare a vă ruga să binevoiţi a interveni la C[ercul] R[ecrutare] pentru scutirea dela lucrările de cenzură a Domnilor mai jos notaţi:*
> *1) Dr. Petru Groza, care având moşie la Băcia şi Streisângeorgiu, moară mare la Streisângeorgiu, două mori de apă la Deva, fabrică de ţiglă şi cărămidă la Sântimbru, fabrici şi depozite de lichioruri la Arad, se interesează în continuu de bunul mers al lor, suntem de părere că nu poate fi angajat în alte servicii.*
> *2) Gruia Petru, cu depozite de cherestea la Deva, un depozit la Simeria, asociat la fabrica de lichioruri Arad, o maşină de treerat, moşie la Turdaş şi Batiz şi neavând alt personal, trebuie să conducă singur.*
> *În locul susnumiţilor, propun a se rechiziţiona următorii:*
> *1) Popa Ilie, pensionar de stat, domiciliat în str. Mihai Viteazul;*
> *2) Pop Victor, preot în Cârjiţi, domiciliat în str. Mihai Eminescu, ambii fiind disponibili.*

Păcat doar că istoria poştală a fost lipsită de un asemenea element de interes cum ar fi fost activitatea prea-bogatul om de afaceri (ulterior comunist 'sărac şi cinstit') Petru Groza în post de cenzor al scrisorilor concetăţenilor săi… Alte reveniri şi solicitări de scutire urmează şi în săptămânile următoare, astfel de exemplu pentru Trifu Dumitru care este

> *indispensabil la manipularea cântarului oficial al Primăriei de la oborul de vite, unde trebuie să stea toată ziua la dispoziţia publicului, cântărind maşini, furaje şi vite; în locul susnumitului propunem a fi rechiziţionat Dr. Radu Cornel, avocat, domiciliat în Calea Iliei, născut în anul 1900* (Adresa Primăriei nr. 587 din 21 octombrie 1941).

La fel, solicitări similare sunt făcute şi pentru persoane care nu apar în tabelul de mai sus, fiind probabil vorba de propuneri ulterioare de rechiziţie (a se corobora cu informaţia deja publicată conform căreia, în primele luni, cenzorii se roteau lunar). Două exemple pot fi desprinse din adresa nr. 587 din 10 noiembrie 1941: pentru Jugău Iosif, *contingent 1916, pensionar de stat, domiciliat în str. M. Eminescu 52, să fie dispensat de la Serviciul de Cenzură – fiind angajat în lucrările de aprovizionare a oraşului prin faptul că lucrează la Asociaţia Ardeleana din acest oraş, care aprovizionează oraşul cu grâu şi lemne de foc* şi pentru Nastion (?) Eugen, *pensionar, agricultor şi agent agricol al oraşului*, la care solicitarea de scutire este în aceiaşi termeni.

Cu nr. 3273 din 21 septembrie 1941 Prefectura comunică scutirea medicală a Dl. Oană Zenovie, pensionar de stat, de la funcţia de cenzor pe lângă oficiul P.T.T. Deva şi dispune înlocuirea lui. Deasemenea în luna octombrie funcţiona ca şi cenzor rechiziţionat avocatul Dobre Ioan.

La 29 septembrie 1942 Biroul de cenzură Deva era încă incomplet, cu doar 15 cenzori + 1 cenzor şef.

Funcționarea biroului de cenzură Deva

Orarul de funcţionare al Biroului de cenzură este stabilit între orele 8 - 12.30 (schimbul I) şi orele 15.30-18.30 (schimbul II) prin adresa nr. 2432 din **11 iulie 1941** a Prefecturii către *Censura Oficiului Poştal Deva*.

Apar acum şi primele suprapuneri de competenţe la instituţiile implicate în organizarea cenzurii, astfel la tentativa Cercului de Recrutare Deva de a schimba pe ofiţerul şef al cenzurii, Prefectura Jud. Hunedoara trimite Comandantului Cercului Recrutare Hunedoara adresa nr. 2528 din **21 iulie 1941**:

> *Domnule Comandant,*
> *În conformitate cu ordinul aprobator al Comandamentului 7 Teritorial, Cpt. Rezervă Ionescu Remus rămâne mai departe şef al Cenzurei judeţului Hunedoara. Pe viitor interzic a se mai face schimbări în ordinea de bătaie a personalului însărcinat cu cenzurarea corespondenţei fără a fi avizat şi subsemnatul ca şef al judeţului, conducător şi îndrumător personal al operaţiunei Serviciului Cenzurei.*

Cu toate acestea, până la urmă Cercul de Recrutare îşi impune punctul de vedere, iar procesul verbal stabilit cu ocazia predării biroului de cenzură de către Cpt. Ionescu noului şef al cenzurii, Lt.-Col. Georgescu, se constituie într-un document valoros pentru evaluarea actelor normative emise până la acea dată ca şi a inventarului unui birou de cenzură:

PROCES VERBAL

Astăzi, 4 August 1941, noi Căp. Rez. Ionescu Remus şi Lt.-Col. Rez. Georgescu Vasile, ambii concentraţi la Cercul Recrutare Hunedoara, Biroul Cenzurii Garnizoanei Deva, procedând, cel dintâiu la predarea, cel de al doilea la primirea Biroului Cenzurii, am predat şi primit după cum urmează:

1. Un dosar cu corespondenţa biroului cuprinzând instrucţiuni de la autorităţi superioare şi Ordine referitoare la Cenzură, numerotat şi certificat, cu 14 file, cu Opis care nu s-a numerotat.
2. Un dosar cu corespondenţă diversă către autorităţi, cu Opis numerotat şi certificat, cu 18 file.
3. Un dosar cu procese verbale de distrugerea corespondenţei neadmisă la cenzură, numerotat şi certificat, cu 23 file.
4. Tabelul cu personalul de încadrare al Bir. Cenzurii, arătând situaţia militară şi civilă a fiecărui membru al Bir. Cenzurii.
5. Un tabel cu numele membrilor Bir. Cenzurii, cari trebuiesc înlocuiţi, împlinind o lună de serviciu, şi un tabel cu numele celor care vor putea fi rechiziţionaţi pentru înlocuirea lor.
6. Un tabel cu numele şi semnătura dlor membri ai Bir. Cenzurii cari au primit instrucţiuni asupra felului cum trebuie făcută cenzura.

7. Un dosar cu diferite tabele de formarea echipelor de lucru la recomandate şi corespondenţa obicinuită şi colete, cu 6 file.
8. Un registru de intrare şi ieşire cu 200 file, numerotat şi certificat.
9. Una condică de expediţie, făcută de mână, cu 32 file, numerotată şi certificată.
10. Una condică de prezenţă la serviciu a personalului, cu 100 file, numerotată şi certificată.
11. S-au mai predat şi primit încă următoarele instrucţiuni extrase din telegramele primite de Dirig. Poştei de la Dir. Gen.a Poştelor şi ordinele prefectului judeţului:
   - Corespondenţa suspectă se înaintează dlui Prefect.
   - Corespondenţa scrisă în alte limbi decât româna, germana, italiana şi franceza, se distruge prin ardere, încheindu-se proces verbal
   - Nu se cenzurează corespondenţa adresată: Casei Regale, Dlui Conducător al Statului, Preşedenţiei Cons.de Miniştri şi Dnei General Maria Antonescu.
   - Corespondenţa poştală internă a S.A.R.T va fi tratată ca şi cea a instituţiilor de stat, fără a fi cenzurată.
   - Corespondenţa adresată oficiului german de lichidare pentru repatrierea din România /Deutsche Abwicklungstelle/, str. Slătineanu 18-20, nu se cenzurează.
   - Nu se admit decât următoarele telegrame:
   1. Telegrame interne şi externe dela autorităţile militare române şi germane, ale autorităţilor civile şi cele pentru alarma antiaeriană;
   2. Telegramele Corpului Diplomatic.
   3. Telegrame interne şi externe ale Băncii Naţionale.
   4. Telegrame interne şi externe ale Întreprinderilor româneşti, germane şi italiene, industrii, bănci, depozite de mărfuri;
   5. Telegrame interne şi externe ale redacţiilor de ziare şi corespondenţilor respectivi, recunoscuţi.

   Telegramele arătate la punctele 2, 3, 4, 5, numai în măsura posibilităţilor.
   - Corespondenţa Băncii Naţionale va fi admisă în următoarele condiţii:
      1. Scrisorile închise interne şi externe simple sau recomandate expediate de oricare sediu /Central sau din provincie/, or fi admise fără a fi supuse cenzurii;
      2. Textul corespondenţei pentru străinătate a putea fi redactat şi în limba franceză.
      3. Casetele cu bilete şi banchete interne vor fi tratate ca trimiteri oficiale şi deci nu vor fi cenzurate.
   - Telegramele trebuie să fie scrise pe hârtie cu en-teteul intreprinderii respective şi redactate numai în limbaj clar, în limba română, germană, italiană sau franceză, iar în josul telegramei semnătura acelor cari conform statutelor pot angaja în mod valabil intreprinderea. Aceste telegrame trebuie să conţină ştiri numai referitoare la comerţul şi obiectul intreprinderii respective, fără nici o comunicare cu caracter particular. În caz contrar vor fi refuzate.
   - Toată corespondenţa externă se cenzurează numai la Bucureşti.
   - Corespondenţii de presă români şi străini şi redacţiile de ziare din Capitală şi provincie, pot depune scrisori simple cu corespondenţă de presă fără însă a conţine şi corespondenţă particulară. Textul poate fi numai în limba română, germană, italiană sau franceză.
   - Şeful Bir. Cenzurii este obligat să facă cenzurarea acestor scrisori imediat ce le primeşte.
   - Sunt admise la prezentare telegrame depuse de militari, prin care aceştia comunică adresele unităţilor respective.
   - Sunt admise la prezentare telegramele referitoare la: 1. Comunicarea adresei de concentrare făcută Ofiţerilor de rezervă; 2. Orice alte comunicări care sunt în directă legătură cu nevoile stricte ale serviciului sau armatei şi care nu conţin secrete militare. Ele se vor prezenta la cenzură.
   - Nu se primesc telegrame particulare nici interne nici externe, fără nici o excepţie. Telegramele prezentate de intreprinderi comerciale sau industriale se admit numai dacă sunt semnate în mod clar cu numele şi prenumele celor care pot angaja în mod valabil intreprinderea. Nu se admit telegrame cu semnături prescurtate sau convenite şi nici să conţină vreo comunicare particulară.
   - Nu se admit trimiteri de bani sub orice formă pe adresa Evreilor din Bucovina şi Basarabia, fie direct lor, fie prin intermediul altor persoane, instituţii sau intreprinderi financiare, comerciale, industriale. Se vor opri la prezentare şi telegramele prin care intreprinderile comerciale, industriale, bancare, etc, dau dispoziţiuni de plată diferitelor sucursale ale lor din Bucovina şi Basarabia, în ordinul Evreilor.
   - Intreprinderile comerciale, industriale, financiare, precum şi asociaţiunile profesionale, juridice, ştiinţifice, de binefacere, artistice, culturale, etc., pot săşi expedieze trimiterile respective şi în plicuri simple recomandate, cu condiţia ca textul lor să se refere exclusiv la activitatea intreprinderilor sau asociaţiunilor în cauză, adică să nu conţină corespondenţă particulară sau personală. Publicul poate expedia prin scrisori simple corespondenţă referitoare la chestiuni de serviciu, pe adresa

autorităţilor de stat, intreprinderilor sau asociaţiilor arătate mai sus, fără a pune corespondenţă cu caracter particular.
- Intreprinderile comerciale, industriale sau financiare pot expedia imprimate cu conţinut care se referă exclusiv la obiectul intreprinderiilor. Ele vor fi supuse cenzurii.
- Banca Naţională a României poate trimite casete şi cu monedă metalică.
- Societatea de Cruce Roşie poate trimite corespondenţă poştală simplă, închisă internă şi externă numai autorităţilor române şi celor din străinătate. Această corespondenţă va fi supsă cenzurii.
- Corespondenţa respinsă de cenzură de la expediere va fi distrusă prin ardere la oficiile de reşedinţă de către o comisie compusă din: dirigintele şi secretarul oficiului şi un delegat al Comisiei de cenzură.
- Sunt admise la prezentare telegramele interne şi externe expediate de Societé Française de Navigation Danubienne în aceleaşi condiţii ca şi pentru celelalte intreprinderi române, germane şi italiene.
- Corespondenţa Soc. Române de Radiodifuziune va fi tratată ca şi cea a instituţiilor de Stat. Deci nu va fi cenzurată.

12. Următorul material de cancelarie necesar biroului:
    - Patru ştampile de cauciuc 'Cenzurat'.
    - 130 coale de hârtie albă /velină şi de concept/.
    - 2 tuşiere mici roşii.
    - 2 tuşiere mari negre.
    - 3 sticluţe tuş pentru şters corespondenţa nepermisă.
    - 5 sticluţe cu tuş negru pentru ştampile.
    - 6 buc creioane roşii întregi
    - 10 buc creioane consumate roşii şi albastre.
    - 2 radiere.
    - 3 ascuţitori.
    - 2 lacăte cu cheile lor.
    - 1 cuţit de tăiat hârtie de fier *[cuţitul n.n]*
    - 1 sticluţă gumă arabică.
    - 80 buc plicuri oficiale roşii.
    - 2 coale sugativă.
    - 2 prosoape.
    - 4 buc săpun de toaletă.
    - 1 sticlă cerneală albastră pentru toc rezervor.

Drept care am dresat prezentul Proces Verbal în triplu exemplar, din care unul s-a oprit la Arhiva Bir. Cenzurii, unul s-a înaintat Cercului de Recrutare Hunedoara şi unul Prefecturii judeţului Hunedoara.

Am predat, Căp.rez. (Remus Ionescu)

Am primit, Lt.-Col.rez. (V. Georgescu)

S-au mai predat şi primit următoarele completări la instrucţiuni:
- Telegramele arătate la punctele 3, 4 şi 5, referitoare la telegramele interne şi externe ale Băncii Naţionale, referitoare la telegramele interne şi externe ale intreprinderilor române, germane şi italiene, industrii, bănci şi depozite de mărfuri, precum şi referitoare la telegramele interne şi externe ale redacţiilor de ziare şi corespondenţii respectivi recunoscuţi vor fi redactate numai în limba română, germană, italiană şi franceză.
- Telegramele oficiale ale corpului diplomatic şi cele ale Băncii Naţionale se exceptează de la restricţiile cenzurii, iar cele de sub punctele 4 şi 5 sunt supuse cenzurii.
- Telegramele interne şi externe ale autorităţilor militare române şi germane, le autorităţilor civile şi cele pentru alarma antiaeriană vor fi transmise cu cea mai mare precădere.

Începuturile nu sunt uşoare, valabil şi pentru activitatea cenzorilor care încep să-şi manifeste primele nemulţumiri, mai ales asupra scrisorilor prolixe şi greu descifrabile care le solicită prea mult atenţia. Astfel, Biroul Cenzurii Militare Deva trimite către Prefect adresa nr. 38 din **19 august 1941**:

> *Am onoarea a raporta:*
> 1. *De când s'a lăsat liber la cenzurare scrisorile simple şi recomandate (plicuri), o bună parte din public abuzează de acastă libertate şi în loc să scrie pe format de plic obişnuit, scrie pe coli întregi ministeriale, iar unii pe câte-o coală întreagă şi jumătate şi chiar pe câte două coale,*

expunând în cuvinte fără sfârşit, pe lângă nevoi reale, fel de fel de impresii şi sentimente, poezii chiar. Cenzurarea acestor scrisori răpeşte un timp destul de mare Domnilor cenzori şi împovărează peste măsură serviciul.

2. *Din această cauză, corespondenţa se aglomerează şi pentru a evita aceasta am fost nevoit - şi va fi nevoie şi în viitor - să concentrez pentru lucru, câte o zi sau două pe săptămână, ambele echipe de lucru laolaltă.*
3. *Pentru stăvilirea acestui abuz, am onoarea a vă ruga să binevoiţi a dispune să se dea o circulară în judeţ, în sensul că publicul să-şi limiteze scrisul la necesităţile reale, întrebuinţând în scrisorile simple (plicuri), formatul obişnuit de hârtie.*

Şeful Biroului Cenzurii Militare, Lt.-Col. Georgescu.

La data de **1 septembrie 1941**, Biroul Cenzurii Militare Deva înaintează următorul proiect de circulară:

Circulară.

Deşi prin Radio şi ziare s-a adus la cunoştinţa publicului condiţiile ce trebuie să îndeplinească corespondenţa particulară şi coletele, pentru a fi admise la cenzurare şi trimitere la destinaţie, totuşi o bună parte din public neglijează şi nu se conformează acestor condiţiuni, din care cauză nici corespondenţa şi nici coletele nu pot fi cenzurate şi trimise la destinaţie.

Se arată mai jos neregulile constatate de Biroul Cenzurii Militare Deva:

1. *Nu se scrie citeţ, din care cauză: cuvinte, fraze şi uneori chiar toată scrisoarea nu se poate citi şi înţelege.*
2. *Se trimit scrisori simple şi recomandate cu plicul închis.*
3. *Se trimit scrisori scrise în alte limbi decât limbile: română, germană, italiană, franceză, singurele permise la scrierea corespondenţei.*
4. *Unele scrisori au diferite cifruri, cari nu au alt înţeles pentru cenzorii biroului de cenzură decât că acel care le întrebuinţează vrea să comunice lucruri care nu sunt permise.*
5. *Alte scrisori, mai ales cele adresate pentru Ungaria, deşi sunt scrise în limbile română, germană, italiană, franceză, au adresa scrisă în limba ungară.*
6. *În coletele ce se prezintă la cenzură se găsesc de multe ori scrisori particulare, asmenea şi alimente cari sunt expuse a se strica, până să ajungă la destinaţie, ca: brânză proaspătă, păsări fripte, etc.*

Pentru a se veni în ajutorul publicului şi pentru a se curma odată cu aceste nereguli dăunătoare deopotrivă şi bunului mers al lucrărilor de cenzurare şi publicului, se arată mai jos, regulile şi condiţiunile ce trebuie să îndeplinească scrisorile, fie cărţi poştale, fir plicuri simple sau recomandate, şi coletele, pentru a putea trece prin cenzură şi merge la destinaţie:

1. *Să se scrie citeţ, ca să se poată citi cu uşurinţă şi înţelege.*
2. *Scrisorile de oricare fel să se trimită cu plicuri deschise.*
3. *Atât conţinutul cât şi adresa scrisorii să fie scrisă numai în una din limbile: română, germană, italiană, franceză, deci în alte limbi nu e permis.*
4. *Să nu se mai întrebuinţeze în scrisori oricare cifruri neînţelese pentru cenzori.*
5. *Să nu se mai pună în colete scrisori şi să nu se mai trimită alimente căci se pot strica pe drum, până să ajungă la destinaţie.*

Numai ţânând seama şi conformându-se acestor reguli, publicul poate fi sigur că scrisorile şi coletele sale pot trece prin cenzură şi ajunge la destinaţie. Îl sfătuim deci să se conformeze lor, în interesul său propriu. Călcând aceste reguli, nici scrisorile, nici coletele nu pot merge la destinaţie.

Se mai constată că de când s'a lăsat libertatea de a se scrie scrisori /plicuri/ simple şi recomandate, o bună parte din public abuzează de această libertate şi în loc să scrie pe hârtie format de plic obişnuit, scrie pe coli întregi ministeriale, iar unii pe câte o coală întreagă şi jumătate şi chiar pe câte două coale, expunând în cuvinte fără sfârşit, pe lângă nevoi reale, fel de fel de impresii şi sentimente, etc. Cenzurarea acestor scrisori răpeşte un timp destul de mare Dlor cenzori, împovărează peste măsură serviciul şi aduce întârzieri în cenzurarea şi expedierea corespondenţei la destinaţie.

Facem deci apel, ca în scrisori /plicuri/ simple şi recomandate, publicul să scrie pe format obişnuit de hârtie de plic, iar nu pe coli întregi, limitându-şi scrisul la nevoile reale. Prin aceasta, se va ajuta la cenzurarea şi expedierea la timp a corespondenţei, fără întârziere.

Circulara, într-o variantă adaptată şi mult prescurtată, este expediată de Prefectură pretorilor şi primarilor din judeţ, cu nr. 2944 din **3 septembrie 1941**:

Binevoiţi a da publicităţii prin batere de tobă şi afişare circulara de mai jos, pentru ca opinia publică să cunoască normele şi instrucţiunile de la cari nu se poate abate. Pentru a veni în ajutorul populaţiei şi ca ea să nu sufere din neştinţă de cauză daţi o cât mai largă publicare a prezentei circulare impuse de instrucţiunile referitoare la cenzură.

Circulară.

1. *Scrisorile se vor scrie citeţ, numai în limbile română, germană, italiană şi franceză, redactarea în alte limbi e interzisă.*
2. *Scrisorile de orice fel se vor trimite deschise. Închiderea lor se face după cenzurare de către Biroul Cenzurei.*
3. *În colete a nu se pune scrisori.*
4. *Este înterzis întrebuinţarea în scrisori: semne convenţionale, cifru, etc.*
5. *Este interzis a se întrebuinţa în plicuri coli mari cu scrisori nesfârşite, fără nici un rost, care îngreunează cenzurarea lor.*
6. *În colete nu se vor trimite alimente ce sunt supuse alterării într-un timp de 3-5 zile.*
7. *Cei ce se vor abate de la instrucţiunile de mai sus, vor suferi rigorile ce decurg din decretul lege cu referire la cenzură, pe lângă distrugerea scrisorilor şi coletelor expediate.*

Prezenta circulară va fi adusă la cunoştinţa publicului prin batere de tobă şi se va multiplica şi afişa prin comună.

Până la sfârşitul lunii septembrie 1941, ***limba maghiară*** nu a fost admisă în corespondenţă, fapt ce a afectat vizibil viaţa comunităţii maghiare din România. Un exemplu este protestul Oficiului Protopresbiterial Reformat din Dieceza Hunedoarei /Petrila-Lonea/ către Consiliul Dirigent al Episcopiei Reformate din Ardeal, Aiud (Nr. 432 din **17 iulie 1941**), unde, după ce înşiră mai multe exemple de scrisori oficiale returnate cu menţiunea *'numai în limba română, germană, italiană şi franceză'*, Protopopul reformat din Petrila scrie (textual):

În timpul publicării ordinului citisem aşa în ziarele, că ordinul se referă numai pe corespondenţe particulare, dar nu vorbeşte nici un articol despre corespondenţe oficiale, care cum e natural pot să se efectueze numai în limba oficială a autorităţii. Ca de exemplu, o listă a electorilor care este scrisă în limba maghiară, după ce-o am întărit, prin ce mod trimesc înapoi într-o altă limbă ?. Eu personal nu ştiu aşa bine nici limba românească, nici limbii susnumite, ca s-o aş ştiu întrebuinţa sau în scris sau în vorbă, nici n-am posibilitatea de a primi în slujba mea un corespondent român, german, italian sau francez şi în situaţia aceasta administraţia oficiilor stagnează. Vizitarea bisericilor, care de un an de zile nu ştiusem s-o fac, nici acum n-am posibilitatea s-o fac, cu toate că e indispensabilă, pentru că e extraordinar de grea de a primi o autorizaţie de călătorit şi lângă aceasta poate să petrece din nou că voi fi percheziţionat pe drum, aşa cum s-a întâmplat cu mine la poliţie de gară C.F.R. din Simeria în ziua de 9 iulie, cu toate că în mod conştient n-am lucrat prin nici un mod, nici contra legilor, nici ordinelor şi nici ordinii statului, d[o]ar [mă] purtasem aşa cum se cuvine la un bun cetăţean şi încercasem totdeauna acomodarea la bună ordine şi totuşi am devenit suspectos înaintea autorităţii […]. Până astăzi s-au întors 13 scrisori şi chiar astăzi 8 bucăţi de scrisori sta pe masă gata de trimis.

Acest protest ajunge şi pe masa prefectului, odată cu adresa Biroului Cenzurii Militare nr. 16 din **25 iulie 1941** (purtând rezoluţia Prefectului: *Pe viitor ce e scris în limba maghiară se arde*)*:*

…am onoarea a înainta o copie de pe raportul Oficiului Poştal Petrila, înaintat Oficiului de reşedinţă Deva, împreună cu un plic al Oficiului Protopopesc reformat din Petrila. În acest raport, dirigintele Oficiului Petrila arată revolta celor de la Protopopiat, fiindcă li se resping plicurile cu conţinut în limba maghiară.

Probleme similare se pot desprinde şi din nota informativă nr. 138 secret din **24 septembrie 1941**, trimisă Prefecturii Deva de către Serviciul Regional de Studii şi Prevederi (de pe lângă M.A.I., cu sediul la Chestura Poliţiei Sibiu):

Cu onoare vă trimitem alăturata notă informativă cu rugămintea să binevoiţi a dispune verificarea şi a ne comunica eventualele constatări. Delegatul MAI, chestor S. Codreanu.

Notă informativă.

1. *În ultima vreme nu mai trece pe la biroul cenzurii aproape nici un fel de scrisoare ungurească, nici scrise în limba ungurească şi nici în limba română sau germană.*
2. *Pe câtă vreme în primele zile după instituirea cenzurii, se primeau şi reţineau zilnic peste 300 scrisori emanate şi adresate ungurilor, numai la Oficiul Poştal Alba-Iulia, astăzi abia se primesc la acelaşi oficiu 5-6 zilnic, unele scrise complet în limba ungară, altele scrise*

româneşte până la un loc, apoi în ungureşte, iar altele complet româneşte cu caracter unguresc.

3. *Se mai observă că toate scrisorile de această natură ce se primesc azi, sunt scrise de oameni simpli. Pătura intelectuală ungurească, nu se mai foloseşte de loc de poşta română.*
4. *Cercurile româneşti şi membri Biroului Cenzurii afirmă că în prezent ungurii din România se folosesc pentru trimiterea scrisorilor, numai de curierii lor. În acest caz, propaganda maghiară nu suferă cu nimic.*
5. *Este necesară intervenţia urgentă a Siguranţei Generale a Statului, făcându-se între alte misiuni şi percheziţionarea călătorilor.*

Ca urmare, Prefectura trimite cu nr. 3437 din **26 septembrie 1941** nota pentru verificare către Poliţia Deva şi către Cenzura P.T.T. Răspunsurile primite sunt următoarele:

Poliţia Oraş Deva, Biroul Siguranţă către Dl. Prefect (nr. 9241 S din 1 octombrie 1941).

Avem onoarea a raporta că, din cercetările făcute de noi cu privire la cele semnalate în ordinul de mai sus, rezultă că până în prezent nu s-a constatat ca numărul scrisorilor maghiare care trec pe la biroul cenzurii n-a scăzut [sic !], fiind acelaşi ca şi la început. Legăturile pe care le poartă preoţii maghiari, cât şi fruntaşii lor, sunt îndeaproape supraveghiaţi [sic !] de organele noastre poliţieneşti. Ceva mai mult că, persoane bănuite că ar duce şi aduce corespondenţă, sunt percheziţionate atât corporal cât şi prin geamantane. Această chestiune rămâne în supravegherea noastră, raportându-vă la timp oricare constatare făcută.

Biroul Cenzurei Militare Deva către Dl. Prefect (nr. 85 din 29 septembrie 1941).

[…]avem onoarea a vă raporta că am constatat:

1. *La pct.1 din notă: nu se confirmă cele arătate. Zilnic trec pe la acest birou scrisori ungureşti scrise în limbile: maghiară, germană şi chiar în limba română.*
2. *La pct.2 din notă: se confirmă numai în parte cele arătate în notă. La început treceau prin cenzură mai multe scrisori ungureşti. După data de 8 iulie numărul lor a scăzut, nu însă în proporţia arătată în notă. Zilnic trec pe la cenzură 20-30 scrisori, unele scrise în limba maghiară, altele scrise până la un loc româneşte şi apoi ungureşte, iar altele complet româneşti.*
3. *La pct.3 din notă: nu se confirmă cele arătate în notă. La acest birou se primesc zilnic aproape scrisori de la pătura intelectuală, foşti conţi, magnaţi, etc, scrise mai ales în limba germană şi unele şi în limba franceză.*
4. *Cele arătate la pct.4 din notă nu se confirmă: nu se cunoaşte de nici un cenzor vrun caz de trimitre clandestină de scrisori, de către unguri, prin curierii lor.*
5. *La pct.5 din notă: deoarece pct.2 din nota informativă se confirmă în parte, credem necesară intervenţia Siguranţei Generale a Statului şi percheziţionarea călătorilor bănuiţi.*

Un alt capitol interesant este acela al nemulţumirii cenzorilor faţă de modul de salarizare, mai bine zis, faţă de modul în care Cercul de Recrutare Deva înţelegea legislaţia în vigoare privind personalul rechiziţionat. Să vedem textul integral al adresei nr. 4142 din **17 decembrie 1941** a Prefecturii Deva către M.A.N şi M.A.I.:

Domnule Ministru, Am onoarea a raporta:

Cenzorii de la Biroul Cenzurii Militare din Deva, pe lângă că nu sunt remuneraţi pentru munca ce o prestează, nici conform dispoziţiilor legale în vigoare, nici în conformitate cu salarizările acordate în alte oraşe [sic]. In adevăr Cercul de Recrutare Hunedoara face o singură deosebire: dacă cineva e liber profesionist sau pensionar civil. Cenzorilor liber profesionişti cu titluri academice, care nu au grade militare, li se plăteşte o indemnizaţie de 300 lei pe zi, independent de vechimea în profesie, iar pensionarilor civili şi liberilor profesionişti fără titluri academice, le plăteşte 50 lei pe zi, din care făcându-se scăderile legale, primesc efectiv la mână 42-43 lei pe zi.

Cercetând chestiunea am aflat, că printre cenzori se găsesc:

a) *Liber profesionişti cu titluri academice, unii cu o vechime în profesie mai mare de 30 ani;*
b) *Liber profesionişti fără titluri academice;*
c) *Agricultori chiar cu o mică pensiune dela Casa Asigurărilor Sociale;*
d) *Pensionari civili cu titluri academice;*
e) *Pensionari civili fără titluri academice, dar posedând câte o diplomă ca spre exemplu: învăţători, preoţi, notari, etc.*
f) *Pensionari civili fără diplomă, ca foşti funcţionari de poliţie, foşti perceptori, etc.*

Doleanţele cenzorilor sunt următoarele:

Aplicarea greşită a Legii no. 691, publicată în Monitorul Oficial No. 178 din 30 iulie 1941 şi a tarifului de rechiziţie publicat în Monitorul Oficial No. 202 din 27 august 1941, mai ales în ce priveşte pe pensionarii civili şi liber profesionişti, cari nu au grad, de fapt legea în art. 10, al. 1, dispune referitor la pensionarii civili, că au dreptul atât la pensiune, cât şi la plata tarifului de rechiziţie. Întrebarea [este] care poziţie din tariful de rechiziţie urmează a se aplica. Până acum s-a aplicat poziţia referitoare la lucrătorii cu braţele, fără nici o distincţiune. Ori, acest tarif face o distincţiune esenţială, şi anume că: prevede că, plata personalului cu titluri academice, rechiziţionaţi după vechimea în profesie socotit de când a obţinut dreptul de a profesa, este: până la 15 ani, pe zi, lei 300; între 15 şi 30 ani, pe zi, lei 350; peste 30 ani, pe zi, lei 400.

În consecinţă, dacă se aplică aceste dispoziţiuni, urmează ca personalul cu tilturi academice să primească după distincţiunile de mai sus, 300, 350 şi 400 lei pe zi.

Ori, aceste dispoziţii legale nu se aplică, căci la Biroul Cenzurii de aici nu primeşte nimeni afară de liber profesionişti, salarizarea aceasta.

În ce priveşte pe pensionarii civili, fără titluri academice, nu se găseşte în lege şi tarif nici o dispoziţiune expresă. Din această cauză probabil li s'a plătit tariful referitor la lucrătorii cu braţele. Această salarizare produce mari nemulţumiri în rândurile lor. Mulţi dintre aceşti pensionari primesc o pensie foarte mică, abia câteva mii de lei lunar. Cei care mai dispun de putere fizică şi spirituală /şi numai aceştia pot fi întrebuinţaţi la greaua muncă ce se prestează la cenzură/ au reuşit să mai obţină câte o ocupaţie oarecare, pentru a putea să-şi câştige mijloacele necesare traiului atât de greu în zilele noastre. Prin rechiziţionarea la Biroul Cenzurii pierd posibilitatea de a-şi vedea de orice ocupaţiune secumdară, iar contravaloarea ce o primesc la cenzură este atât de neînsemnată încât nu echivalează cu ceea ce ar putea câştiga în particular. De altcum, obiecţionează ei, chiar şi salariul unui lucrător cu braţele este nepotrivit împrejurărilor de azi, când copiii şi femeile au 100-150 lei pe zi şi hrană. De altă parte dânşii au cules informaţii şi din alte capitale de judeţ şi au aflat, că aproape în tot locul se plăteşte mai mult. Astfel, în Sibiu, Alba Iulia, Timişoara, etc, chiar în zilele acestea făcând întrebare, li s'a răspuns că pensionarii mai primesc un salar lunar de 300 lei, iar în alte părţi, ca de exemplu la Turnu Severin după cum se afirmă, primesc încă odată pensia. În fine sunt mâhniţi că munca lor spirituală e pusă în aceaşi categorie cu aceea a lucrătorilor cu braţele. Dacă legiuitorul, arată dânşii, nu a creat, cum ar fi fost cu cale, în tariful de rechiziţii, o categorie dreaptă în care să poată fi încadraţi, să se facă totuşi o deosebire între munca lor şi cea a lucrătorilor cu braţele, aşa cum s'a făcut în celelalte reşedinţe, unificându-se salarizarea pe întregul cuprins al ţării.

Având în vedere cele de mai sus şi considerând că pe lângă această salarizare suntem expuşi a nu mai putea rechiziţiona cenzori în număr suficient.

Ca urmare, vă rog să binevoiţi a dispune [şters şi modificat: interveni] să se aplice legea şi tariful, iar pensionarii şi liber profesioniştii care nu au grad militar şi titluri academice să fie plătiţi pentru munca ce o prestează la cenzură /cel puţin 4 ore de încordată şi obositoare muncă spirituală la zi/, pe lângă pensia ce o primesc, cu sumele precizate mai sus.

Adresa a fost re-trimisă într-o formă similară în anul 1942, din păcate nu se cunoaşte rezultatul intervenţiilor.

Alt motiv de nemulţumire era acela al modificării programului zilnic. Biroul Cenzurii Militare trimite adresa nr. 46 din **24 martie 1942** către Prefectură:

M.S.M. prin Ordinul 220218 din 10 februarie 1942 comunicat acestui birou cu Ordinul 2160 din 11 martie 1942 al Cercului Recrutare Hunedoara – din considerente de economie - stabileşte orele de serviciu la Biroul Cenzurii la 6 ore pe zi, faţă de situaţia actuală cu 4 ore de lucru pe zi pentru fiecare cenzor.

Prin raportul nostru nr. 214 din 14 martie 1942 am arătat Cercului Recrutare Hunedoara că:

1. *Nu avem local corespunzător pentru a putea introduce acest orar, căci pentru introducerea lui ar trebui să facă de serviciu toţi cenzorii de odată câte 3 ore înainte şi 3 ore după masă. Avem însă o singură cameră destinată biroului cenzurii în localul Oficiului P.T.T., cu mărimea de 5 x 6 m. Numărul cenzorilor admişi e de 20 (19 cenzori şi un şef birou). Astfel, cu 19 cenzori, care lucrează câte 4 ore pe zi, avem un total de 76 ore zilnic, necesare pentru a putea face faţă cenzurării. Dacă am înmulţi numărul orelor la câte 6 pe zi tot am avea nevoie de cel puţin 13 cenzori, la care se adaugă şeful de birou, adică ar trebui să stăm în camera absolut neîncăpătoare cel puţin 14 oameni, ceea ce e aproape o imposibilitate fizică, fără a mai vorbi de latura igienică a lucrurilor.*
2. *Dnii cenzori întrebaţi au răspuns aproape unanim că le este imposibil să lucreze 6 ore pe zi, cenzurarea fiind o muncă foarte obositoare pentru creier şi pentru ochi, mai ales pentru cenzorii actuali, care în marea lor majoritate sunt pensionari înaintaţi în vârstă. De altminteri,*

nu s-ar realiza nici o economie, chiar dacă s-ar reduce numărul cenzorilor în proporţie cu înmulţirea orelor la 13, căci aceşti cenzori cu câte 6 ore pe zi ar avea un total de 78 ore plătitore zilnic, faţă de cele 76 ce se plătesc azi acelor 19 cenzori. Dar şi randamentul muncii ar fi mai scăzut, căci încordările spirituale prea mari, aduc cu sine şi scăderea capacităţii de muncă.

Având însă în vedere că suntem în timp de război, şi că fiecare cetăţean e obligat a duce sacrificiile posibile, pentru a se obţine totuşi o cât de neînsemnată economie, dacă se menţine orarul de azi, domnii cenzori sunt de acord să facă maximul de effort pentru a se reduce numărul lor la 17 plus şeful de birou, cum funcţionează şi în prezent până la completare biroul, realizându-se astfel o economie de vreo 8-10 ore pe zi, ceea ce ar însemna o economie de aprox. 15000 lei lunar. Cu onoare vă rugăm în consecinţă să binevoiţi a lua măsurile necesare pentru a se menţine situaţia de azi la acest birou, cu un orar de câte 4 ore de muncă pe zi, cu 17 cenzori împărţiţi în două echipe, plus şeful de birou [cerere rezolvată în acest sens, deoarece biroul Deva a rămas cu încadrare nominală de 17 + 1 cenzori până în august 1944].

Clarificări în această problemă sunt aduse prin adresa nr. 44651 din **28 martie 1942** a Cercului Recrutare Hunedoara către Prefectură:

La Nr. 446/942 avem onoarea a înainta în copie Ordinul Corpului 7 Teritorial Nr. 67459/C din 20 martie 1942 privitor la programul de lucru al biroului cenzurii.

Copie: Urmare la Nr. 220018/942, avem onoarea a face cunoscut următoarele:

1. *Ordinul nr. 220018/942 se referă la personal rechiziţionat pentru cenzură pe baza dispoziţiilor M.S.M. şi care se plăteşte de Cercul de Recrutare.*
2. *Personalul ce se rechiziţionează se alege de Cercul Recrutare şi prefecturi şi va fi din cei care nu fac parte din elementele armatei, art.15, alin.2 din Legea asupra rechiziţiilor.*
3. *În ceea ce priveşte numărul orelor de servici, aceasta se va fixa în raport de necesităţi, astfel: Cenzorii şefi, câte 6 ore pe zi; Cenzorii, câte 4 ore pe zi.*

Într-o cerere către Prefect, înregistrată cu nr. 775 din 18 mai 1942, se menţionează în rezumat.

Andrei Grecu, învăţător pensionar din Deva, str. A.Mureşianu nr. 14, afirmă că a lucrat rechiziţionat la biroul de cenzură în perioada 4 iulie 1941 – 17 noiembrie 1941, când a fost desrechiziţionat, fiind bolnav. Timp de 4,5 luni, a avut o comportare foarte bună, având spre cenzurare aproape numai corespondenţă recomandată, uneori telegrame şi foarte rar corespondenţă simplă şi colete. Şi-a exprimat dorinţa (din motive materiale) de a fi rechemat, prin rotaţie, însă dorinţa sa nu s-a realizat, deoarece nici unul dintre cenzori, chiar dacă au o vechime de 5-6 luni în serviciu, "nu vor să facă loc şi altora". Cere să se revină la rotaţia cenzorilor, ca în trecut [în luna iulie 1941].

Şfârşitul primei perioade de cenzură este marcat de adresa Nr. 56306A din 7 decembrie 1942 a M.A.I. către Prefecturi:

Motivat de Adresa M.S.M. nr. 228028/942, avem onoarea a vă trimite un exemplar din Instrucțiunile nr. 225200/942. Instrucţiunile sunt aprobate de Dl. Vice Preşedinte al Consiliului de Miniştri, se aplică pe întreg teritoriul dela vest de Nistru şi intră în vigoare la 15 dec.a.c.

La fel, Corpul 7 Teritorial comunică prin adresa Nr. 78233 din 28 decembrie 1942 către Biroul Cenzurii Deva, ca o*rice chestiune în legătură cu cenzura să fie adresată pe viitor Serviciului Central al Cenzurii Corespondenţei (S.C.C.C.), iar* S.C.C.C. comunică M.S.M., cu nr. 22 din 14 decembrie 1942:

În conformitate cu Instrucțiunile M.S.M., secţia 2-a, nr. 225200/1942, avem onoarea a vă ruga să binevoiţi a cunoaşte că pe data de 15 Dec.a.c. a luat fiinţă S.C.C.C, având sub ordinele sale birourile de cenzură poştală internă şi Serviciul Cenzurii Corespondenţei Externe. Sediul acestui serviciu este la Bucureşti, în Palatul Direcţiei Generale P.T.T. Ca urmare vă rugăm să binevoiţi a dispune ca toate chestiunile şi corespondenţele privind cenzura poştală, internă sau externă, să fie adresate pe viitor S.C.C.C. Şeful S.C.C.C, Col. Ghigorţ T.

Şi astfel se încheie acest prim capitol al existenţei biroului de cenzură Deva. Nu înainte însă de a arunca o privire asupra rezultatelor acţiunii cenzurării corespondenţei… Iată câteva cazuri de investigaţii ordonate de prefect în cazul unor corespondenţe suspecte şi răspunsurile primite:

Exemplul 1.

Prefectura către Secţia Jandarmi Dobra (Nr. 2725 din 5 august 1941).
Referitor la o carte poștală expediată de un oarecare I. Comloşi: *căutaţi a deslega enigma cifrelor de sub banda lipită în partea de sus a cărţii poştale. Cercetărilor veţi da o atenţie deosebită păstrând o discreţie absolută la caz, veţi lua contact şi cu organele poliţiei din Braşov pentru a se deferi justiţiei militare pe toţi cei ce se fac vinovaţi de călcarea legilor şi prevederilor legale.*

Secţia Jandarmi Dobra către Prefectură (Nr. 438 din 9 august 1941)
Referitor la 2725/941: cartea poştală e scrisă de Dl. I. Comloşi, comerciant din com. Dobra şi adresată soţiei sale ce se află la Braşov unde urmează un tratament medical. Cifrele de sub banda lipită în partea de sus a cărţii poştale reprezintă iniţialele firmei 'Dragoviciu Ioan & Co S.I.N.C' Arad, de unde numitul se aprovizionează cu diferite mărfuri. Pe acest imprimat de carte poştală a voit a face o comandă de marfă şi spaţiul fiind prea mic pentru comanda ce voia să facă a renunţat a-l mai scrie şi pentru a nu pierde 4 lei costul acestei cărţi poştale a folosit-o scriind soţiei sale, iar banda de hârtie a aplicat-o pentru a acoperi ceiace scrise, adică adresa firmei. Comerciantul I. Comloşi este bătrân de 73 ani, om liniştit şi nu e capabil de a comite acte care să fie dăunătoare ordinei şi siguranţei Statului.

Exemplul 2 (sau Macedonia noastră…).

Prefectura către Postul Jandarmi Turdaş (nr. 2725 din 5 august 1941).
Vi se trimite o carte poştală expediată de T. Stanciu pentru cercetare, în mod direct cine poate fi 'colegul din Macedonia' [fraza în cauză suna aşa: Am primit răspuns de la colegul din Macedonia]. *De felul reuşitei ne vom convinge de rutina de poliţist, de care sunteţi capabil. În acest scop depuneţi toate sforţările pentru clarificarea semnelor de întrebare, precum şi dacă e posibil a pune mâna pe scrisoarea din Macedonia. Luaţi contact cu Oficiul P.T.T. şi cu organele poliţieneşti din Timişoara.*

Postul de Jandarmi Turdaş către Prefectură (Nr. 1196 din 12 august 1941).
Colegul din Macedonia se numeşte Mihuţ Gheorghe şi este notar în com. Macedonia, jud. Timiş. Numitul a fost coleg cu Dl. Notar Stanciu Trăilă din com. Turdaş. Dl. Notar Stanciu se află în concediu acasă la Timiş, însă aceste date le-am obţinut de la un om al nostru de încredere […].[Războinicul prefect nu se lasă însă şi pune rezoluţia 'Cine a aprobat concediul dlui Notar Stanciu ?']

Exemplul 3.

Prefectura către Pretura Deva (Nr. 3839 din 6 noiembrie 1941).
Vi se trimite alăturat 1 scrisoare poştală cu rugămintea de a cerceta cele relatate şi a ne raporta rezultatul pe lângă restituirea anexei [scrisoarea, expediată de un evreu din Detaşamentul de muncă C.F.R. Deva-Brad, ştampilată la Deva în 18 octombrie 1941, este împânzită cu cuvinte ciudate în limba maghiară, alcătuind într-adevăr un fel de cod].

Pretura Plasei Deva către Prefectură (Nr. 237 din 6 ianuarie 1942).
La Ordinul dvs. 3839 / 1941 cu privire la cercetarea celor din scrisoarea evreului Eduard Urmenyi din lagărul de muncă Nevoeş, avem onoare a vă reînapoia scrisoarea împreună cu plicul, raportându-vă că numitul nu se află în lagăr din luna Nov. 1941, fiind plecat la Timişoara. De altfel după părerea noastră, din această scrisoare nu rezultă nimica ce ar periclita ordinea şi siguranţa statului, ci este o simplă scrisoare trimisă de un tânăr evreu la una evreică, de care îl leagă sentimente sufleteşti şi prin o convenţie anterioară avută între ei, descrie situaţia lui din lagăr. Deva, 3 ianuarie 1942.

Înfiinţarea biroului de cenzură Petroşani.

Solicitarea de înfiinţare a unui birou de cenzură la Petroşani (al doilea din judeţ), a venit din partea *Societăţii Anonime Române "Petroşani"* care, în adresa nr. 419 din **5 ianuarie 1942** către Prefect, menţionează:

> *Având în vedere pe de o parte numeroasa corespondenţă zilnică şi adesea cu caracter urgent ce se expediază din regiunea Văii Jiului, iar pe de altă parte supraîncărcarea Oficiului Deva cu cenzurarea corespondenţei, avem onoarea a Vă ruga să binevoiţi a autoriza înfiinţarea unei cenzuri la Oficiul P.T.T. Petroşani, pentru deservirea întregii regiuni (Petroşani, Petrila, Lonea, Aninoasa, Vulcan, Lupeni). Această cerere o motivăm şi cu Procesul Verbal nr. 105 din 12*

ianuarie a.c., încheiat de Dl. Inspector P.T.T. Sedan Nicolae de la Inspectoratul Timişoara, pe care vi-l înaintăm în copie, din care reiese, că din punct de vedere tehnic, nimic nu s-ar opune la înfiinţarea cenzurii.

Proces Verbal Nr. 105. *Subsemnatul Sedan Nicolae, inspector P.T.T. dela Inspectoratul Timişoara, examinând posibilitatea înfiinţării unei cenzuri la Oficiul P.T.T. Petroşani, pentru oficiile Petroşani, Lupeni, Aninoasa şi Petrila, asistat fiind de către Dl. Gh. D. Boeriu, dirigintele oficiului P.T.T. Petroşani, am constatat că la oficiul P.T.T. Petroşani este local potrivit pentru instalarea unei comisii de cenzura corespondenţei simple, recomandate şi a coletelor.*
Având în vedere media zilnică a corespondenţelor şi a coletelor care le expediază numitele oficii pentru cenzurare, şi anume oficiile:
1/ Petroşani – 1.000 corespondenţe simple, 80 recomandate şi 11 colete;

2/ Petrila -	*36*	*"*	*5*	*"*	*2*	*"*
3/ Aninoasa -	*20*	*"*	*6*	*"*	*2*	*"*
4/ Vulcan -	*120*	*"*	*20*	*"*	*4*	*"*
5/ Lupeni -	*150*	*"*	*30*	*"*	*15*	*"*
Total	*1.326*	*"*	*141*	*"*	*34*	*"*

Dl.diriginte declară că poate face recartarea lor cu actualul personal, mai ales dacă suspendă factajul coletelor. Dl.diriginte mai declară că atât Societatea 'Petroşani', cât şi intelectualii din localitate au cerut în repetate rânduri înfiinţarea unei cenzuri la Petroşani. Dl.diriginte mai declară că oficiul nu are mobilier pentru cenzură, dar crede că Societatea 'Petroşani' va pune la dispoziţie mobilierul necesar. Drept pentru care s-a încheiat prezentul proces verbal într-un singur exemplar.

Demersurile pentru punerea în practică a celor de mai sus au durat destul de mult, dar biroul de cenzură a fost înfiinţat şi a început să funcţioneze din **5 iunie 1942**, după cum rezultă din nota telefonică de la Pretura Petroşani nr. 86 din 24 iulie 1942:

1. *Există cenzură militară la Poşta Petroşani dela data de 5 iunie 1942.*
2. *Şeful cenzurii este dl. Prof. Grigorescu.*
3. *Cu cenzurarea corespondenţei de presă este încredinţat dl. prof. Grigorescu, ajutat de dl. Mr. Brăiloiu şi de dl. Subofiţer Ion Bonda (care cenzurează corespondenţa germană).*

Înfiinţarea biroului de cenzură Cugir.

Propunerea de înfiinţare a unui birou de cenzură la Cugir (al treilea din judeţ), aparţine *Uzinelor Metalurgice* de acolo, ea fiind susţinută şi de către Biroul Cenzurii Militare Deva, care în adresa nr. 252 din **3 iunie 1942** către Prefectură scrie:

Propunerea Uzinelor Metalurgice Cugir este acceptabilă în ce priveşte acest birou, nu există nici o piedică în realizarea ei. Măsura trebuie să se extindă asupra tuturor intreprinderilor militarizate, în care scop trebuie să se emită un ordin general de către Direcţiunea Generală P.T.T. sau M.S.M..

Se pare însă că cererea Uzinelor avea mai multe condiţii, dintre care unele inacceptabile (cum ar fi solicitarea expedierii corespondenţei în plic închis, motivat de necesitatea păstrării secretului, care contravinea însă normativelor în vigoare), după cum relevă adresa Nr. 101976 din **23 iunie 1942** a Direcțiunii Generale P.T.T. către Prefectură:

Nu se poate accepta propunerea făcută de Uzinele Metalurgice Copşa Mică-Cugir, de a se primi corespondenţa în plic închis, deoarece prin aceasta s-ar contraveni ordinelor categorice date de M.S.M. şi care prevăd ca toată corespondenţa particulară să fie depusă în plic deschis în vederea cenzurării. Corespondenţa depusă de autorităţi şi public circulă de la origine şi până la destinaţie numai prin intermediul funcţionarilor P.T.T. şi a birourilor de cenzură, organizate de M.S.M., astfel că secretul corespondenţei este pe deplin asigurat.

Oricum, propunerea de bază, aceea de înfiinţare a unui birou de cenzură la Cugir, este îmbrăţişată şi de Prefectură, care o retransmite M.S.M., Biroului de Cenzură Militară Bucureşti, cu adresa nr. 885 din **25 iunie 1942**:

> *La cererea Uzinelor Metalurgice Cugir nr. 24104/942 şi motivat de raportul Biroului Cenzurei Militare Deva cu nr. 252/942, am onoarea a raporta că se simte lipsa unui birou de cenzură militară în comuna Cugir. Pentru cenzurarea corespondenţei, Direcţiunea Uzinelor Metalurgice Copşa Mică-Cugir a alocat suma de lei 9000, iar ca cenzor al acestui birou propunem pe cpt. Sora Ilie* [acesta fiind de altfel prieten cu prefectul], *persoană de încredere, mobilizat la Uzina Metalurgică şi corespunzător pentru scopul propus. În concluzie, Vă rugăm să binevoiţi a dispune şi a interveni pe lângă Direcţia Generală P.T.T. pentru înfiinţarea Biroului de Cenzură Militară Cugir.*

Răspunsul pozitiv nu se lasă mult aşteptat, Direcţia Generală P.T.T. comunică Prefecturii cu nr. 139736 din **1 august 1942**:

> *Răspunzând adresei dvs. 859/942 avem onoarea a vă face cunoscut că M.S.M. a aprobat înfiinţarea unui birou de cenzură la Cugir, pentru cenzurarea corespondenţei intreprinderilor din această regiune.*

Acelaşi rezultat este comunicat către Cpt. rez. Sora Ilie, la Uzinele Metalurgice din Cugir de către Prefectura Deva cu adresa nr. 885 din **24 iulie 1942**:

> *Vă facem cunoscut că M.S.M. cu Ordinul 216638 / 22 l.c. a aprobat înfiinţarea unui birou de cenzură la Cugir, cu un singur cenzor. M.S.M. a dat ordin de executare în acest sens Cercului Recrutare Hunedoara. În concluzie, binevoiţi a Vă prezenta la oficiul poştal Cugir pentru organizarea biroului de cenzură militară şi cenzurarea corespondenţei.*

Biroul de cenzură începe să funcţioneze efectiv din **1 august 1942**, conform adresei nr. 1 din 1 august 1942 a căpitanului Sora Ilie către Prefectură:

> *În baza Ordinului M.S.M. 216638 din 22 iulie 1942, transmis prin Prefectura Jud. Hunedoara, Cabinet, am onoarea a raporta, că începând de azi 1 August a.c., a luat fiinţă Biroul de Cenzură Militară în această localitate, pe care subsemnatul îl conduc.*

Programul de lucru, valabil de la 1 august 1942 era următorul (cf. adresei nr. 6 din 5 august 1942 a Cenzurii Cugir către Prefect):

> *10-11: cenzurarea la oficiul poştal a telegramelor, scrisorilor exprese, recomandate, scrisorilor pentru ostaşi de pe front, colete, scrisori ale întreprinderilor: Cooperativa Muncitorul şi Grănicerul.*
> *11-11.30: cenzurarea la Uzine: a) Corespondenţa Biroului Mobilizării.*
> *11.30-12.30: b) Corespondenţa Direcţiunii Uzinelor.*
> *16-20: cenzurarea la oficiul poştal a: a) telegramelor, scrisorilor recomandate, expres, colete; b) scrisorilor pentru ostaşii de pe front; c) scrisorilor particulare a[le] muncitorilor şi a[le] locuitorilor comunelor: Cugir, Vinerea, Vaidei, Cioara, Romos, Romoşel, Pişchinţi, Purcăreţi, Mugeşti.*
> *Corespondenţa e cenzurată şi expediată în 12 ore, astfel corespondenţa scrisă azi este cenzurată şi expediată în aceeaşi zi. N'am prevăzut că va fi atâta corespondenţă (inclusiv cea de la uzine şi din comune). De aceea s-a dat o aşa mare dezvoltare programului de lucru.*

La problema salarizării şefului de birou (şi unicului cenzor, în acelaşi timp) se referă adresa nr. 1272 din **15 august 1942** a Biroului Cenzurii Deva către Directorul Uzinelor Metalurgice Cugir:

> *Ca urmare la adresa 885 din 24 iulie 1942 prin care s-a comunicat înfiinţarea unui post de cenzor pe lângă Oficiul P.T.T. Cugir şi în conf.cu Disp. 4431 din 2 iunie 1942 a Dir. Gen.a Dvs din Bucureşti, vă rugăm să achitaţi lunar 9000 lei către dl. Cpt.rez. Ilie N. Sora, numit cu cenzura militară pe lângă oficiul P.T.T. Cugir.*

Prin adresa nr. 7 din **5 noiembrie 1942** către Prefect, Ilie Sora cere să fie înlocuit la nevoie (boală, delegaţie) de Căp. rez. Lascu Traian, funcţionar la Uzinele Metalurgice Cugir, fost ofiţer activ. Cererea se aprobă.

Încă un birou de cenzură la Orăştie ?

Începutul a fost mai greu trebuie să recunoaştem din nou, dar primii paşi odată depăşiţi, înfiinţarea de noi birouri de cenzură tinde să devină o adevărată modă locală în judeţul

Hunedoara. Sugestia documentată de înfiinţare a celui de-al patrulea birou de cenzură, în Orăştie, a venit din partea dl. Dr. Eugeniu Munteanu, pensionar, publicist, care era de altfel şi [auto]-propus pentru funcţia de cenzor (aici, ca şi în câteva din cazurile anterioare, se poate remarca faptul că o funcţie de 'cenzor', cu atât mai mult de 'şef de birou' era o mică afacere în acele timpuri).

Propunerea a fost acceptată de Prefectură şi înaintată M.S.M., dar, din păcate, M.S.M., secţia II, comunică în răspuns Prefectului următoarele, prin adresa nr. 222678 din **2 octombrie 1942**:

> *La Nr. 1488/942 avem onoarea a vă aduce la cunoştinţă că M.S.M. nu aprobă înfiinţarea unui birou de cenzură la Orăştie, deoarece:*
> - *principial în fiecare judeţ trebuie să funcţioneze un singur birou de cenzură; în jud. Hunedoara funcţionează 3 birouri de cenzură (Deva, Cugir, Petroşani) care sunt în măsură să facă cenzura în bune condiţiuni;*
> - *oraşul Orăştie poate fi servit în bune condiţiuni de Biroul Cenzură Deva, deoarece cele 2 oraşe sunt legate cu cale ferată şi sunt numai la 25 km depărtare.*

Abrevieri principale.

C.F.R. = Căile Ferate Române
D.G.P. = Direcția Generală a Poliției
DJHAN = Direcția Județeană Hunedoara a Arhivelor Naționale
D-L = Decret-Lege
G.E.G. = Grupul Etnic German
I.G.J. = Inspectoratul General al Jandarmeriei
J.C.M. = Jurnalul Consiliului de Miniștri
M.A.I. = Ministerul Afacerilor Interne
M.A.N. = Ministerul Apărării Naționale
M.C.G. = Marele Cartier General
M.E.N. = Ministerul Economiei Naționale
M.I. = Ministerul de Interne
M.S.M. = Marele Stat Major
P.C.M. = Președenția Consiliului de Miniștri

Contact

Autorul poate fi contactat pe adresa de e-mail **damirro@yahoo.com**,
Sau pe adresa poştală:

GRECU DAN-SIMION
C.P. 103
330190 DEVA-1
Jud. Hunedoara

[i]Barat în textul original.